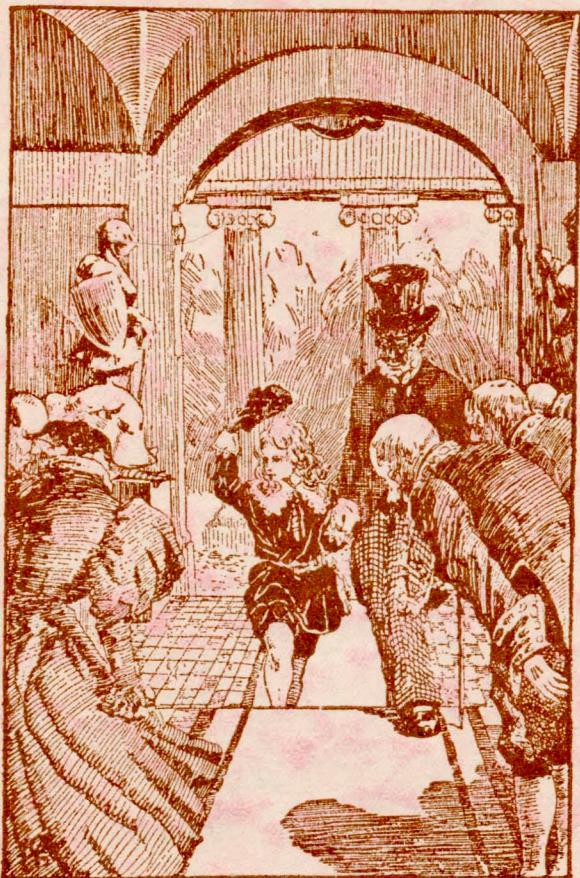

ФРЕНСЕС ГОДЖСОН БЕРНЕТ

МАЛИЙ ЛОРД

~~FRANCES HODGSON BURNETT~~

Little Lord Fauntleroy

A CHILDREN'S NOVEL

Translation by
Warwara Litynska

Edited by
Natalia Kohuska

Winnipeg

1958

ФРЕНСЕС ГОДЖСОН БЕРНЕТ

Малий Лорд

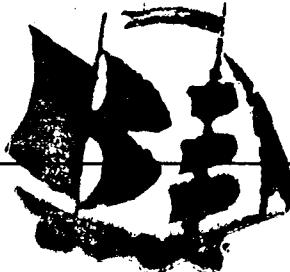
ПОВІСТЬ ДЛЯ МОЛОДІ

Справлений переклад
Варвари Літинської

за редакцією
Наталії Когуської

В і н н і п е г

1958

*Printed by Trident Press Ltd.
214 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Manitoba.*

П Е Р Е Д М О В А

Повість “Малий Лорд Фонтлерой” написала славна англійська письменниця: Френсес Годжсон Бернет (Frances Hodgson Burnett).

Вона народилася 24 листопада 1849 р. у великому фабричному місті Менчестері в Англії. Тут, у чудовій околиці північної Англії, прожила перших 15 літ своєї молодості. Та її чутливу вдачу манило, більше ніж краса природи, життя людей, а передовсім дітей. Так само, як і малий лорд Фонтлерой, цікавилася вона всіми проявами людського життя.

Маєтки відносини приневолили її родичів переселилися до Америки і вони від 1865 року замешкали в Ноксвіллі, головному місті стейту Теннесі. В р. 1873 Франсес Годжсон вийшла заміж за лікаря, д-ра Бернета і відтоді проживала постійно в Вашингтоні.

Френсес Годжсон Бернет ще пятнадцятилітною дівчиною почала писати ріжні коротенькі оповідання, які тоді вже дуже радо друкували в періодичних видавництвах. Протягом десяти літ стала вона так популярна, що за виданням її творів побивалися найпovажніші американські і англійські видавництва.

Найкращі твори Френсес Годжсон Бернет є — дитячі оповідання, а з них найбільш відоме й популярне “Малий Лорд Фонтлерой” (Little Lord Fauntleroy), написане в році 1886, якого переклад подаємо саме для української молоді.

Героєм до цього оповідання послужив авторці її власний синок — Седрік. Опісля здраматизувала вона це оповідання п. з. “Справжній малий лорд Фонтлерой”, а вистави цієї п'єси принесли пані Бернет великі доходи і крім цього широкий розголос по обох боках океану.

Інші твори цеї авторки такі:

“That Lass o' Lowrie's” (1877); “Surby Tim and Other Stories” (1887), “Haworth's” (1879); “Louisiana” (1860); “A Fair Barbarian” (1881); “Through One Administration” (1883) — це суспільно-політичний роман з життя вашингтонських сфер; “Sara Crewe” (1888). Це оповідання було вже перекладене на українську мову п. з. “Сара Кру” і вийшло окремою книжечкою; “Editha's Burglar” (1888);

“Vagabondia” (1889); “Little Saint Elizabeth” (1889); є це прегарна історична повість з часів королевої Ганни; “The Pretty Sister of José” (1891). Пізніше написала дві повісті: “A Lady of Quality” (1896 — Пані з високого роду) і “His Grace of Osmonde” (1897 — Його Ласкавість Осмонд). Опісля слідували ще — повісти: “The Captain’s Youngest” (1898); “The Making of a Marchioness” (1901) і “The Little Unfairy Princess” (1902) та драматичні твори “Phyllis”, — “The First Gentleman of Europe”, “Esmeralda” і “Nixie”.

Останній твір Френсес Годжсон Бернет з'явився в 1904 р. п. з. “In the Closed Room” (В замкненій кімнаті). Про цю повість розписувалася критика дуже широко, однаке ні один її твір не осягнув такої популярності, як саме повість “Малий Лорд Фонтлерой”, яку перекладено на всі майже мови культурного світу.

І в нашу невеличку літературу для молоді даємо переклад цієї прегарної повісті. Читайте її пильно та старайтесь так само, як цей малий лорд, пізнати все, що гарне, любити красу життя, відчувати горе й кривду інших і робити всім добро.

I.

Седрик нічого не знати про своє походження та дальшу родину, хоч уродився і виховався в Нью Йорку. Чув однаже від матері, що батько його, капітан Ерель, був родом з Англії і коли помер, хлопчина був іще дуже молодий. Він запамятив лише струнку постать капітана, його гарні сині очі і довгі вуса. Памятає також, що батько носив його на руках, пестив, садовив на коліна. Під час недуги батька віддали Седрика до знайомих, а коли повернув додому то вже було по всьому. Мати, що тяжко відхворувала це нещастя, ледве зачинала вставати з ліжка і сидати на фотелі при вікні. Мала чорну сукню, була незвичайно бліда, а з її чудового лиця зникла зовсім давня риса веселості. Великі, темні очі гляділи довкола з виразом безмежного смутку.

— Любунцю — сказав Седрик, бо батько так називав її, а дитина ішла за його приміром. — Любунцю, чи татусько здоровий?

Мати мовчки пригорнула його до себе, а хлопчина поглянув в її очі; нагло зібрала її охота до плачу. Спитав у друге:

— Любунцю, як татусеві?

Коли ж тепер мати не відповіла нічого, добре серденько хлопчика підшепнуло йому, що має зробити: видряпався на коліна матері, обняв її ручнятами, притулив своє личко до її і цілавав раз-у-раз то в чоло, то в очі, то в уста, але вже більше не питав нічого. Мати сердечно пригорнула хлопчика до себе і довго-довго заливалася горячими слізами, не випускаючи його зі своїх обіймів.

— Татусько вже перестав терпіти — сказала вкінці, — там йому добре, він щасливий, але ми остали самі, двоє нас лише на широкім світі.

Хоч Седрик мав заледве п'ять літ, зрозумів зараз, що його батько, цей високий, сильний, гарний мужчина, ві-

дійшов від них назавжди, що його більше не побачить, бо умер. Це слово чув уже не раз раніше, а тепер пізнав його значення. Був він дуже спостерегливий; завважив, що на згадку про батька мати зараз плаче, тому постановив собі не говорити про нього в її присутності. Спостеріг також, що він один невпинним своїм щебетанням оживляє її і відриває від тяжких дум; тому скільки лише разів сіла задумана й сумна при комінку або при вікні, зараз прибігав і садовився на коліна матері.

В місті майже нікого не знали, вели своє життя тихо й самітно. Мати Седрика виходячи заміж, була сиротою і ніякої родини не мала. Батько капітана Ереля називався граф Дорінкорт; був це старий англійський магнат, непомірно багатий, гордовитий, самолюб, при тім ненавидів Америку й американців.

Мав він двох, старших від капітана синів, але відповідно до англійського права, лише найстарший син одідичує по батькові називсько, титул і величезні маєтки. Коли найстарший син умирає бездітно, другий входить в його права. Як третій з ряду, капітан Ерель, хоч був сином одного з найбільших магнатів Англії, був зовсім убогий і мусів власною працею заробляти собі на удержання. Звичайно родичі віддають таких молодших синів до війська, щоб при помочі протекції дослужилися вищої ранги і більшої платні, або посвячуються вони духовному званню, де знов можуть дістати парафію, що приносить вельмі доходи. Такий устрій маєток відомий зветься майоратом; звичайно привязаний він лише до мужеської лінії; доньки не одідичують, і коли такий магнат має самі доньки, усуває їх від спадщини, яка переходить на дальншого свояка. Часами знов переходить лише титул на свояка, а майно лишається при дівчині, з чого повстають ріжні конфлікти.

Граф Дорінкорт мав отже трьох синів. Природа однак не раз поглузує з людей, що намагаються викривляти її своїм супільним ладом. І так з тих трьох молодців, мав один, цебто найстарший, загарбати для себе все те, що загально на сім світі уважається за найбільше добро, а саме: титул і багатство. Тимчасом наймолодший, позбав-

лений спадщини, немов у нагороду за цю кривду, дістав із рук добросердної природи стільки щедрих дарів, що брати могли б йому завидувати. Мав він найкращі прикмети тіла й душі, яких тамті не мали; гарний, високий, сильно збудований, мав незвичайні здібності до науки, а при тім шляхетне серце; в школах любили його учителі і товариши, перший був він у класі, перший при забаві, словом зовсім не нагадував своїх старших братів. Тамтих ніхто не любив, бо не вміли на це заслужити.

Але не лише в школах, і пізніше, по скінченню науки, і в товариськім життю полишилася між братами ця замітна ріжниця. Старий граф глядів на це з неприхильністю; він не любив дітей, гордість і родова зарозумілість давили в нім всі інші почування. Його найстарший син, спадкоємець усіх титулів і багатств, не приносив йому ніякої чести перед світом, навпаки, мусів граф соромитися за нього, бо не відзначався ні розумом, ні шляхетністю, ані навіть уродою. Подібний був і другий син, тому батько знеохотився до них так дуже, що просто не хотів дивитися на рідних синів і тримав їх обох далеко від дому. Але гордий, самолюбний старець не любив і третього сина і то якраз за те, що він мав усі гарні прикмети, яких старші не мали. Якесь дивне, низьке почування зависті зродилося в твердім серці магната. Він привик до того, щоб все корилося перед його волею, а тут стрічав щось незрозуміле; родова гордість наказувала йому ставити на першім місці найстаршого сина, а усувати наймолодшого, та гордість ця була тяжко упокорена, бо саме цей видідичений заслуговував на відзначення, а тамтой навпаки негідний був свого високого становища.

Ці суперечні почування так сильно томили його душу, що виславши двох старших синів до Лондону, третьому казав виїхати до Америки, щоб зійшов йому із очей. Але по кількох місяцях огорнула його туга, тяжіла над ним самота. Про старших синів доходили до нього якнайсмінші вісти; обидва зле поводилися в столиці, жили в найгіршім товаристві, приносили ганьбу своєму родові. Старець написав отже до наймолодшого сина, виклика-

ючи його до повороту. Але майже рівночасно дістав віднього листа з Америки; капітан Ерель доносив батькові, що хоче женитися і просив благословення. Страцний гнів огорнув гордого графа. Зараз написав до сина і не лише відмовив йому благословення, але рішучо заборонив, щоб не важився вертатись коли до рідного краю з жінкою, або писати до батька, чи братів. Додав іще, що вирікається його, не хоче про нього чути і що відтепер він не належить до родини.

Капітан Ерель тяжко зажурився, коли дістав цього листа. Він серцем линув до батьківщини, до старого дому, де прийшов на світ, сердечно любив батька, хоч не зазнав від нього любові. Але з другої сторони знов добре цього гордого старця, знов, що без надуми посвятить щастя сина для своїх забаганок, не пробував переблагати його і нареченої не хотів покинути. Незабаром знайшов у Нью-Йорку корисне зайняття, оженився і замешкав у скромнім домику в тихій частині міста. Там уродився Седрик, а мамуся його була така мила, лагідна, весела, що молодий англієць при всіх тих сумніх обставинах, не почувався нещасливим.

До цього щастя причинявся багато й малий Седрик, бо годі було уявити собі милішого хлопчика. Подібний разом і до батька і до матері, мав великі темні очі, ясне волосся, що в буйних кучерях спливало на рамена. Хлопчик відзначався при тім такою вродженою принадою, так вабив усіх поглядом і усміхом, що годі було не любити його. Тому всі, що стрічали малого Седрика, вітали його приязно і розмовляли з ним радо, навіть пан Гобз, властитель корінного склепу на розі улиці, знаний нудяр і сварун. Принада цього хлопчика полягала головно в щирості й довірі, яке мав до кожного. Його добре серденько повне було прихильності до всіх і взаємно всіх до себе притягало. Щаслива ця вроджена вдача розвинулася ще більше під впливом оточення. Хлопчик мав усе перед очима мілій образ згоди і любови родичів, дізнавав від них найсолідшої опіки, ніколи не чув прикрих, простацьких слів. Батько промовляв до матері з найбільшою добротою і

ніжністю, окружав її сердечним старанням, а синок намагався у всім наслідувати батька.

Коли ж тепер Седрик зрозумів, що коханий батько уже не вернеться, коли спостеріг глибоку журбу матері, постановив собі в душі, що доложить усіяких заходів, щоб лише її потішити. Він тепер повинен був про неї думати, коли вона не мала нікого іншого на світі. Ведений цією думкою, сідав на колінах матері, обіймав її, цілавав, туллився до неї; ця думка не опускала його ані на хвилину, коли збирав забавки, книжки з образками, зносив те все на софку, де мати сиділа і задавав їй ріжні запити. Був іще дитиною і нічого іншого не вмів придумати, а однаке те, що робив, приносило велику потіху бідній матері.

— О, Катерино, — говорила пані Ерель до старої, вірної слуги — я відчуваю, що ця дитина розуміє мене, поділяє моє горе і раде б принести мені полегшу. Що то за неоцінене серденько, що за второпність у цім хлопчику.

І справді, Седрик став правдивим товаришем своєї мами, не відступав від неї ані на крок, займався нею і все про неї памятає. Коли навчився плавно читати, найбільшою його приємністю було читати їй голосно наперед книжечки зі своєї дитячої бібліотечки, а потім й інші поважніші, а навіть часописи. Згодом повернула живіша краска на бліде лице молодої вдовиці і не раз зачувала Катерина до кухні її веселий сміх, коли Седрик сказав щось забавне.

— Бож то дійсно незвичайна дитина, — говорила Катерина до властителя корінного склепу — так зовсім виглядає, немов би мав розум зрілого чоловіка. Приходить до мене до кухні якраз того дня, коли вибрали нового президента і далі говорити зі мною про політику. Став собі перед огнем, повкладав рученята до кишені, прибрав такий вид, мов суддя або адвокат і каже:

— Дуже тішуся, що вибори випали так добре. Добро республіки передовсім; тому був я трохи неспокійний і Любунця також. А Катерина, чи задоволена з вибору нового президента?

— Ба — відповів пан Гобз, чи то раз розмовляв я з ним про справи краю. Цей хлопець має розум понад свій вік.

Стара служниця незвичайно була привязана до дитини, яку виплекала. Гордилася її красою і принадністю, гарним личком, обрамленим ясними кучерями і була переконана, що подібної досконалості нема на світі.

— Такого хлопчика, як наш Седрик — повторяла не раз — надармо шукав би і на Пятій Алєї. (На Пятій Алєї живуть самі аристократи в Нью Йорку). Всі оглядаються за ним, коли йде улицею, вистроєний в чорний оксамитний одяг, перероблений з матірної сукні. Виглядає зовсім на малого лорда.

Седрикові ніколи й на думку не приходило, що він мав би виглядати як малий лорд. Бо властиво й не знав навіть, що то значить „лорд”. Його найсердечнішім приятелем був цей купець з наріжного склепу корінного, старий марудник, що одначе забував при нім марудити. Седрик мав велику пошану до нього,уважав його за чоловіка великого значення і за правдивого магната. Скільки ріжних речей було в цім склепі! Кава, бакалії, помаранчі, бішкопти і сухі конфітури. А крім того мав купець візочок і власного коня, що привозив ті всі товари. Хлопчик любив також молочарку, пекаря й інших торговців, але пан Гобз був у нього на першім місці. Вони були з собою в такій priязні, що Седрик щоденно заглядав до склепу бодай на хвилинку, а часом і довше забавився, як зачали розмовляти про важні крайові справи. Пан Гобз пильно читав політичні часописи і не забував ділитися з хлопчиком усіми важними вістями, які ще відповідно пояснював. Звичайно найбільше займали його справи президента і все висловлював отверто свій погляд, коли президент не виповняв як слід своїх обовязків.

Невдовзі по тих виборах нового президента, що таким неспокоєм переймали Седрика і його старого приятеля, дивний, зовсім несподіваний, важний випадок змінив тихе й одностайнє теперішнє життя хлопчика, що мав ледві дев'ять літ. А сталося це якраз того дня, коли

п. Гобз розмовляючи з Седриком про Англію, висловлював свої, незвичайно острі погляди на аристократію взагалі, а особливо на англійських графів і марграфів.

Була спека і Седрик набігавши доволі з товаришами, ввійшов до склепу, щоб трохи відпочити. В той час якраз вбігла туди також Катерина. Седрик зразу думав, що вона прийшла купити цукру або кави, але помилився. Стара служниця була дивно зворушена.

— Ходи, голубчику, додому — сказала — мама тебе потребує, ходи скорше.

Хлопчик миттю зіскочив зі свого сидження:

— Чи Любунця виходить куди і хоче мене взяти з собою? — спитав, а коли стара служниця нічого не відповіла, поглянув на неї і тоді побачив її дивне зворушення.

— Що сталося, Катерино? — закликав тривожно.

— Дивні події зайдли в нас — сказала Катерина дрижачим голосом.

— О, мій Боже! що сталося? — питав Седрик біжучи за нею — чи Любунця не хвора? Може перестудилася...

— Ні, ні, нічого злого нема, навпаки, але це такі дивні, дивні речі!

Так розмовляючи дійшли додому. Перед домом, на улиці стояв повіз, через партерове вікно Седрик побачив матір, що розмовляла в сальонику з якимсь чужим, старим паном. Катерина не позволила хлопчикові вийти до гостинної кімнати, але наперед повела його нагору до його кімнати і миттю убрала в найгарніший одяг кремового кольору, з гарною амарантовою шарфою. Було це вже чотири роки по смерті капітана; хлопчик не носив уже жалоби, лише мати не здіймала досі чорної сукні. Катерина причесала гарне, довге волоссячко хлопчика, а беручи поспішно то одяг, то гребінь, невпинно повторювала:

— Великий Боже! Чи то кому снилося? Такий магнат! Такий пан із панів, такий лорд! Такий граф!

— Що це за пан, Катерино? Що за лорд, що за граф?

— питав Седрик, але не змігши нічого допитатися, дав спокій і подумав, що від матері довідається про все.

Коли вже був вистроєний, Катерина відчинила двері і Седрик прожогом вбіг до гостинної. На фотелі побіч матері сидів цей старий пан, якого вже бачив через вікно. Пані Ерель була незвичайно зворушена, слізозі блестіли в її очах.

— Сердику — закликала біжучи напроти нього і обіймаючи його — Седрику, моя дорога дитино!

А старий пан, високий, худий, встав також і вдивляючись уважно в хлопчика, сказав поволи, гладячи свою бороду:

— Аа! Отже це є лорд Фонтлерой?

II.

Здивування Седрика зростало з кожним днем. Довідувався про стільки новин, просто незрозумілих речей. Мамуся розповіла йому події, про які досі й у сні не мріяв. Мусіла повторювати йому кілька разів ту саму історію, заки все зрозумів, а тоді перша думка його була, що скаже на те п. Гобз? Мамуся розповідала про самих магнатів і графів. Хто ж би був цього сподівався? Рідний дідуньо Седрика, про якого досі нічого не чув, був якраз англійським графом, а його стрій (бо рівночасно довідався, що мав двох стріїв) був би також графом, коли б не стрінула його страшна пригода. Ось під час ловів упав з коня і забився на місці. Його місце мав взяти другий стрій, що перебував у Римі; але він захопував там на гнилу гарячку і помер. Таким способом, по смерті обох старших братів, переходити титул графа і величезне майно на третього з черги брата, цебто на батька Седрика. Але його вже не стало в живих, тому по закону Седрик мав тепер одідичити все по дідові, мав стати паном великих дібр та носити титул графа по смерті діда. Тим часом, як дідич і спадкоємець називався лордом Фонтлерой. Перед тим носив це називисько найстарший з трьох братів.

Пристаркуватий пан, що прибув з цими вістями до його матері, був пан Гевішем, правник, що з поручення старого графа приїхав умисно для того з Англії, щоб молодого дідича привезти до діда, до старого замку. Мати не оповідала ніколи Седрикові про родину батька, бо була певна, що він ніколи в життю не стрінеться з нею, особливо по смерті капітана. Хлопчик був переконаний, що є і зістане на все американським горожанином. Тепер ті всі вісти видавались йому сном або казкою з „Тисячі й одної ночі”, Не дивно отже, що потребував цілого тижня на те, щоб добре зрозуміти своє нове положення і щоб в нього повірити.

Пан Гевішем не дуже охоче підіймався цієї подорожі і цього посольства до Америки, але не міг відмовити графові. Він віддавна вів його справи, був йому прихильний, тому тепер, коли стільки тяжких ударів упало на нещасливого старця, широ співчував йому. Граф не скривав перед правником своїх родинних прикоростей. Пан Гевішем знов добрело, що старші сини не приносили йому потіхи, не похваляв також женячки наймолодшого з американкою; він поділяв вповні упередження старого графа до Америки її мешканців і так сердечно ненавидів американських республіканців, як пан Гобз, купець корінний, графів і магнатів англійських. А однак і один і другий не знали зовсім предмету своєї ненависті.

Іхав отже наш правник повний неспокою, певний, що молода вдовиця, це особа ласа на гроші, нахабна, що не задоволиться світлою будуччиною сина, але сама схоче уживати багатства, щоб винагородити собі дотеперішню нужду; бо в уяві правника, якому в ухах бреніли ще слова старого графа, ця жінка мусіла бути якоюсь нуждаркою. Був отже приготований на ріжні немилі торги і вимоги з її сторони, а тимчасом зовсім не мав наміру багато обдавать невістку, хоч з огляду на дитину мусів і цей тягар взяти на себе.

Коли повіз пристанув перед скромним домом тихого передмістя, пан Гевішем зіхнув тяжко і з неохотою почав висідати. То в оцій дірі виховувався наслідник такого

багатирського майна, будучий власник палат і замків, цей, що у своїх руках мав держати маєтки стільки знаменитих родів: Дорінкортів, Віндгемів, Хольвортів і стільки, стільки інших? Пан Гевішем, як повновласник голови такого великого роду, почувався просто упокорений; такого нударя має впровадити в горді пороги старого замку?

Катерина попросила гостя до гостинної на долині. Правник, з гори приготований на це, що тут ніщо не може йому подобатися, змінив по хвилині свою думку. Вся хатня обстановка, хоч скромна і дешева, зраджувала добрий смак. Не було тут нічого разячого, невмісного, а деякі прикраси, робота справних жіночих рук, могли б мати приміщення в найперших сальонах.

— Но, но, не зле воно тут виглядає. То певно капітан уладжує це мешкання.

Втім увійшла пані Ерель, а поява її просто поразила старого правника, що сподівався зовсім чого іншого. Наколи не був би родовитим англійцем, що так уміє панувати над кожним внутрішнім зворушенням, був би зараз при привіті зрадив своє счудовання. Але пан Гевішем умів панувати над собою і лише в глибині своєї душі, зараз, на перший погляд, змінив своє переконання що до не-вістки графа. В чорній, гладкій сукні, без ніякої прикраси, виглядала на молоду дівчину і годі було повірити, що була матір'ю девятирічного хлопчика. Незвичайно гарне і міле її лице покривав лагідний смуток, що не покидав її від смерти чоловіка. Старий правник умів читати на людськім обличчю, знов добре, що таке лице ніколи не заводить, тому вистарчило йому поглянути на матір Седрика, щоб позбутися всіх попередніх побоювань. Ця жінка не могла бути нахабною, ані самолюбною; в тих невинних рисах, в яснім погляді малювалося стільки благородності, що правник був уже і що до дитини запевнений. Капітан Ерель був справедливим, благородним молодцем, сам батько це признавав, його жінка показалася подібною до нього, тому й син не міг відродитися від таких родичів. Пан Гевішем зачав вірити, що цей наслідник принесе честь своєму родові.

Приступив отже до молодої жінки і в ядерних, звязких словах представив їй цілу справу, а щоб відразу річ ясно поставити, згори зазначив сильно, що старий граф хоче забрати внука до себе і під своїм оком виховати його на будучого наслідника.

— О мій Боже! — промовила пані Ерель — хочу чуть розлучити мене з моєю дитиною? Седрік так привязаний до мене, любчик мій! А я?... Що ж пічну без нього? На цілім широкім світі не маю нікого крім нього, а здається мені, що я була для нього завсіди доброю матірю.

Такий біль звучав в її голосі, такі щирі сльози облили нараз її лицезрі, що правник зачав покашлювати, мов би щось у горлі йому стануло. Аж по хвилині сказав:

— Хочу бути щирим і сказати вам усю правду. Граф Дорінкорт не може мати прихильності для вас. Він уже старий літами, має свої упередження, не терпить Америки й американців. Був обурений на сина з причини цієї женечки і... не хоче ніколи бачитись з вами. Дуже мені прикро, що мушу вам це сказати. Граф бажає, щоб лорд Фонтлерой мешкав у нього і виховувався виключно під його опікою. Він сам перебуває постійно на замку Дорінкорт. Вже тепер не їздить до Лондону, гостєць дуже дошкуляє йому і він потребує спокою та тиші. Але граф призначив на мешкання для вас гарну віллу недалеко замку з цілим удержанням. Там буде вам мило і приємно, бо вілла лежить у живописній околиці і має гарний город. Лорд Фонтлерой буде навідуватися до вас часто, навіть щоденно, щоб тільки ви не переступали ніколи границь замкового парку. Як бачите, це не цілковита розлука, а вимоги цієї умови в дійсності не так... гм... прикрі, як на перший погляд видаються. Накінець прошу не забувати, що це все для добра лорда Фонтлерой, а тоді легше буде нам погодитися зі своєю долею.

Пан Гевішем був певний, що молода жінка зачне плакати, нарікати, бо не одна на її місці зробила б так і згори був приготований на прикрі сцени; однак і в тім помилився. Пані Ерель підійшла до вікна, стояла так хви-

лину в глибокій задумі, по чім удалося їй запанувати над собою. Вернулась на давнє місце і промовила спокійно:

— Мій покійний чоловік був незмірно привязаний до старої оселі своїх предків, до того замку Дорінкорт. Часто згадував про нього, любив сердечно рідну землю, свою Англію, і спомини з дитячих літ були йому дорогі. Незвичайно болів над тим, що з волі батька не можна йому було вернутись до рідних сторін і був би певно радів цілою душою, наколи б міг передбачувати будучу долю свого сина. І я думаю, що так повинно бути, що мій хлопчик гідний буде свого становища й буде щасливий у батьківськім краю. Я надіюсь, . . . не припускаю навіть, щоб граф схотів відвернути від мене серце моєго сина. Наколи б навіть хотів, не міг би того зробити. Седрик має добре серденько, до мене привязаний гарячо, не забуде про матір, хоч би й розлучили нас. Дуже боялася я цього, але коли позволять мені бачитися з моїм хлопчиком, не буду чутися нещасливою. Адже тут іде про його добро.

— Я відгадав — сказав собі правник у душі — вона думає лише про дитину, а не про себе; не самолюбна, як це думав граф. — Ваш син — сказав голосно — зуміє колись оцінити цю посвяту матері, через яку зискує так багато. Можу вам заручити, що виховання лорда Фонтлерой буде незвичайно старанне. Граф буде піклуватися ним правдиво по батьківськи так, що не відчує браку матірної опіки.

— Хотіла б я ще знати, — сказала бідна мати дрижачим голосом — чи цей дідунько полюbitь Седруся? Хлопчина чутливий з природи і завсіди всі любили його.

Пан Гевішем закашляв знов, не легко прийшлося йому на це відповісти. Він не уявляв собі, щоб цей старий подагрик, вічно нахмурений, міг когобудь полюбити. Не сумнівався однак, що коли признав уже Седрика за свого наслідника, схоче зискати собі його прихильність, а коли Седрик покажеться гідним свого становища, старий буде тим гордитися. Чи одначе полюbitь його? . . . Тому правник відповів дипломатично:

— Граф Дорінкорт очевидно дбає про щастя внука, ко-

ли дозволяє його матері мешкати недалеко замку; адже робить це тільки задля нього.

Старий правник не уважав за відповідне повторяти слова графа, що висловлювався про матір унука неприхильно, ба навіть простацько і волів представити річ по своєму. В цій хвилині пані Ерель закликала Катерину і казала їй пошукати Седрика, питаючи заразом, де міг би він бути. Пан Гевішем дізнав не дуже милого враження, коли стара служниця відповіла:

— А де ж міг би бути? Певно по звичаю сидить у наріжнім склепі на якісь пачці або бочівці і розмовляє з купцем про політику.

Нова тривога огорнула високого правника. Аристократична молодіж в Англії не пристає з купцями. Через лихе товариство змарнувалися оба старші сини графа, чи ж би й це мале мало вроджений нахил до лихого товариства?

Але його побоювання розвіялися в одну мить, коли відчинилися двері і він побачив у вході Седрика. Хлопчик був незвичайно гарний, а при тім добре збудований, головку носив сміло та дививсь кожному просто в очі. Подібний до батька, мав однак темні очі матері.

— Тут не можна мати ніякого сумніву — думав собі в душі пан Гевішем, уважно приглядаючись хлопчикові, якого мати тримала в обіймах — такий наслідник не принесе ганьби старому родові, в своїм життю я не бачив милішої дитини”.

А голосно сказав повагом:

— Отже це лорд Фонтлерор?

Седрик не сподівався, щоб хто небудь звертав на нього більшу увагу, тому привітавшися з матірю, звернувся до гостя і подав йому руку, як то звичайно робив з особами, що деколи, відвідували його матір. Відтак відповідав свободно на його запити, неначе б розмовляв зі старим купцем корінним. По хвилині відійшов пан Гевішем, а Седрик лишився з матірю.

— Любунцю, — сказав до неї — чому я мушу бути лордом і графом? Я знаю стільки хлопчиків, а нема між

ними ні одного лорда або графа. Чи то конечне? Бо щось мені воно не дуже подобається.

Було це однак конечне, а довідався про те хлопчик під час довшої розмови з матір'ю. Сиділи як звичайно, при комінку, пані Ерель на низькім фотелі, а Седрик у її ніг на килимі в товаристві улюбленої кіточки. Від часу до часу бавився з нею так весело, немов би нічого незвичайного не зайдло нині в його життю, то знов підносив на матір очі з виразом неспокою і заклоптання. Не легка то була справа для його головки зrozуміти стільки нових речей.

— Коли б ще жив твій батько — говорила пані Ерель, — був би з охотою прийняв законно принаджний йому титул. Тепер ти повинен заступати його, а я була б самолюбна мати, коли б тебе від цього відмовляла. Такий малий хлопчик не може ще всього розуміти. Як виростеш, зрозуміеш, що так належить поступити.

Седрик похитав головою.

— Шкода, що пан Гобз не поїде з нами. Тужно мені буде за ним, ой тужно, і за хлопцями і за всім.

III.

На другий день, зараз по сніданню, пішов Седрик до корінного склепу, був дуже збентежений. Застав купця, як читав газету і ввійшов до склепу дуже поважним кроком; був певний, що старий його приятель дуже зажуриться, коли почує ті всі новини. Тому цілу дорогу думав над тим, як би йому про це все обережно оповісти.

— Добрий день — промовив весело пан Гобз.

— Добрий день — відповів хлопчик. Не скочив на ніяку бочівку, ані на жадну більшу паку, як це звичайно робив, лише сів спокійно на низькім пуделку, обняв обома руками праве коліно, що було в нього ознакою збентеження і так сидів мовчкі довшу хвилину. Ціла ця поведінка була така незвичайна, що пан Гобз сильно счудуваний, спитав тривожно:

— Що тобі? Що сталося?

Хлопчик зібрався на відвагу.

— Чи памятаєте, пане, — спитав — про що ми говорили вчора?

— А но, мабуть про Англію.

— Так, справді. А чи пригадуєте собі, пане, про що була мова в ту хвилину, як Катерина прийшла по мене? Пан Гобз потер чоло рукою.

— Мені здається, що ми говорили якраз про аристократію.

— Так воно й було — тут Седрик завагався трохи; — ви, пане, говорили про англійських графів.

— Про графів?

Седрик чув, як гарячий румянець виступає йому на лиці; ніколи в життю не був так заклопотаний і з прикрістю думав, що свого старого приятеля набавить також подібного клопоту.

— Пане Гобз, — сказав Седрик покірно — вже найшовся граф і є в цій хвилині у склепі.

Купець підскочив на кріслі, як мяч.

— Що, що це значить?

— Це значить, — говорив хлопчик, спускаючи очі — що я є графом, чи властиво лордом на тепер, але в будуччині маю стати графом. Не хочу вас, пане, обманювати.

— Збожеволів хлопець! — закликав пан Гобз, узяв його за руку і шукав живчика. — Моя дитино, що тобі сталося? Мусиш бути хворий, може в тебе гарячка, чи що? Вчора ти був зовсім здоровий.

І повний співчуття положив руку на голову хлопчика.

— Але ж я зовсім здоровий — відповів здивований Седрик — не маю ніякої гарячки. Саме тому Катерина приходила вчора по мене. У мами я застав пана Гевішема з Англії, що розповів нам цю всю історію.

Пан Гобз сів на кріслі, ноги дрижали під ним, витягнув з кишені велику хустку і обтер піт з чола.

— Ні, ні, це неможливе — повторяв, — або ти збожеволів, або я.

— А я скажу вам, що воно так є і нема на це ради. Пан

Гевішем приїхав умисне з Англії, щоб нас про це повідомити. Дідуньо прислав його.

— Як же звється цей твій дідуньо?

Седрик вийняв із кишени старанно зложений папірець, на якім було написаних кілька слів його власним почерком.

— Почекайте, прошу, бо це таке довге назвисько, що я не міг би його запамятати, отже записав собі. Дідуньо мій звється: Іван Артур Едвард Ерель, граф Дорінкорт. Живе в замку Дорінкорт, але має крім нього кілька інших замків і маєтностей без числа. Мій татусьо був його наймолодшим сином і коли б батько мій жив, я не був би ані лордом, ані графом. А батько також не був би лордом, ані графом, коли б жили його старші брати. Але сталося так, що всі померли, і дідуньо прислав по мене, щоб я приїхав до Англії та там жив на замку з ним.

Пан Гобз слухав уважно і йому робилося чимраз гарячіше, раз-у-раз витягав хустку з кишени і обитрав спітніле чоло. Пізнав уже, що ті незвичайні речі були дійсно чистою правдою. Дивився на хлопчика, що, як звичайно, сидів на пачці і не добавив у нім найменшої зміни. Була це й нині та сама невинна, мила дитина, в тім самім одязі з чорного корту, в амарантовій краватці. Дивний заколот повстав у голові чесного купця. Не міг погодити своїх поглядів на аристократію з постаттю цього хлопчика, що був тепер її представником. А з якою простотою говорив він про все те, ані йому в гадці не було гордитися цим своїм вивищенням, навпаки, здавався бути ним немов упокорений.

— Як же тепер ти звешся?

— До цієї пори я звався попросту Седрик Ерель. Тепер каже пан Гевішем, що я є лорд Фонтлерой. Коли я ввійшов до кімнати, він сказав до мами: „Отже це лорд Фонтлерой?” Мама пояснила мені пізніше, що титул цей належить наслідникові, будучому графові Дорінкортові.

— Це дійсно дива — закликав купець, — дивні дива, дивні дива! — повторяв, не уміючи інакше висловити свого счудовання і зворушення.

Седрик потвердив це відповідним порушенням голови; цей вислів „дивні дива” здавався йому якраз відповідний до обставин. Він мав велику пошану для старого купця, любив його, вірив у його розум,уважав його за звершенність на своїм місці. Хлопчина не знав світа й людей, тому не міг робити порівнань, що могли б може де-коли й некорисно випасти для його приятеля. Вправді завважав не раз, що купець у мові, в поведінню значно ріжнився від його мамусі, але це не дуже дивувало його. Мамуся була панею, а пані не можуть бути подібні до панів. Батька не памятає добре.

По довшій мовчанці відозвався Седрик:

— Англія мусить бути дуже далеко.

— По другій стороні Атлантику — відповів поважно пан Гобз.

— Ох, як то прикро! Хто знає, коли ми побачимося, як я виїду.

— Що ж робити, і найліпші приятелі мусять не раз розставатися.

— А я від давна з вами в приязні, правда?

— Ну так, майже від дня твоєго народження. Ти мав, здається, шість тижнів, коли я побачив тебе перший раз на руках твоєї няні.

— І певно не прийшло тоді вам на думку, що я буду графом. То клопіт, але на це нема вже ніякої ради.

— Чи дійсно нема?

— Нема! Мамуся каже, що батько дуже був би цьому рад, коли б жив іще. То все властиво йому належалося, отже я повинен зайняти його місце. Але бачите, пане, коли я вже конечно мушу стати графом, то бодай можу постаратися, щоб бути чесним і добрым графом.

І оба приятелі довго ще гуторили. По першім збентеженню не показував пан Гобз до нового титулу Седрика такої неохоти, як це можна було по нім сподіватися. Старався погодитися з долею, що і вдалося йому легко. Під кінець розмови був уже зовсім зрезигнований. Зачав отже випитувати хлопчика про ріжні подробиці, які відносились до його теперішнього високого становища. Але

хлопчина не багато міг пояснити. Отже купець, зійшовши вже на цей предмет, балакав про обовязки і привілеї графів і маргафів, а уявляв це собі особливим способом і був би напевно впровадив пана Гевішема в велике счудовання, коли б той міг чути розмову корінного купця з наслідником роду Дорінкортів.

IV.

В кілька днів опісля мав з черги старий правник із Седриком довшу розмову, що не один раз викликала усміх на його лиці, а в серці збудила щире зворушення. Пан Гевішем був якраз у пані Ерель, коли викликали його з сальону, тому вона лишила гостя зі синком, що у товаристві старших не почувався зовсім онесмілений. Спершу не знов правник, про що буде розмовляти з таким невеличким розмовником. Відтак подумав собі, що може треба приготувати його до стрічі з дідом і до цієї великої зміни, яка зайшла в його життю. Хлопчина досі не знов про те все нічого, не знов навіть, що мати буде мешкати окремо, бо пані Ерель хотіла поволі й оглядно приготувати його до того.

Пан Гевішем сидів у великім фотелі при столику, по другій стороні якого стояв іще більший фотель. У тім якраз фотелі усадовився Седрик, руки вложив до кишеньок, деколи похитував головою, то знов засувався в глибину фотелю, як це робив пан Гобз. Як довго мати була в кімнаті, споглядав уважно на правника, але не мішався до розмови. Так само правник ще уважніше вдивлявся в малого, мов би хотів вичитати що з його лиця і раз-у-раз надумувався, від чого б зачати розмову з тим малим добрідем, якого ніжки не сягали з фотеля до землі. Седрик промовив перший:

— Я дійсно нічого не розумію, що то є граф?

— Чи так? — спитав пан Гевішем.

— Авжеж! Мені здається, що коли я сам маю з часом стати графом, повинен знати, що це значить.

— Це правда — завважав правник.

— Може би ви, пане, були ласкаві мені це пояснити говорив дальше хлопчик у формі ввічливої просьби; — я буду вам дуже вдячний. Хто іменує людей графами?

— Король або королева. Титул графа дають звичайно такому, що положив великі заслуги для держави.

— А, то щось подібного, як президент Зединених Держав Америки?

— Президента вибирають голосуванням, наскільки мені здається — сказав пан Гевішем.

— О так! — закликав Седрик живо — і треба бути добрим і багато гарних діл зробити, щоб стати президентом. А тоді є такий величавий похід з музикою, хоругвами, лямпіонами — я це бачив. Інколи я думав собі, що хотів би стати президентом, однак ані разу не прийшло мені на думку, що міг би стати графом. — Хлопчик задумався трохи, відтак живо підняв знов розмову: То певно тому, що про графів я нічого не знати, а про президента зчаста говорив. — Доброму хлопчикові здавалося, що не ввічливо було б з його сторони, коли б дав пізнати пану Гевішемові, як мало ліпше це достоїнство, що спало на нього за його посередництвом. — Коли б я був знати, що то є граф, то може був би і про це подумав.

— Граф — сказав поважно правник, — то зовсім що інше, як президент.

— То нема походу зі смолоскипами?

Пан Гевішем заложив ліву ногу на праву, та зблишив до себе пальці обох рук; таку поставу прибирав звичайно, коли мав говорити про важні справи. І сказав собі, що якраз тепер найвідповідніша пора, дати хлопчикові пояснення, про які сам просив, та приготувати його до великого становища.

— Граф має в краю велике значення — говорив поважно.

— О, і президент також — закликав Седрик — похід зі смолоскипами є довгий не раз і на п'ять миль, а ракети, а штучні огні. Пан Гобз все те мені показував.

— Граф — говорив правник дальше, заховуючи свій

поважний настрій — граф має звичайно походження дуже старинне.

Походження? Що це значить?

— То значить, що його рід дуже давній, дуже старий.

— Ага, здається мені, що вже розумію — сказав Седрик, всуваючи глибше руки до кишень.

— Стара перекупка, що продає яблука при брамі парку, мусить мати також таке старинне, як це то ви назвали, по... походження. Вона така стара, що ледвеходить. Має певно зі сто літ. А однак, бідачка, мусить навіть і в доці сидіти при брамі парку і продавати яблука, бо інакше не мала б з чого жити. Мені її дуже жаль і іншим хлопчикам також. Одної неділі мій товариш Білл дістав від бабуні цілого доляра. Я став його просити, щоб кожного дня купив за кілька центів яблук у цієї старушки. І він дав себе намовити, бо то дуже чесний хлопець, цей Білл. Але що ж? Щоденно їв яблука і до четверга так йому вже обридли, що й дивитися на них не міг. Бо хто не дуже любить яблука, то вони мусять йому скоро сприратися. На щастя моя мама мала тоді стільки грошей, що могла мені дати також цілого доляра. Отже тепер я купував кожного дня по кілька яблук, як довго грошей стало, хоч і мені вже були сприкрилися. Бідна старушка. І ви, пане, жалували б її також, коли б її побачили. Вона каже, що її страшно ломить у костях, особливо, коли на дворі вогко; але бо вона також має таке старинне похо... походження.

Пан Гевішем зачав гладити бороду, не знав, як би це хлопчикові вияснити.

— Я зовсім що інше мав на думці, коли говорив про старинне походження — сказав вкінці — це не означає віку особи, лише довге існування роду. Коли приміром назвисько, яке від кількох сот літ носять люди славні, знамениті, заслужені для краю, тоді кажемо про їх нинішніх потомків, що мають старинне походження.

— О, то певно так, як Юрій Вашінгтон — закликав Седрик із жаром; — чую про нього, відколи живу на світі,

а він славний від давніх літ. Пан Гобз каже, що його ім'я вічно жити буде.

— Перший граф Дорінкорт дістав свій титул перед чотириста роками — сказав пан Гевішем поважним голосом.

— Чи дійсно так? — закликав Седрик — то гарний протяг часу. Чи згадували ви про це Любунці? Йі би це певно було мило чути. Скажемо їй це, як верне; вона дуже любить слухати такі цікаві речі. А що він такого велико-го зробив, що графом зістав?

— Кілька графів — говорив дальнє правник,—помага-ло королям правити краєм. Інші знов вславилися хоробрістю і геройськими подвигами на полях бою.

— І я рад би піти їх слідами! — скрикнув Седрик — татусь був також вояком і певно хоробрим. Татусь мусів бути подібний до Юрія Вашінгтона; може це й тому так Господь Бог справив, що цей титул графа перейшов на нього; він носив би його достойно, коли б жив. Дуже це мене тішить, що графи славляться хоробрістю, бо хо-робрість це гарна річ! Перше, коли я був іще малий, бо-явся лишитися сам у кімнаті без світла; але як я почув про Юрія Вашінгтона, про його хоробрість, про хоробре американське військо, що служило під його командою, то позбувся цієї поганої привички.

— Є ще одна велика користь, яку дає становище гра-фа — говорив пан Гевішем поволі, з притиском, бистро дивлячись, яке враження зроблять на хлопця його слова — ото графи звичайно непомірно багаті.

— То гарно — сказав Седрик із простотою — я хотів би бути багатим.

— А... а... то чому? — спитав правник.

— О, це тому, що за гроші можна купити стільки гарних речей — говорив хлопчик без вагання — приміром, ця пе-рекупка, що продає яблука... Коли б я був дуже багатий, то купив би її зараз закриту крамницю з залізною піч'ю на зиму, а в дощеві, зимні дні давав би її по доларові, щоб могла лишатися дома і не виходити з тими яблука-

ми. Я купив би їй також грубу, теплу хустку, і може б не ломило її так у костях. Бо то мусить бути страшне та-ке ломання. Вона каже, що то від зимна. Коли б огорну-лася теплою хусткою, може б перестало це ломання.

— Певно, певно, — сказав усміхаючись правник — але чи ж лише це можна за гроши купити?

— О, я знаю, що за гроши всього дістанете. І коли б я мав багато, багато грошей, то накупив би безліч гарних речей для Любунці: золотий наперсток, перстень з бри-л'янтом, віяльце зі слонової кости, ще купив би їй повіз і коні, щоб не ходила пішки і не чекала на трамваї. Коли б Любунця хотіла, то накупив би їй чудових, шовкових су-конь: рожевих, синіх з дорогими кружевами. Що ж, коли вона любить лише чорні, гладкі... Але вже знаю! Я завів би її до склепів, нехай би сама вибрала, що хотіла б. А та-кож і для Дика купив би що.

— Дик? Що ж то за Дик? — питав правник чимраз більше здивований.

— То хлопець, що чистить чоботи прохожим. Він це пишно робить, бо має велику вправу. Сидить уже он там на розі площи. Я знаю його від непамятних часів. Одного разу, а був я тоді ще малий, вийшов я з Любунцею на прохід. А якраз того дня дістав я чудовий, гарний мяч: так високо підскакував до гори! Аж тут, коли ми пере-ходили улицею впоперек, мяч випав мені з руки і поко-тився далеко між повози. Я розплакався; бо то було вже дуже давно тому і я був ще дітваком. Дик чистив тоді чоботи якомусь панові, побачив мою пригоду і закликав: Прошу почекати, а як лише скінчив свою роботу, скочив жваво, не зважав на повози, миттю підніс мяч, обтер своєю маринаркою і подав мені, кажучи: маєш, добродію. Мама красненько подякувала йому, я також. І від тої по-ри, скільки разів переходимо через площу, стаємо коло Дика, розмовляємо з ним, питаемо, як йому ведеться. Перед кількома днями сказав, що інтерес не йде.

— І що ж ти хотів би зробити для нього, мілорде? — спитав пан Гевішем усміхаючись знов.

— Я купив би йому столик, кілька стільчиків, ціле

уладження таке, як має цей старий чоловік, що чистить чоботи прохожим по другій стороні площі. Може ви не завважили його? Він має навіть великий, червоний парасоль, що ним закриває цілий столик і себе, як дощ, або під час великої спеки. Це дуже вигідно. І ще купив би йому нові щітки й нове убрання. Як би він тим всім тішився! Дик добряга, вчора якраз говорив до мене: Коли б то мені хто позичив кілька долярів, улаштувався б я інакше інтерес зараз пішов би ліпше.

Седрик довго ще оповідав про свого приятеля Дика, певний, що це дуже займає старого правника. І дійсно, пан Гевішем слухав з великим зацікавленням, хоч по правді мало обходила його історія хлопця, що чистить чоботи, або старої перекупки, що продає яблука. Однак солодко було йому слухати милого щебету хлопчика, що думав лише про інших, забуваючи зовсім на себе.

— Але ти не сказав мені ще нічого про себе, мілорде, що купив би ти для себе, наколи б мав багато грошей?

— спитав накінець пан Гевішем.

— Для себе? О, багато, багато речей! Наперед дав би ще гроші Катерині, щоб занесла Бригіді. Це її сестра; вона має шестеро дітей, а чоловік її часто не може дістати роботи. Не раз так бідна плаче, як до нас прийде. Любунця дає їй ріжні стари речі і хліб і муку і кашу, а вона тішиться вельми і дякує, а відтак знову плаче. Я рад би також купити гарний годинник із ланцюжком і люльку з морської пінки. Пан Гобз дуже би тішився таким дарунком. Я знаю, що йому подобається.

В цій хвилині вернулась пані Ерель до сальонику.

— Дуже вас, пане, перепрошую, — сказала — так довго задержали мене в кухні; прийшла там бідна жінка, сестра моєї служниці.

— Лорд Фонтлерой якраз розповідав про неї; говорив, що рад би їй помогти.

— Бо вона дійсно заслуговує на милосердя, — говорила мати Седрика, — чоловік її захворів, не може працювати і грозить їм страшна нүжда.

Седрик зіскочив з фотелю, підійшов до матері і скав півголосом:

— Піду на хвилинку до Бригіди. Яке ж то нещастя, що Михайло захворів! — а відтак, звертаючися до гостя, сказав голосніше: — То такий добрий чоловік і такий чесний. Раз зробив мені чудову деревяну шаблю. Він дуже зручний ремісник.

І вибіг з кімнати. Пан Гевішем мовчав хвилину, здавалося, що над чимось думає, хитається ще, вкінці сказав:

— Граф, достойний мій клієнт, виправляючи мене по внука, дав мені ріжні поручення. Щиро бажає, щоб лорд Фонтлерой іхав до Англії охоче і був добре наставлений до свого діда... наскільки це може бути. Тому поручив мені, не жалувати грошей, догоджувати у всім молодому лордові, заспокоювати всі його забаганки, звертаючи при тім його увагу, що ці дарунки походять від діда. Граф не догадувався певно, які будуть бажання його внука. Я однак мушу виповнити дане мені поручення і коли лорд Фолтерой хоче обдарувати цю жінку...

Тут треба дещо пояснити. Пан Гевішем виповняючи поручення графа, не вважав однак за відповідне повторити дослівно цього, що його достойний клієнт говорив при тім. — Граф не кермувався надто благородними думками, коли уповажлив правника, щоб в його імені обсипав дарунками його внука.

— Нехай пізнає відразу — говорив — що в мене буде опливати в достатках, що дотеперішнє його життя при матері було нуждою в порівнанню до того, яке жде його на замку Дорінкорт. Нехай знає, що коли стане магнатом і зможе пригорщами розсипувати золото, то з ласки діда.

Старий правник не повторив цих слів, а мати Седрика була надто благородна і щира, щоб могла догадатися, які то самолюбні спонуки кермували поступованням графа. Для неї було це зовсім природне, що цей старець, який утратив усіх своїх синів, тепер самітний, над гробом, старається зискати привязання внука. При тім незвичайно втішило її, що перший ужиток, який зробить її син із

цього величезного майна, буде ділом милосердя. Вона також хотіла прийти на поміч біdnій жінці, що так заслуговувала на співчуття.

— О, як же це гарно зі сторони графа! — закликала пані Ерель, паленіючи з радості. — О, який щасливий буде Седрік! Він так любить Бригіду та її чоловіка, бо це такі чесні люди! Я не була в спромозі помагати їм, хоч робила, що могла. Михайло дійсно справний ремісник, наскільки здоровя служить. На нещастя хворує віддавна, та потребує ліків, покріпляючої поживи і теплої одежі. Біdnі люди, вони вже видали всі свої ощадності і тепер грозить їм нужда. О, вони не змарнують гроша.

Пан Гевішем устромив худощаву руку в бічну кишеню сурдуга і вийняв грубий портфель, набитий банкнотами. Дивний усміх грав на його лиці. Думав над тим, що то скаже старий граф, цей самолюб, жмикрут, якого тверде серце не знало ніколи милосердя, коли довідається про перше бажання свого внука і про незвичайний ужиток з його грошей?

— Певно відомо вам, пані, — сказав правник — що граф Дорінкорт це один із найбагатіших людей в Англії. Думаю отже що не буде забагато, наколи передам вашому синові в імені графа п'ять фунтів штерлінгів для цієї біdnі жінки.

— П'ять фунтів! — закликала пані Ерель — але ж це для них буде правдиве багатство! О, мій Боже, просто тяжко повірити!

— В тім нема нічого незвичайного — говорив правник з тим самим усміхом. — Ви, пані, повинні освоїтися з думкою, що зайшла велика зміна в положенню вашого сина. Буде він розпоряджуватись колись величезним майном та мати велику владу у своїх руках.

— Велику владу! — повторила мати глибоко зворушенा.

— Мій солодкий хлопчина! Коли б лише показався достойним так високого становища! Чи я зумію відповідно

його до того приготувати? Це така велика відповіальність мій дорогий Седрусь!

Пан Гевішем закашляв знов. Не був він надто чутливий вдачі, а одначе старе його серце зворушилося, коли зустрів зір молодої жінки, повний певного неспокою.

— Коли судити з розмови, якою вшанував мене перед хвилиною лорд Фонтлерой — сказав вкінці правник — можете, пані, бути зовсім спокійні під тим оглядом. Це ще дитина, то певне, але здається, що подібно, як тепер, так і пізніше, більше буде думати про інших, ніж про себе.

В цій хвилині Седрик увійшов до сальону.

— Бідний Михайло хворий на артрит, як каже Бригіда — промовив хлопчик входячи. — Це мусить бути великі болі. Нічого не може заробити і не зможуть заплатити комірного; він дуже тим журиться, а це певно побільшає його терпіння. Наколи б ще Варка, найстарша його донька, мала порядніше убрання, могла б піти куди шукати заробітку; що ж коли вона бідненька така обдерта, що не може людям показатися.

Лице хлопчика посумніло, коли це говорив.

— Седрику, — відізвалася маті — пан Гевішем має тобі щось сказати.

— Граф Дорінкорт поручив мені... зачав правник і нараз станув збентежений. Сам не знав, як представити дитині це порушення; поглянув отже на матір, немов взиваючи її помочі.

Пані Ерель прикліканула живо на килимі, пригорнула хлопчика до себе й почала:

— Ти вже знаєш, Седрунню, що граф є твоїм дідунем, рідним батьком твого татуся. Цей добрий дідунь дуже тебе любить, бо втратив усі свої діти і лише тебе одного має на світі. Він бажає твого щастя, а що непомірно багатий, може дати тобі все, чого забажаєш. І подумай собі, він дав пану Гевішемові багато грошей для тебе. Коли отже хочеш, можеш узяти зараз яку пайку і дати Бригіді на заплату комірного й закупно найпотрібніших речей

для чоловіка й дітей. Правда, ти не сподівався такої великої радості? — і на закінчення сердечно поцілуvalа хлопчика, що спаленів нараз на вістку про ті багатства, що зявилися так у пору. Через хвилину глядів Седрик радісними очима то на матір, то на старого правника.

— Чи я дійсно можу дістати зараз ці гроші — спитав — і дати їх Бригіді? Бо вона вже віходить...

Пан Гевішем подав йому п'ять штук золота. Седрик пірвав їх і миттю вибіг з кімнати. За хвилину було чути його радісний голос:

— Бригідо, Бригідо, почекай! Ось маєш гроші, заплатиш комірне і будеш мати ще на інші видатки. Яке то щастя! То дідуньо, мій правдивий дідуньо прислав мені так багато грошей. Глянь, Бригідо, то для тебе і для Михайла.

— О, пане Седрику! — скрикнула бідна жінка, не можучи повірити в так велике щастя — п'ять фунтів у золоті? Але я не можу прийняти такої суми без позначення мами...

— Перепрошую вас, пане, — сказала усміхаючись пані Ерель — мушу туди піти на хвилину.

І вийшла, полішаючи пана Гевішема самого. Але вже вбіг Седрик промінний, щасливий:

— Розплакалася! Але казала, що то з радості. Я ще не бачив, щоб хто плакав з радості. О, який добрий цей мій дідуньо! Виджу, що то дуже приємно бути графом, дуже, дуже приємно; вже тепер і я охоче буду лордом і графом.

V.

Другого дня мав пан Гевішем нагоду переконатися, що малий лорд Фонтлерой, наскільки в деяких випадках зраджував над вік поважну вдачу, був однаке не менше меткий до забави, як і інші діти в його віці. Правник їхав, як звичайно, найнятим повозом і скручував на простору площу, коли зачув гамір і побачив громадку хлопців. Два з поміж них із великим запалом визивали один другого

до перегонів. В однім з тих добровольців пан Гевішем пізнав його достойність, лорда Фонтлерой, що галасував і кричав найголосніше. Оба суперники станули вкінці побіч себе в одній лінії, з витягненою вперед правою ногою, чекаючи знаку:

— Раз! два! три! — гукнув хлопець, що стояв за ними.

Пан Гевішем казав візникові станути і висунув голову з повозу, з цікавістю і очікуючи висліду перегонів. Іще ніколи чесний правник не брав так до серця дитячої забави. Усміх задоволення світився на його лиці, коли достойний лорд Фонтлерой помчав з місця стрілою. Червоні панчішки маячіли перед очима правника з блискавичною скорістю, великий капелюх злетів з голови хлопчика, але він, ні на що не зважаючи, біг дальше й дальше, випереджуючи свого суперника.

— Славно! славно, Седрик! — кликали хлопці, скачучи й танцюючи. — Славно Биллі! — кликали з черги, коли другий хлопець майже зрівнявся з Седриком. Був це той самий Биллі, про якого згадував малий лорд, коли оповідав історію старої перекупки яблук.

— Я певний, що він перший добіжить до мети! — говорив до себе пан Гевішем, не спускаючи з очей червоних панчішок, що знов були на переді, хоч і Биллі добре збирав ногами. — Я радо дав би що за те, щоб він перший добіг.

І якраз гучні оклики, оплески, скоки звістили тріумф переможця. Будучий граф Дорінкорт прибіг дві мінuty скорше до стовпа ліхтарні, що була їм метою.

— Славно, Седрик Ерель! — кричав щосили, гамірний гурток — іще раз і ще раз славно.

А пан Гевішем усміхнувся з повозу і закликав також:

— Славно, лорд Фонтлерой! — і сказав візникові їхати дальше. Коли станув перед мешканням пані Ерель, побачив обох суперників, як ступали спокійно разом. Трималися за руки, живо розмовляючи, за ними йшла решта громадки. Седрик був задиханий, румяний, і спіtnілий.

— Я певно тому виграв, — говорив до товариша,— бо маю від тебе довші ноги. Ти ж не гірше від мене бігаєш. А також я старший від тебе, не багато, бо лише три тижні, але це також щось значить.

...прибіг дві мінuty скорше до стовпа ліхтарні.

Так бажав Седрик осолодити товарищеві понесену поразку, бо хлопчик мав уже в своїй природі, що більше думав про приемності інших, ніж про свої. Навіть у цій хвилині тріумфу, серед радості побіди, памятав на це,

що побіджений мусить дізнатися інших почувань, тому старався потішити і звеселити його. І це вдалося йому. Биллі, хлопець трохи зарозумілий, спершу спустив носа і був маркітний, але удобруханий Седриком, зачав знов хвалитися, як буцім то він був побідником, а не побідженім.

VI.

Чим більше пан Гевішем пізнавав молодого лорда, тим більшу привабу чув до нього. В своїй уяві бачив не раз величаву кімнату на замку Дорінкорт, що звалася бібліотекою, а в ній старця самотного, сковорованого і гризливого. Окружений розкішною величністю, численною службою, старець не мав однак при собі нікого, хто його любив би, бо ж і він протягом цілого свого довгого життя не любив нікого. Завсіди думав лише про себе, про свої приємності, за інших зовсім не дбав. Величезне багатство і привілеї, що звязані були з його високим становищем, видавалися йому як речі, які правоно припадали для графа Дорінкорт, лише для його особистого задоволення дані йому ласкавим Провидінням. Але щоб з тим достоїнством вязалися й обовязки, про це не подумав ніколи.

Тепер був уже старий, а з цілого довгого життя лишився йому лише гостець, та незвичайна дразливість і неохота до цілого світу, що відплачувався йому так само, бо графа не любили. Коли хотів би, міг би спрошувати гостей, давати прийняття, уладжувати лови. Але не мав до цього ніякої охоти, бо зінав, що хоч через ввічливість сусіди прийняли б запрошення, то ні один з них не прибув би з правдивою приємністю. Він не заслужив собі на людську прихильність: був злобний, кожному любив дошкулити своєю невиносимою гордістю, докорами та зневажливістю.

І старий правник порівнював у думці гордого графа з тим малим хлопчиком, щирим, невинним, добродушним.

Пригадував собі його принадну постать, коли то перед двома днями сидів напроти нього в великім фотелі, та оповідав по своїому про Бригіду, Дика, стару перекупку й інших своїх приятелів. Думав і над тим пан Гевішем, що з часом усі непоміrnі багатства графа зі всіми привілеями і спроможністю робити багато доброго або злого перейдуть до цих маленьких рук і повторяє собі:

— Оце то буде ріжниця! О, ще яка ріжниця!

Тимчасом нове становище лорда й наслідника можного графа чимраз більше припадало до смаку Седрикові. Ледве висловив яке бажання, вмить сповняв його старий правник, а хлопчик користав із цього з такою простотою і радістю, що не раз незміrnо здивував пана Гевішема. Не надіявся певно повновласник графа, які то справи доведеться йому полагоджувати в Нью Йорку, в якій супроводив його достойність на кілька днів перед виїздом до Англії. Наперед пішли відвідати Дика, опісля задержалися коло перекупки, що продавала яблука, а яку ввів Седрик у незміrnе счудування, заповідаючи їй коротко і ясно, що дістане теплу хустку, будку з дашком, зализну піч, а крім того ще малу грошеву підмогу, що біdnій жінці видалося необчислимим багатством.

— Бо мушу вам сказати — говорив хлопчик — що виїжджаю до Англії, де буду лордом і наслідником графа. Але перед виїздом хотів би я порадити що на те ваше ломання в костях. Я сам ніколи не мав такого ломання і не розумію добре, що то значить, але догадуюся, що то мусить бути дуже прикий біль; може ця тепла хустка принесе вам, пані, полегшу.

— То така добра жінка — говорив Седрик до правника, коли відійшли, полишаючи старушку майже непритомну з зачудування й радости. — Я раз упав і стовк собі коліно, вона це бачила й дала мені яблучко без грошей. Ніколи цього не забуду; коли хто був добрым для нас, годі це забути.

Хлопчик мав золоте серце, навіть не розумів невдячності. Стріча з Диком була незвичайно зворушлива. Інтерес

зовсім не йшов, щітки попсувалися, а не мав за що купити нових. Коли Седрик зі звичайною простотою звістив йому про своє нове становище, без найменшої гордості або самохвальби, лише просто для пояснення, що буде тепер мати багато грошей — Дик, у першій хвилині онімів із здивування. Коли вчув, що хлопчик став лордом, а колись має бути графом, дививсь на нього довший час витріщеними очима, отвореними устами, при тім так перехилив голову, що шапочка впала йому на землю. Підніс її й замурмотів щось під носом, чого пан Гевішем не розумів, але мусів це дочути Седрик, бо сказав усміхаючись:

— Ні, ні, Дик, я не збожеволів. Пан Гобз також спочатку думав, що я не при собі, але то все правда. Навіть спершу я не мав охоти до тогò лордівства і графства, але тепер, коли пізнав це близче, бачу, що не зла то річ і я задоволений. Тепер то мій дідуньо носить титул графа і знаєш, він хоче у всім мені догоджувати. Дідуньо є дуже добрій, хоч є графом і прислав мені через пана Гевішем багато грошей, які можу уживати після моєї вподобі.

По цій розмові Седрик дав Дикові стільки грошей, скільки він потребував на закупно всіх потрібних предметів, що так гарячо бажав: стола, стільчика, парасоля, добрих щіток і пасті. Дик сам обчислив, скільки те все буде коштувати, але Седрик приневолив його ще прийняти кілька долярів, за які міг купити собі нове убрання, черевики й порядну шапку. Бідний хлопець, подібно як стара перекупка, не довіряв спочатку своєму щастю; ноги угиналися під ним, дививсь на Седрика остохпіліми очима, то знову протирав собі очі, немов лякався, що це гарний сон лише, з якого небавом розбудиться. Мусів вкінці повірити, коли обома руками діткнув правдивих банкнотів, якими малий лорд потвердив своє оповідання.

— Будь здоров, Дику — сказав вкінці Седрик, а хоч старався говорити спокійно, голос його дрижав, в очах

блищали сльози. — Будь здоров! Дуже мені прикро, що мусимо розстатися, але може я ще сюди коли з Англії приїду. Напиши до мене, прошу, а я тобі відпишу. Але не забудь адресувати до лорда Фонтлерой, бо я тепер уже так називаюся.

Дик прижмурив очі, бо й він не міг стримати сліз. Бідний хлопець не розумів просто, що з ним діється. І біль і радість були в нім. Так у горлі щось стискало його, що не міг ні словечка промовити; ледве-ледве по якимсь часі прошептав:

— Ой і мені так жаль, так страшенно жаль! — а звернувшись до правника, вклонився йому з пошаною і сказав: — І вам, пане, нехай Бог заплатить. Але ця дитина!... О, таких дітей не багато на світі.

Пан Гевішем відійшов із малим лордом. Дик дививсь ѹому у слід очима повними сліз, аж доки принадна постать Седрика не зникла на закруті улиці. Аж тоді відвернувся і пішов в іншу сторону.

Через цілий тиждень перед своїм виїздом переводив Седрик кожного дня по кілька годин у склепі корінного купця. Пан Гобз увесь час був сумний і пригноблений. Ця несподівана розлука з малим приятелем була для нього тяжким ударом. А коли Седрик приніс йому гарний годинник із ланцюжком і просив, щоб прийняв від нього цей дарунок на памятку, старий купець був так зворушений, що замість дякувати, зачав голосно втирати ніс хусткою, поклавши гарний подарунок на колінах.

— Прошу заглянути до середини — сказав Седрик — там на коверті є напис, що я сам золотареві подиктував, а він майстерно вирізав маленькими буквами. Там стоїть ось що: “Лорд Фонтлерой дарує на памятку своєму найдавнішому приятелеві і просить, щоб пан Гобз не забув його”. Скільки разів отворите цей годинник і побачите напис, згадаєте про мене. О, бо дуже було б мені прикро, коли би ви про мене забули.

Пан Гобз обтер ніс іще голосніше.

— О, про це не бійся — сказав дрижачим голосом — коли б лише ти не забув про мене, як там найдешся поміж лордами і графами...

— О, будьте спокійні, ніколи вас не забуду, пане Гобз. Я ж стільки милих, щасливих хвилин прожив тут у цім склепі! Але я надіюсь, що побачимося в Англії, що ви до нас колись приїдете. Дідуньо напевно запросить вас, як довідається про нашу приязнь; він напишє до вас листа, а ви не будете хіба про дідуня так зле думати, як про тих інших негідних графів. Правда, ви приїдете, коханий пане Гобз?

— Приїду до тебе — рішучим голосом відповів пан Гобз.

Стало отже на тім, що наколи старий граф власнопрочно напише запрошення, купець забуде свої републіканські упередження до аристократії і прибуде до замку Дорінкорт, щоб провести кілька тижнів зі своїм приятелем, молодим лордом наслідником.

VII.

Остаточно все було готове до подорожі, а повіз що мав відвезти Седрика з матірю до пристані, станув перед домом. Дивне почуття неспокою і смутку огорнуло хлопчика. Пані Ерель відійшла до своєї кімнати і зачинила двері за собою, полишаючи його самого. Коли вийшла, в її очах блестіли слози, уста дрижали. Седрик підбіг до неї, вона схилилася, пригорнула його до себе і довгодовго тримала так в обіймах. Хлопчик не здавав собі справи з цього смутку, поділяв його з матірю і шептав до неї:

— Добре нам тут було разом у цій хаті, правда Любунцю?

— О так, моя ти дорога дитино — відказала мати заливаючись слозами — і ми ніколи не забудемо днів тут прожитих.

— Ніколи, ніколи! —

Мовчки всіли до повозу і мовчки проїхали недалеку

дорогу до пристані. Седрик притулився до матері і не відзвивався ні словом. Незабаром стали на помості гарного пароплаву серед гамору та метушні. Щохвилини прибували повози, омнібуси, що звозили нових подорожніх та їх клунки. Двигарі переносили на корабель куфри, та інші тягари. Подорожні спішилися, потручували других, боячись спізнатися. Моряки відвивали линви, офіцери давали прикази. Пані й панове приходили на поміст прощати знайомих, що відіздили. Розмовляли, проходжалися, деякотрі були веселі, але більша частина осіб була сумна, а не одна жінка втирала заплакані очі. Седрик приглядався всьому, бо все те займало його. Дививсь уважно то на величезні звитки линв, то на дивні прилади, що їх ужитку не знат ішче, то знов підносив очі вгору і слідкував за клубами диму, що бухали з комина пароплава. Укладав собі, як то він познайомиться з моряками, та довідається від них багато цікавих речей про кораблі, море, про краї далекі, та про морських розбійників.

А коли так приглядався всьому направо й наліво, завважив на кілька кроків від себе ненадійний рух. Видно було, що хтось протискається крізь цю юрбу подорожніх і промощує собі дорогу деколи й ліктями. Був це молодий хлопець, в якім Седрик пізнав зараз Дика, прибраного святочно від стіп до голови, що в руці тримав щось червоне.

— Я біг щосили, щоб вас попрацьти, пане Седрику, чи як тепер говориться, — мілорде. Я все забуваю на цей титул. Я хотів конче принести мілордові памятку, та купив це за гроші, зароблені вчора новими щітками. — Тут вийняв невелику, шовкову хустину. — на морю буває не раз вітряно, а це можна й на шию взяти. Така хустина завсіди може придатися. Мілорд вложить її до кишені, а скільки разів вийме її, пригадає собі Дика. Я собі то так обдумав.

Духом виповів те все Дик, дав хустину Седрикові, та суняв його дрібну, малу руку своїми широкими сильними долонями. Втім відізвався дзвінок. Рух збільшився на

помості. Дик відскочив і зник з очей малого лорда, заки цей міг йому подякувати. На помості заворушилося. Особи, що відпроваджували подорожніх, залишали корабель. У воздусі гомоніли оклики:

— Прощайте! До побачення! Напишіть, як лише прибудете! Напишемо з Ліверпулю!

Седрик розвинув червону хусточку, станув коло бар'єри, маяв нею у воздусі і кликав з іншими:

— Будь здоровий, Дику! Ні, допобачення! Дякую тобі, сердечно дякую!

Тяжкий пароплав порушився і серед тих окликів почав звільна відчалювати від берегів. Мати Седрика закрила лиць густим, чорним воалем. Безмежний сум огорнув її на згадку, що покидає родинну землю і пливе до чужого краю. Але один погляд на сина додав їй відваги; щоб лише бути з ним, щоб лише завсіди мати побіч себе цю дитину кохану, цей скарб найдорожчий, це одиноче дорогое своє, то всюди буде їй добре, ніде не може чуттися нещасливою. А корабель пливе, жваво прорізує хвили океану, несучи малого лорда до нової батьківщини, на нову долю і незнану будучність.

VIII.

Під час подорожі на морі, сказала мати Седрикові, що не будуть мешкати разом, в однім домі. Хлопчина не хотів спершу вірити цьому, але коли вкінці переконався, що дійсно так буде, засумував глибоко. Тоді пізнав Гевішем, як розсудно поступив граф, не вимагаючи цілковитої розлуки хлопчика від матері; дитина була б цього не знесла. Але мати з такою любовлю і лагідністю вміла промовляти до нього, що звільна злагодила це перше, страшне враження і вляла потіху в зажурене серце хлопчика.

— Я буду жити зараз таки коло замку, зовсім близенько, а ти кожного дня навідаєшся до мене — повторяла пані Ерель, як лише розмова зійшла на цю справу. —

Подумай лише, яке це щастя! Хлопці в твоїм віці мусять не раз на добре розставатися з матір'ю й їхати до далеких наукових заведень, а ти будеш мене кожний день бачити, розповідатимеш мені все, що ти бачив, що тобі трапилось; а будеш мати багато цікавих речей оповідати. Замок Дорінкорт є величавий, твій тато любив це мешкання своїх предків, та й ти полюбиш його.

— Певно, що й я полюбив би його, наколи б ти була зі мною — сказав малий лорд, тяжко зідхаючи. Не міг зрозуміти, чому то його „Любунця” мала жити окремо, чому для неї не стало мешкання на замку дідуся. Пані Ерель старалася всіми способами закрити перед ним правдивий стан справи.

— Хочу, щоб не знов, що граф так ненавидить мене — говорила до пана Гевішема. — Не розумів би того й міг би знеохотитися до діда. Мій хлопчина зростав у любові, ніколи не стрічався з ненавистю, серце має вразливе і чутливе, а до мене незмірно привязаний. Було б це для нього тяжким ударом, коли б колись довідався, що граф ненавидить мене і не може знести моєї присутності. Седрик є ще дитина, але вірте мені, що це могло б його на завсіди зразити до діда.

Вмовила отже в Седрика, що цю розлуку наказують важні і тайні причини, яких він іще тепер не може зрозуміти, що вкінці ця розлука не буде така тяжка, як на перший погляд здається. Хлопчик не питав про ці причини; його болів самий факт і треба було матірного сердечного вмовляння, щоб його заспокоїти й потішити. Часто однак задумувався, зідхав глибоко, а коли пан Гевішем запитав його про причину, сказав з цією дивною повагою, якою ріжнився від інших дітей: — „Не подобається мені це окреме мешкання, зовсім не подобається. Але на цім світі кожний має свої терпіння і клопоти. Говорила на це не раз Катерина і пан Гобз також. Треба вчитися зносити прикрусти. Любунця каже, що моїм обовязком є мешкати з дідунем, бо він стратив усі свої діти й дуже йому самому сумно. Це велике нещастя утратити так усі

свої діти. Мушу отже замешкати з ним, може вдастся мені його хоч трохи потішити.”

Дивної принади надавала хлопчикові ця повага, з якою звичайно висловлював погляди над свій вік глибокі; його чудово гарне личко ясніло тоді солодкою невинністю, дитячою простотою, сполученою з второпністю і повагою зрілого віку. Тим чаром притягав він кожного, хто лише зблизився до нього і той чар оволодів зовсім старим правником, що з найбільшою приємністю проводив цілі години в товаристві малого лорда.

— Як бачу, мілорде — сказав пан Гевішем відповідаючи на повиці слова Седрика — то ти рад би з цілого серця полюбити графа.

— Розуміється — відповів хлопчик — адже то мій дідуньо; а чи ж можна би не любити дідуня? Він такий добрий для мене, ще мене не знає, а вже думав про це, щоб мені зробити приємність і хотів сповнити мої бажання. Коли б навіть не був моїм свояком, то вже за те саме мусів би я його полюбити, а то ж мій рідний дідуньо!

— Чи сподіваєшся, мілорде, що він тебе полюbitь?
— спитав пан Гевішем.

— А чому ж не мав би мене полюбити? Дідуньо все любить унука. Наколи б мене не любив, то не дав би стільки грошей для мене і не посылав би вас так далеко, щоб нас привезти до нього, до Англії.

Майже всі подорожні захворіли в перших днях подорожі на морську хворобу і не виходили з кають, але звільна зачали показуватися на помості, а малий лорд, якого незвичайна історія переходила з уст до уст, будив загальне зацікавлення. Всі дивились на нього, коли проходжувався по помості в товаристві матері або старого правника. Кожний старався познайомитися з ним і в скорім часі наш Седрик заприязнився з подорожніми і моряками. Панове, що проходжувалися з цигаром у руках, ставали з ним до розмови, а він з руками в кишеньках, притомно і второпнно відповідав на кожне питання і неодного счудував влучністю своїх помічень. Пані також ду-

же радо втягли його до розмови, гостили ласощами і сміялися сердечно з його дотепних жартів, бо Седрик любив веселість і жарти; де лише зявлявся, там роздавався веселий сміх. На кораблі було також багато дітей, в забавах з ними все проводив час наш малий лорд.

Але вже найбільшими його приятелями були моряки. З захопленням слухав їх оповідань про морських розбійників, про безлюдні острови, небавом вивчився навіть деяких їх висловів. Найбільше захоплював Седрика своїм

З захопленням слухав їх оповідань.

оповіданнями старий моряк Еррі. Як виходило з цих оповідань, цей досвідний моряк відбував безчисленні подорожі по всіх морях цілого світу, а за кожним разом корабель його розбивався, він діставався на безлюдний острів або, що ще страшніше, на острів, замешкалий дикими людоїдами. Кілька разів навіть пекли його і пожирали, в часті лише, розуміється, а американські індіяни скальпували його кільканадцять разів. Оскальпувати кого, то значить обтяті йому шкіру довкола чашки і здійняти разом із волоссям. Червоношкірі дикиуни поступають так зі своїми полоненими, тому легко представити собі, що мало хто переживає таку операцію.

— Це певно тому він такий лисий — говорив Седрик, розказуючи матері незвичайні пригоди свого приятеля Еррія — трудно, щоб волосся відросло по скальпованню. Тому то він, бідняга, має тепер лише залишки від часу, як цей страшний Вуж Огністий, король Або... Абомантів оскальпував його ножем, зробленим з чашки Чорного Вовка, іншого вождя цього племені. Бідний Еррі каже, що це була найтяжча хвилина в його життю і я дуже цьому вірю. Він так злякався, коли король замірився до нього цим страшним ножем, що волосся зіжилося йому на голові як щітина в щітці. Ах, скільки то пригод мав у життю цей Еррі! А всі такі дивовижні! Шкода, що не можу розказати про це панові Гобзові. Це дуже зацікавило б його. Не годиться посуджувати, щоб такий чесний чоловік, як Еррі, міг говорити неправду, а однак деколи трудно повірити в те, що оповідає. Але як же не вірити, коли він бачив усе те власними очима? Брехати, не бреше, але деколи мусить помилатися й забувати. Не було б у тім нічого дивного. Скальповання певно впливає на пам'ять а він, бідняга стільки разів був оскальпований!

IX.

По одинадцяти днях подорожі, корабель прибув до Ліверпулю, де наші подорожні переноочували; другого дня всіли до поїзду, а вечером пересіли до повоза, що привіз

їх до віллі, призначеної на мешкання для матері Седрика. Вже було темно, як повіз віхав в алею, висаджену величезними деревами і по хвилині задержався перед рясно освітленим домом.

Малий лорд перший вискочив із повоза і вбіг на ганок. Стояло там кілька слуг, а поміж ними вірна Катерина, що не опустила своєї молодої пані, лише прибула перед нею з клунками. Седрик кинувся стискати її, обіймати, кличучи радісно:

— Катерина! Дивись, Любунцю, Катерина вже тут і жде нас.

— Дякую тобі, моя добра Катерино — сказала пані Ерель, — велика це для мене потіха, що не буду тут сама, одинока посеред чужих. І простягнула руку до вірної служниці, а ця мовчки стиснула її, мовчки хотіла додати відваги своїй молодій пані, бо добре розуміла, яке сумне буде її положення в цім чужім домі, поміж чужими людьми, що мали забрати її одиноку дитину.

Інші слуги з великою цікавістю дивились на матір і сина. В замку про ніщо інше не говорили, як лише про них від часу, коли довідалися про наміри графа і виїзд пана Гевішема. Слуги знали докладно родинні справи свого пана. Для нікого не було тайною, як страшно розлютився граф на найменшого сина за те, що одружився в Америці; та скільки журби спричинили йому два старші сини. Цікаво приглядалися гарній, молодій жінці і милій дитині, а що добре знали невиносимий характер старого графа, з гори вже жалували молодого наслідника і шепотіли поміж собою:

— Біднятко! Не знає, що його жде! — Вони не могли ані догадатися, якого рода дитиною був лорд Фонтлерой, будучий граф Дорінкорт. Коли ввійшов до першої кімнати, хлопчик сам здійняв з себе плащик, бо не був призвищаний, щоб йому хто послугував, відтак зачав огляdatи все довкруги, приглядатися гарно мальованим стінам і оленичим рогам, що прикрашали кімнати. Незвичайно подобалося йому все, бо досі мало де бачив такі величаві саллони.

— Любунцю, — сказав вкінці — то чудове помешкання. Дуже радію, що будеш мати такий гарний дім і великий! — Бо в самій суті в порівнанню з їх попереднім мешканням, був це гарний і великий дім. Катерина завела їх до спальні. І тут було величаво й гарно, стіни були покриті ясним кретоном у квіти, на комінку горів ясний огонь, а перед комінком на килимі спала судова ангорська кітка, зовсім подібна до тої, яку Седрик на превеликий свій жаль мусів лишити в Нью Йорку.

— То господиня замкова, дуже добра пані, приготувала все на прийняття панства — говорила Катерина — і вона то принесла цього кота для його достойності; так тут усі звуть нашого пана Седрика. Ця господиня оповідала мені про ріжні речі. Вона тут уже здавна і знала пана капітана дитиною; каже, що був це чудовий, милив хлопчик, а відтак гарний молодець, якого всі любили, бо для кожного мав добре слово і ніким не погорджував. А я їй на це відповіла, що капітан лишив хлопчика, що та-кож добрий, милив і гарний, подібний до батька, як дві краплі води.

Пані Ерель перебралася і ввійшла з Седриком до сальону, ще багатше прибраного, як інші кімнати; меблі були гарно різблені, покриті оксамитом. Перед комінком лежала тигрова шкіра; кіт, що досі ходив крок у крок за Седриком, мов би відчув у нім свого приятеля, ліг на неї. Коло нього положився Седрик, щоб ближче познайомитися з ним. Тимчасом пані Ерель розмовляла півголосом із Гевішем, була бліда і зворушена.

— Адже то ще не нині, правда? — говорила — ще нинішну ніч зможе переспати в мене.

— Так, так — відповів правник — по вечері я сам піду звістити графа про наш приїзд.

Пані Ерель звернула очі на Седрика: лежав собі на тигровій шкірі, побіч кота, полумінь комінка кидала яркий блеск на мілу постать хлопчика, його ясне волосся, румяне личко й очі повні виразу. Кіт муркотів стиха, коли дитяча рука гладила його. Мати всміхнулася жалісно.

— Граф ані не догадується, яку кривду збирається мені заподіяти — промовила. Відтак додала:

— Прошу ласкаво сказати його достойности, що я ніяких грошей не прийму.

— Яких грошей? — спитав пан Гевішем зачудований — хіба ви не розумієте під тим річної пенсії, призначеної на ваше удержання.

— Саме якраз про це говорю. Мешкання мушу прийняти, щоб бути близько дитини і дякую за це дуже, але нічого більше не потребую. Маю власні доходи, що вистануть мені на скромне життя, до якого я привикла. Коли б я прийняла гроші з його руки, здавалось би мені, що продала йому свою дитину. Тим часом коли віддаю його, то лише для його власного добра, бо люблю його над усе і тому, що покійний батько певно був би з того рад.

Пан Гевішем мовчав хвилину, вкінці сказав:

— Боюся, щоб це не обидило графа.

— А я думаю, що він сам це зрозуміє і ввійде в моє положення — сказала молода жінка лагідно. — Я дійсно цих грошей не потребую, а втім чи можу приймати що від чоловіка, що ненавидить мене так дуже, що видирає в мене мою дитину, моєго сина?

Пан Гевішем задумався.

— Повторю графові ваші слова — сказав накінці.

X.

Коли в кілька годин по цій розмові пан Гевішем прибув до замку, застав графа, що сидів у великім фотелі при огні, а одна нога спочивала на подушці, бо він дуже терпів на гостець. Глянув на правника з під стягнених брів, а зір його був пронизливий, бистрий і хоч достойний граф умів панувати над собою, видно було, що мучить його якийсь неспокій.

— Ну і що ж, Гевішем? — сказав — ти вже вернувсь? І що ж мені скажеш?

— Лорд Фонтлерой з матірю є вже в віллі — відпо-

вів правник. — Подорож відбулася щасливо, обоє прибули здорові.

Граф порушився нетерпеливо і забурмотів щось незрозуміле.

— Дуже мене це тішить — сказав по хвилині — але сідай но, Гевішеме, випий чарку вина. Ну, говори ж вже раз!

— Його достойність переночує у матері, завтра прибуде зі мною до замку.

Граф опер лікоть на поруччя фотелю і рукою заслонив очі; не хотів, щоб хто читав в його обличчі, а не був певний, чи зможе запанувати над враженнями, які могли викликати дальші вісті.

— Ну, говори ж — повторив. — Я не хотів, щоб ти писав та перед часом доносив, чого маю сподіватися. Я волів ждати. Не знаю отже нічого про цю дитину. Що це за хлопець? Про матір не питаю, вона мало мене обходить, але він, що це за хлопець?

Пан Гевішем підніс до уст чарку з вином, поставив її опісля на столі і промовив:

— Трудно висказати рішучий погляд про девятирічну дитину. Ваша достойність побачить унука завтра й осудить.

— Певно мусить бути дурний, ні до чого. Американська кров у нім пливе.

— Не здається мені, щоб йому американська кров зашкодила — відозвався правник з незвичайним оживленням. — Не дуже знаюся на дітях, але мушу признати, що лорд Фонтлерой незвичайно мені подобався.

— Чи хоч добре збудований, здоровий і... і... хоч трохи подібний до людей?

— Виглядає здоровий, є повний ґрації і незвичайно гарний.

— А чи вміє ходити по людськи, чи просто тримається — питав граф дальше.

Легкий усміх заграв на обличчі пана Гевішема; перед очима станув йому цей чудовий хлопчик, розтягнений на

тигровій шкірі перед огнем, хлопчик з принадними ру-
хами, жвавий, усміхнений, повний життя.

— Не смію видавати рішучого осуду, повторюю це ще раз — сказав по хвилинці мовчанки — але що хлопчик на причуд гарний і звинний, це не підлягає сумнівам. Та це певне, що подібний до наших англійських дітей.

— Ну, того я певний — пробурмотів граф і зойкнув, бо нога заболіла його — мусить мати страшно простацькі навички, як і всі американці.

— Не скажу, щоб мав брусоваті навички — відповів пан Гевішем так живо, немов почувався особисто обиджений. — В нім нема нічого брусоватого, лише незвичайне якесь сполучення незвичайної зрілості з дитиною прототою.

— Нахаба! так, напевно цей малий мусить бути нахабний. Вони це в Америці звуть передчасною зрілістю, самостійністю, а це ніщо інше, як лише нахабність, брусоватість; о, я визнаюся на тім.

Пан Гевішем не вважав за відповідне сперечатись даліше зі своїм достойним клієнтом, особливо тепер, коли йому дошкулювала достойна нога. Мовчки вихилив чарку вина і переходячи до іншого предмету розмови, сказав спокійно:

— Маю ще поручення від пані Ерель. Казала заявити вашій достойності...

— Що, що такого? — перервав граф гнівно — як вона сміє щось мені заявляти? Я не хочу про неї нічого чути.

— Справа однак є досить важна — говорив даліше правник. — А в тім я приобіцяв, отже мушу додержати слова. Пані Ерель казала заявити, що не прийме платні, яку ваша достойність призначила на її удержання.

Граф стрепенувся.

— Що це має значити? — запитав.

— Вона говорить, що має власний гріш, а що відносини її з вашою достойністю не є приязні...

— Не є приязні! — викрикнув граф — певно, що мої відносини до цієї жінки не можуть бути приязні. Не зно-

шу її, ненавиджу! Інтригантка! Підступна! Нахабна, не хочу її знати!

— Ваша достойність неслушно зве її нахабною. Вона не тільки нічого не вимагає, але не приймає навіть того, що її даєте.

— Ти цьому віриш, Гевішеме? — сказав граф — адже це комедія. Хотіла б мене підійти, і вдає велику благородність, безкорисність, щоб її подивляти. Ого, не так легко вивести мене в поле. Розуміється, що не хочу мати тут під боком жебрачки. Як мати моого наслідника, мусить мати порядне удержання й жити відповідно до її становища, отже гроші посылати належить на всякий випадок, приймати мусить їх, хоче, чи не хоче.

— Не буде з них користати, напевно.

— Менше з цим — буркнув граф — може спалити їх, викинути, аби тільки дійшли до її рук. Не зможе говорити, що я нічого їй не даю, а і в очах цього хлопця не хочу уходити за скупаря. Хоч усе те надармо, бо вона мусіла мене вже гарно змалювати перед дитиною.

— Ваша достойність помиляється — сказав правник, загадочно всміхаючись. — Маю ще і з справою звязане поручення від пані Ерель ...

— Дайте мені раз спокій з тими порученнями! — скрикнув граф у найбільшій зlostі, хапаючись за ногу, бо страшний біль подвоював його нехіть до невістки. Пан Гевішем не зважав однак на його гнів і говорив дальше:

— Дуже просила, щоб лорд Фонтлерой не дізвався ніколи, які причини вплинули на розлуку його з матірю. Не хоче, щоб дитина знала, що вплинула на це нехіть вашої достойності до неї, бо це могло б некорисно настроїти малого лорда до діда, тому, що хлопчик до матері незвичайно привязаний. Вмовила отже в сина, що є тайні причини цієї розлуки, що тепер він іще замалий, щоб це міг зрозуміти. Вона бажає, щоб ніяка хмарка не затмила першої стрічі вашої достойності з унуком.

З під густих брів графа блиснула бліскавка, коли піdnіс очі на правника.

— Що ти мені тут пleteш теревені? Чи це можливо, щоб вона не жалувалася перед сином, щоб мене не обвинувачувала?

— А однак це дійсна правда, мілорде — сказав правник ледоватим голосом. — Можу заручити, що так дійсно є. Хлопчик надіється пізнати найліпшого, найчутливішого дідуня. Має незвичайне поняття про совершенність вашої достойності, про яку ніхто ніколи в його оточенню не сумнівався. А що я відповідно до даних мені поручень щедро його обдарував в імені дідуня, отже хлопчик під небеса виносить велику душність цього незнаного діда.

— Що ти мені пleteш? — повторив граф недовірливо.

Даю слово чести, що говорю правду. Перше вражіння, якого дізнається лорд Фонтлерой при цій стрічі, залежить лише від вашої достойности. Коли б мені вільно було висловити мій погляд, то додав би покірну увагу, що враження це багато зискало б, коли б не почув тоді ніякого немилого слова про свою матір, яку він так сердечно любить.

— Ну, ну, — закликав граф — малий має тільки девять літ.

— Це правда, що має тільки девять літ, але цих девять літ, провів з матірю і любить її цілою душою.

XI.

На другий день пізно сполудня віхала карита, що везла малого лорда і пана Гевішема в замкову алею. Граф бажав, щоб хлопчик прибув на обід, щоб ніхто його не супровожав, не хотів мати свідків при стрічі. Пан Гевішем мав поручення відвезти його до замку і зараз відіхнати. Лорд Фонтлерой ідучи повозом, розглядався цікаво довкруги. Все завважав: і величавість карити і коней, багату, близкучу ліберею візника і льокая і герб на дверцях повоза, навіть хотів відгадати його значення. Коли повіз станув перед брамою парку, хлопчик вихилився крізь вікно, щоб ліпше приглянутися камяним львам, що при-

крашували браму. Якраз відчиняла її молода, мила жінка, що вийшла з малого домика, оброслого диким виноградом. За нею вибігло двоє дітей, що з зачудованням споглядали на малого хлопчика в повозі, а й він також приступався їм цікаво. Жінка ввічливо вклонилася малому лордові, а за матір'ю й діти несміло поздоровили його.

— Чи вона мене знає? — спитав счудований Седрик.
— Може бере мене за кого іншого.

Здійняв оксамитну шапочку і вклонився жінці ввічливо, кажучи своїм дзвінким голосом:

— Як маєтесь, пані? Добрий вечір!

Це видно врадувало жінку. Вона всміхнулася приязно, і добрими очима споглянула на хлопчика:

— Нехай Бог благословить вашу достойність! — зачликала — Вітай нам, мілорде! Дай тобі, Боже, щастя!

Лорд Фонтлерой знов здійняв шапочку, а коли повіз рушив, сказав до правника:

— Що за мила жінка! Пізнала мене, мусіла чути про мене. Як то добре, що тут так близько мешкають діти, я зможу деколи побавитися з ними.

Пан Гевішем не відповів нічого; не вважав за відповідне говорити малому лордові, що напевно не позволять йому бавитися з дітьми замкового сторожа. Повіз покотився дальше поміж двома рядами берестів, якими була висаджена алея. Їх розлогі галуззя лучилися вгорі і творили зелений звід. Седрик не бачив ще ніколи так гарних дерев. Алеж бо парк Дорінкорт належав до найгарніших в Англії. Засаджений відвічними деревами, старанно утриманий, представляв величавий вид; тому й не диво, що хлопчик був захоплений ним. Усе тішило його й вводило в захоплення. Проміння заходячого сонця мов струй золота переливалися крізь гущавину; дальші закутини покривала вже тінь, а всюди панувала глибока, святочна тишія.

Цей просторий парк представляв щораз нові види; перед очима прибулих пересувалися то непроходимі гущавини, то відкриті місця, гарні луки, вкриті травою, за-

сіяні дикими квітами, або зовсім устелені буйною папороттю. Не раз Седрик скрикнув, повний счудовання, коли з під кінських ніг вирвався заяць, або крілик сполоханий і мчав у корчі, або коли громадки перепелиць підлітали, тріпотячи крильцями. Малий лорд плескав у долоні:

— Як тут гарно! — казав до пана Гевішема, — гарніше, ніж у міськім парку в Нью Йорку. А що то за велич! Ідемо і ще не видно замку.

— Від замкової брами до брами парку є чотири кільометри — відповів пан Гевішем.

Щохвилиинки стрічали нові дива, але ніщо так не очарувало Седрика, як стадо освоєних оленів.

Гарні ці звірята лежали на траві, гуркіт повозу зовсім не сполосив їх, піднесли лише головки, прикрашені гарними рогами і гляділи на гостей. Хлопчик, що до цієї пори лише в звіринці бачив оленів, спитав:

— Чи вони тут живуть?

— Так — відповів правник. — Вони належать до графа так, як і цей цілий парк.

Вкінці побачили замок. Могутні, сірі мури старинної будівлі виглядали величаво, наїжені баштами, вежами, стрільницями; останні проміння заходячого сонця відбивалися в численних вікнах, кидаючи огністі блиски. Дикий виногорад й інші пнучі ростини покривали мури. Перед головним в'їздом займали великий простір зільники, засаджені пишними квітами.

— Як тут чудово! Як чудово! — повторяв Седрик, із захопленням розглядаючись по всіх усюдах. — Ніколи нічого подібного я не бачив; це зовсім так виглядає, як зачаровані палати в казках!

Крізь великі входові широко відчинені двері видно було слуг, що стояли в двох рядах у поставі, повній пошани. Очі всіх були звернені на малого лорда, що висідав з повоза. А він не менше цікаво дивився на їх гарну, золотисту ліберію і мав велику охоту спитати правника, що вони тут усі роблять? Ані на гадку не прийшло йому, що всі оці люди, старі й молоді, стояли там лише тому,

щоб привітати малого хлопчика, який згодом мав стати паном усіх цих величавостей і замку, що подібний був до зачарованих палат із казки і простого парку, де серед дерев-велетнів, зелених лук і папоротей скакали заяці та

Входив до замку поміж двома рядами слуг.

крілки, а олені з гарними рогами дрімали на мураві. Ледве два тижні минуло від часу, як цей хлопчина сидів у коріннім склепі на бочівці цукрової муки або на пуделку з милом і вимахуючи у воздусі ніжками, слухав, як пан

Гобз говорив про політику й ані у сні не мріяв про ці достатки, що так несподівано мали йому припасти. І ото нині входив до замку поміж двома рядами слуг, бачних на кожний його знак, входив як наслідник і будучий властитель. На чолі слуг стояла старша жінка в чорній, гладкій, шовковій сукні. Пан Гевішем звернувся до неї і сказав показуючи на хлопчика, що провадив за руку:

— Пані Мільон, оце лорд Фонтлерой. Мілорде, це пані Мільон, управителька замку.

Седрик подав їй свою руку.

— Як пані, маєтесь? — сказав зі звичайною в нього ввічливістю і простотою. — Дякую за того гарного котика, що ви прислали до маминого мешкання. Дякую, дуже дякую.

— Всюди пізнала б вашу достойність — сказала жінка з усміхом задоволення на обличчі. — Здається мені, що бачу капітана. Великий це день, мілорде, великий і святочний.

Седрик даремно силувався відгадати, чому то був великий день і святочний. Старушка дивилась на нього з дивним зворушенням, навіть сльози заблісли в її очах, але не мусіла це бути сльоза смутку, бо всміхнулася до хлопчика, а нахиляючись сказала півголосом:

— Є ще й кітка така сама і має двоє котяток; може б занести їх до кімнати вашої достойності?

XII.

Кілька хвилин пізніше високий, оглядний локай, що показував дорогу Седрикові і перевів його через кілька пишних заль, відчинив двері, а пускаючи перед собою хлопчика, сповістив голосно з повагою:

— Його достойність, лорд Фонтлерой!

Слуга розумів, як не можна ліпше, вагу цієї хвилини, в якій малий наслідник стане перед лицем діда. Але Седрик переступив поріг найспокійніше в світі. Найшовся у великій, гарній кімнаті, де меблів не було багато, лише при

стінах стояли осклені шафи, повні книжок. Тапети і зашиті темної барви кидали мрячну тінь довкола, а вікна, осаджені високо і не великі, як це в старинних будівлях буває, так мало пропускали світла, що в тій вечірній порі було майже темно в замковій бібліотеці. Седрик думав зразу, що в кімнаті не було нікого, аж по хвилинці спостеріг великий фотель, що стояв при комінку, в якім горів сильний огонь, у фотелі сидів старий мужчина. У його ніг, на килимі лежав пес, величезний дог. Величезний був, немов лев, а й відтін'ю шерсти пригадував короля пустині. Коли двері відчинилися, пес устав звільна і поступив напроти хлопчini, мов би вітав його. Тоді старець що сидів у фотелі, боячись, щоб хлопчик не перелякався, закликав:

— Дугаль, до ноги, тут!

Але наш малий лорд не знав страху, як і не знав злоби, і найспокійніше взяв рукою за нашийник пса і разом з ним пішов у сторону, звідки доходив голос. І Седрик уздрів старця в фотелі: білий його волос, білі вуса й корчасті брови, загнутий ніс, мов дзьоб хижої птиці й пронизуваті очі з відблеском криці. А граф побачив перед собою принадну постать хлопчика, в стрійнім одязі з чорного оксамиту з кружевним коміром. Гарне личко, отінене ясними кучеряями, звернене було на нього, а очі повні прихильності й пошани стрінулися з його поглядом. Наколи замок подібний був до зачарованої палати, то малий лорд пригадував королевича з казки. Блеск гордості і тріумфу заяснів нараз в очах графа на вид цього гарного внука, що стояв так сміло перед ним з рукою опертою на хребті величезного пса. Дуже йому подобалося, що хлопець не боявся ані його, ані пса. А Седрик глядів на нього так спокійно, як перед хвилиною на замкову господиню, та приступаючи до фотелю, відозвався перший:

— Як маєтесь, дідуню? То я, Седрик, тепер лорд Фонтлерой, внук дідуня; я приїхав учора з паном Гевішем.

І взявши старця за руки, говорив дальнє сердечно:

— Я так тішуся, що бачу дідуня та що пізнаємося ближче.

Граф був так у першій хвилині счудований, що нічого не відповідав, мірив лише зором від стіп до голови малого хлопця, вкінці спитав:

— Тішишся, що мене бачиш?

— О, дуже тішуся — повторив Седрик, а сказавши це, усадовився на кріслі побіч графа. Крісло було високе і ніжки його гойдалися над підлогою досить високо; та він не зважав на це, сидів із поважною міною, але і з великою пошаною і говорив даліше:

— Не раз я пробував уявити собі, як дідуньо виглядає. Думав я про це часто на кораблі, чи то дідуньо подібний до моого татуся?

— Ну і що ж? — спитав граф.

— Я був ще дуже малий, коли він умер — відповів Седрик — отже не памятаю його добре, здається мені однак, що нема ніякої подібності.

— Видиш, що ти завівся — муркнув граф.

— Ні, зовсім ні — сказав живо хлопчик — було б мені мило побачити лице, подібне до татусьового, але це нічого не значить, я ж тепер і дідуня полюблю, а як кого любимо, то мило нам на нього дивитися.

Здивування і збентеження графа щораз більше зростало і ця дитина з такою певністю говорила, що його полюбити, як би це була річ найприродніша в світі. А він досі ніколи нікого не любив, його ж навіть власні діти не любили, бо про це не дбав. Седрик говорив даліше, бо мовчанка графа не відібрала йому сміливості.

— Чи ж може внук не любити дідуня? Особливо я, що маю стільки доказів доброти моого дідуня для мене, як же я не полюбив би його цілим серцем?

— А! — сказав граф із дивним блеском в очах — то я давав тобі докази доброти?

— І ще скільки — відповів хлопчик жваво. — Я не лише вдячний дідуневі за себе, а й за Дика, за Бригіду, за стару перекупку.

— Що ж це знов за одні? — спитав счудований граф. — Що це за одні, цей Дик і Бригіда і стара перекупка?

— То є всі ті, для яких дідуньо прислав мені так багато грошей. Адже дідуньо сказав пану Гевішемові, щоб дав мені стільки грошей, скільки буду потребувати.

— Ну, так; і що ж ти зробив з тими грішми. Я рад би знати.

Граф зморщив брови і пильно глядів на хлопця; був дійсно цікавий, на що цей ужив його дарунки.

-- Дідуньо не знає їх — говорив малий лорд з простою — ані Дика, ані Бригіди, ані старої перекупки. Але я був з ними у великій приязні. А наперед треба сказати, що захорував цей бідний Михайло.

— Що за Михайло? — спитав граф.

— Це чоловік Бригіди. Обоє були в великій нужді, бо коли чоловік хворий, то не може працювати, а тут шестеро дітей, то страшна річ. Михайло був завсіди добрим робітником, але що ж, коли захорував. Отже раз вечером, коли саме пан Гевішем був у нас, Бригіда прийшла до кухні і плакала, що не мають чим заплатити комірного, ані за що купити хліба, та що діти хіба погинуть з голоду. Бідна Бригіда бідкалася страшно; я пішов до кухні, щоб її трохи потішити. Аж тут пан Гевішем посилає по мене і каже, що має для мене багато грошей від дідуння. Я тоді миттю побіг до кухні, дав п'ять фунтів Бригіді, а вона так втішилася, що зразу й вірити не хотіла. І як же не маю бути дідуневі вдячний?

— Ну, добре, добре — сказав граф — що ж дальше?

Під час цього сидів Дугаль на задніх ногах при кріслі Седрика, підніс голову до гори і споглядав на нього, мовби це оповідання незвичайно займало його. Це звернуло увагу старого пана: він знав свого пса, знав, що не легко привязувався до чужих осіб. Тимчасом з тим хлопцем так поводився, як би це хлопя мало над ним якусь дивну владу. Присунувся до малого лорда і левину свою голову положив любязно на його колінах. Хлопчик погладив свого нового приятеля, а відповідаючи на питання графа, говорив:

— Що дальше? Відтак прийшла черга на Дика.

— Що ж це за Дик? — спитав граф.

— Це хлопець, що чистить панам чоботи на улиці. Дуже порядній хлопець, пильний і працьовитий. Був великим моїм приятелем, не таким вправді як пан Гобз, але все таки добрим і сердечним приятелем. Він мав шіснадцять, чи сімнадцять літ. Коли я відіїхав, подарував мені чудову річ на памятку.

Тут вийняв з кишені старанно зложену червону хусточку, розвинув її і показав з усміхом задоволення.

— То Дик дарував мені оцю хусточку; дуже гарна й вигідна; можна її завсіди мати в кишені, а вразі потреби вложить на шию. Дик купив її за перші гроші, зароблені новими щітками, що їх дістав від мене. Я незмірно тішуся цією хусточкою. Скільки разів гляну на неї, згадую доброго Дика.

Достойний граф Дорінкорт зазнавав незвичайних почувань. Довго жив на світі, не легка була це річ здивувати його чим, або зворушити; але це, що чув і бачив у цій хвилині, було так дивне для нього, що віддавна не зазнав подібного зворушення. Ніколи не займався дітьми, навіть своїми власними. Вони виховалися під опікою платних слуг і тому то може пізніше стільки журби зазнав через них. Не уявляв собі, щоб дитина могла бути доброю, благородною; для нього була це істота невиносима, криклива, лакома, докучлива, прикра. Коли його два сини були ще дітьми, граф жив лише для своїх приемностей, подорожував, бавився, полював, дому не любив, особливо коли втратив жінку. Пригадав собі вправді, що третій син не був подібний до братів, але прикмети його, як це згадано було вище, дразнили гордого батька, бо він не був наслідником.

Тому тепер і на думку не прийшло йому, що міг би привязатися до внука. Післав по нього, бо мав стати його наслідником, зайняти колись високе становище і носити титул графа. Хотів його отже відповідно виховати. Був певний, що син американки мусить бути занедбаною дитиною, яку трудно буде нагнути й переробити. Це бенте-

жило його незвичайно, і коли льокай сповістив малого лорда, гордий пан не мав спершу відваги глянути на нього. І тому якраз бажав, щоб хлопчик сам ввійшов до нього, бо не хотів мати свідків свого упокорення, що мусить призвати наслідником якогось бруса, нужденного уличника з Нью Йорку. Але вже сам вид гарного хлопця, що зовсім не виглядав на уличника, перейняв його радістю. Ціла його зовнішність вказувала на старанне виховання, кожний рух був принадний і благородний, а сміливість, з якою наближався до нього, опертий о хребет пса, незвичайно захопила гордого пана. Не надіявся того по синові американки і це вразило його дуже мило.

Але розмова з хлопчиком счудувала його ще більше і ввела в рід якогось запаморочення. Це було щось таке, що переходило його поняття. Граф привик до того, що кожний в його присутності був наляканий і несмілий; не припускав навіть, щоб внук не був також несмілий. Тимчасом Седрик не перестрашився ані пса, ані пана. Хлопчина однак не мав зухвалого виду, його поступовання було повне невинної простоти і довір'я. Уважав графа за люб'ячого дідуна і хотів відплатити йому за любов. І відчув це старець. При всій його затвердіlosti й самолюбстві, мило зворушило його це довір'я дитини. І милою була йому думка, що є хтось на світі прихильний йому, що зближається до нього без страху. Це було для нього щось зовсім нове.

І тому то граф позволив дитині говорити свободіно, розповідати про себе і своїх приятелів, слухав її уважно й не зводив очей з неї. А малий лорд відповідав охочо на питання і гуторив своїм звичаєм з оживленням і простою. Оповідав широко про Дика і перекупку з яблуками, про корінний склеп пана Гобза, аж вкінці зачав розповідати про вибір нового президента, про ілюмінацію, похід зі смолоскипами, хоругви. Згадав також про свято 4 липня і чимраз більше оживлявся, коли нараз станув збентежений.

— Ну, що ж там? — спитав старий граф, споглядаючи на нього, — чому не говориш дальше?

Але малий лорд мовчав, крутився неспокійно на кріслі; видно було, що нова якась думка зродилася в його головці, а він розважав її зі звичайною в нього второпністю. Вкінці промовив із заклопотанням:

— Я подумав собі, що дідунькові може не мило буде слухати про свято 4 липня, бо це річниця війни за визволення. Може якраз хто з родини дідуна був тоді в Америці, брав участь у цій війні, зістав ранений або убитий! Я забув, що дідунько англієць.

— І що й ти також англієць — додав граф.

— О ні! — скрикнув Седрик — я американець.

— Твій батько був англійцем, отже й ти англієць — сказав граф і впялив очі в хлопчика, цікавий, що на це відповість; ця суперечка бавила його. Але зовсім не була вона по думці Седрика, який не був би ніколи припустив, що може з часом утратити американське горожанство і це справило йому велику приkrість.

— Я вродився в америці — сказав вкінці, а кожний, хто там уродився, має право зватися американцем. Переppрошу дідуня, дуже переppрошу — казав дальнє споглядаючи на старця з покорою, але й рішучістю разом, — але я собі постановив і пан Гобз вже знає про це, що наколи б вибухла знов війна між Америкою й Англією, то я стану по стороні американців.

— Теревні — замуркотів граф, дивно всміхаючись. Ненавидів Америку й американців, а однак не брав за зле внукові, що любив землю, яку вважав за свою вітчину і що вмів боронити своїх переконань. Але не могли дальнє вести цієї політичної диспути, бо дали знати, що обід на столі.

XIII.

Седрик жваво зіскочив зі свого високого крісла, підійшов до діда, поглянув на його ногу, оперту на подушку і сказав ввічливо:

— Може дідунько опертися на мене? О, бо я дуже

сильний! Раз пан Гобз не міг станути на ногу, бо бочівка з цукром зіснулася і притиснула йому пальці; тоді оперся на мене і ходив сміло по цілім склепі.

Поставний камердинер графа мало не нарушив своєї поваги і з трудом лише здержав усміх. Був це старий, до-свідний слуга, що довгі літа перебував у найперших домах і ніколи не приключилося йому всміхнутися в присутності панів. Це було би пониженням його достоїнства. Такі речі уходять лише льокаям нижчого ряду. Але мав добрій спосіб, щоб усунути цю небезпеку: відвертав очі від милої постаті Седрика, а споглядав на суворе обличчя свого пана і тоді відходила йому охота до сміху, вертала повага.

Старий граф змірив хлопчика від стіп до голови:

— Чи ти дійсно думаєш, що міг би підтримати мене, коли б я оперся на тобі цілім тягарем? — забурмотав глумливо, відповідаючи на привітні слова внука.

— О утримаю напевно, утримаю — сказав Седрик. — Я сильний, маю скінчених дев'ять літ. Прошу лише одною рукою опертися о паличку, а другу оперти на мое рамено. Дик усе говорив, що я на свій вік маю велику силу в мязах.

Затиснув праву руку, а рамя підносив, то спускав по черзі, мов би робив руханкові вправи тягарками і хотів дати графові пізнати силу своїх мязів. Його оживлене лице мало при тім вираз такої забавної поваги, що важкий камердинер мусів чимскоршe поглянути на свого пана, щоб не всміхнутися.

— Добре — сказав граф — спробуймо.

Седрик подав йому палицю, відтак поміг піднести ся з фотелю, підтримуючи його уважно й обережно. Звичайно робив це камердинер, при чім не обійшлося ніколи без лайки і гніву, бо кожний рух спричиняв старому панові біль, якого він не вмів терпеливо зностити. Але нині не кричав, ані не гнівався, хоч нога боліла його більше, як звичайно. Піднісся, затискаючи зуби й опер руку на рамя хлопчика, що з напруженням усіх сил підтримував старця старанно.

— Нехай дідуньо сильно опреться — говорив дбайливо — я тримаю дідуня сильно.

Коли слуга провадив графа, цей дійсно опирався на нім цілим тягарем; тепер справді помагав собі паличкою, але все ж таки тягар його достойної особи поважно зауважив на рамені хлопчика і граф спостеріг це; хотів його однак випробувати і не прикликав камердинера. Заки дійшли до порога, вже малий лорд був зарумянений, задиханий і серце билося йому, як молоток. Не угинався однак, напружував мязи, ті мязи, яких силу так подивляв Дик.

— Нехай дідуньо не боїться — повторяв відважно, хоч голосок його зраджував утому, — я сильно тримаю дідуня... сильно... то вже недалеко.

Воно дійсно недалека була дорога з бібліотеки до їдальні, а все ж видалася вона Седрикові безконечною. Заки дійшов від порога залі до стола, тяжка долоня пригнітала його чимраз більше, за кожним кроком глибше мусів віддихати, лице палало. Але все таки відважно поконував утому, не перестаючи всміхатися до діда та запевняти, що його удержанить.

— То мусить бути дуже прикрай біль — говорив повний співчуття. — Чи дідуньо не уживав ніколи арніки синапізмів з гірчиці? Пан Гобз прикладав синапізми і це приносило йому полегшу. Арніка також має добре ділати.

Величезний пес поступав за ними разом з величезним камердинером. Уста останнього не раз отворалися, не легко було йому погамувати усміх зворушення на вид цієї дитини, що так відважно поборювала втому, щоб лише дати старцеві доказ прихильності. Дивний вираз малювався також і на лиці графа, коли з під стягнених брів споглядав на унука.

Їдалня в замку Дорінкорт була величава. За фотелем графа при столі стояв другий льокай; поява старця опертого о рамя хлопяти счудувала його не мало, але не дав цього по собі піznати. Дійшли вкінці до стола і граф пустив рамя хлопчини. Цей віддихнув глибоко, вийняв із кишені хусточку від Дика і обтер нею спіtnіле чоло.

— Ну, правда, добре втомився? — спитав граф.
— Не так дуже — відповів Седрик, — лише мені гарячо. Нині така спека.

Безнастанно споглядав через стіл на хлопчика.

І знов обтер чоло хусточкою. Його крісло стояло по другій стороні стола, напротив графа. Було це велике, старосвітське крісло з високими поруччями, призначене для осіб високого росту і ніколи може наш малий лорд не видавався таким дрібним, ніколи дитинне личко його

не ясніло такою простотою і невинністю, як у тій хвилині, коли засів у цім величавім кріслі в окруженню багатства й розкоші.

Хоч граф жив самітно, любив виставне життя, смачні обіди, подані з комфортом, а стіл його був завсіди прибаний блискучим сріблом, хрустялями, теплярняними квітами. Все те захоплювало Седрика. Обід був справою дуже важною для графа, а не менше важною і для його кухаря, бо не завсіди вдалося йому догодити його достойності. Але того дня мав граф ліпший апетит, як звичайно, все йому смакувало, може трохи тому, що його думка чим іншим була занята і не звертав такої уваги на приправу страв і сосів.

Безнастanco споглядав через стіл на хлопчика. Сам не говорив багато, але заохочував хлопчика до розмови. Не був би ніколи припустив, щоб могла його заняти розмова з дитиною, тимчасом оповідання Седрика займали його і бавили. Безмірної дізnavав радости, бачучи, як цей хлопчик, одинокий представник його роду; був витривалий і сміливий, як не угинається, коли він завважив цілим тягарем на його ніжнім рамені, як не залишив вести його і поборював вдало труди.

— Чи дідуньо не носить графської корони? — несподівано спитав малий лорд Фонтлерой.

— То ти думав, що я її нікди не здіймаю? — відповів старий пан із тим загадочним півусміхом, який вже не раз того дня появлявся на його устах.

— То пан Гобз так думав. Але коли застанивився над тим, сказав, що дідуньо мусить її деколи здіймати, бо невигідно було б вкладати на цю корону шапку або капелюх.

— Мав слухність — сказав граф — і тому саме не ношу її.

Цього вже було забагато і один із слуг, що не міг ніяким способом стримати сміху, ледве зміг відвернутися і легким кашлем закрити неприличний вибух веселості. По обіді Седрик оперся на поруччя крісла і розглядався по величавій залі.

— Дідуньо мусить радіти, що має такий гарний дім — сказав до графа. — Я ще в своїм життю не бачив такого. Правда й те, що я не багато ще видів, бо маю лише девять літ.

— І думаєш, що я тим тішуся?

— Певно, бо і хто ж би не тішився? Я сам тішуся, коли на це все споглядаю, стільки тут усюди гарних речей. А парк, який прегарний, що за дерева, як чудово шумить листя на вітрі.

Мовчав хвилинку задуманий, відтак сказав:

— Великий дім, великий, а нас тут лише два.

— Дім дійсно великий; чи здається тобі, що завеликий?

Малий лорд завагався хвилину.

— Думав я собі — сказав відтак — що наколи б дві особи, що живуть у такім великім домі, не жили з собою в згоді, то було б їм дуже й дуже сумно й пусто.

— А як думаєш, чи ми з тобою будемо жити в згоді — спитав граф.

— О, певно! Пан Гобз жив завсіди зі мною в згоді. То був мій найліпший приятель, розуміється по Любунці.

— Хто ж то є Любунця? — спитав граф, а брови його грізно зморщилися і мрячний зір вплялив у малого лорда.

— Любунця, це моя мамуся — сказав цей лагідним, спокійним голосом. — Татусьо так називав її і я так зву, бо вона для мене найлюбіша, наймиліша на світі.

Так, мамуся була для нього найлюбішою і наймилішою і тому в цій порі речірній огорнуло його дивне почуття осамотнення, жаль стискав серце, що не пригорне її на „добранич” і далеко від неї проведе ніч. Старався однак запанувати над собою, стримав слізоз, що напливали до очей і весело скочив до графа, щоб помогти йому при вставанню від стола. Граф не опирався цим разом так тяжко і малий лорд не відчув утоми.

І знов оба засіли в бібліотеці, граф на своїм фотелі, а Седрик на килимку перед комінком побіч Дугаля. Погладив пса по голові і мовчки споглянув в огонь. Граф не

спускав з нього очей. Лице хлопчика було сумне, кілька разів зідхнув стиха.

— Про що так думаєш, хлопче? — спитав граф.

— Думаю про Любунцю, що вона там робить сама одна! — відповів зворушеного.

Відтак встав і звільна ходив по кімнаті. В очах блестіли сльози, уста затиснув, але голову тримав просто й поступав певним кроком. Дугаль устав також, хвилину водив за ним очима, відтак ходив за ним крок за кроком. Малий лорд затримався, положив руку на великий лоб пса і сказав:

— Який то добрий, гарний пес, він уже полюбив мене і розуміє, що я відчуваю.

— Що ж ти відчуваєш — спитав граф. Прикро йому було, що серце хлопця так сильно рвалося до матері; але з другої сторони подобалося йому незвичайно те панування над собою, ця сила духа, з якою поборював себе, щоб не виявити свого болю.

— Ходи сюди, до мене, — сказав граф — і скажи, що маєш на думці?

— Хлопчик підійшов до графа, а хоч голос його дріжав трохи, а очі були повні сліз, говорив, скільки міг спокійно і виразно:

— Бо прошу, дідуњя, я ніколи ще не ночував у чужім домі; то нині перший раз і це тому мені так дивно. Але Любунця мешкає близько й радила мені, щоб я все про те памятав. Вкінці я вже маю дев'ять літ, я вже не мала дитина, і мушу бути розсудним. Завтра побачимось, а тепер погляну на її фотографію.

І вийняв з кишені мале пуделочко з фіолетного оксамиту.

— Нехай дідуньо погляне, тут є пружина; я лише потисну, вічко відскочить ... і вже вона!

Станув при фотелі графа, а коли вічко відскочило, похилився разом із фотографією, кладучи головку майже на рамя графа, зовсім мов би тулився до найліпшого діда в світі.

— Ось мамуся — повторив, підсугаючи фотографію

перед очі графа. Цей не мав найменшої охоти приглядатися їй, рад не рад побачив молоде, принадне обличчя жінки, так подібне до цього, що в цій хвилині похилялося над ним, що граф мимохіть задріжав.

— І ти її так дуже любиш? — спитав звільна.

— О люблю, дуже, дуже — говорив хлопчик зі звичайною йому простотою. — Пан Гобз є моїм приятелем, люблю також Дика і Бригіду і Михайла, але її люблю зовсім інакше. Ми з Любунцею однаково думаємо їй відчуваємо. Я говорю їй усе, що мені на думку прийде. По смерті татуся я її одинокий опікун, а як виросту, буду працювати і гроші заробляти для неї.

— І що ж ти будеш робити?

Малий лорд сів знов на килимку, тримаючи фотографію в руці, але заки відповів, думав довшу хвилину.

— Давніше я маєв намір стати купцем — сказав вкінці. — Хотів заложити корінний скlep на спілку з паном Гобзом. Деколи знов приходило мені на думку, що могли б вибрати мене президентом. Це було б мені дуже приемно.

— Постараємося, щоб тебе приняли до палати лордів! — відізвався граф.

— Не знаю, що це є — сказав Седрік — але наколи дідуньо думає, що там можна доробитися чого, то добре. Бо сидіти в склепі від рана до вечера, то скучно; я волів би що інше робити.

І знов задумався глибоко, мабуть розважав нові пляни й наміри, вдивляючися при тім у полумя комінка. Граф мовчав також. Вдивлявся в хлопчика й дивні, незнані досі думки снувалися по голові його достойності, справляючи в ній дивний заколот. Дугаль розтягнувся на килимі і заснув, уложивши лоб на широких лапах. Якийсь час тривала мовчанка.

Льокай звістив прихід пана Гевішема. Коли правник увійшов до бібліотеки, граф дав йому знак, щоб говорив тихо і вказав на малого лорда, що спав на килимі з головою притуленою до кудлатої лобини Дугаля, який спав також неменше смачно.

XIV.

Малий лорд Фонтелерой збудився аж на другий день рано. Не памятає зовсім, як дістався до спальні і вигідного ліжечка, не пробудивши навіть, коли його роздягали. Коли відкрив очі, почув тріскіт огню на комінку і шепіт двох голосів, що стиха розмовляли:

— Памятай, Гертрудо, щоб про це йому не згадувати — говорив один з тих голосів; — він нічого не знає, чому мати тут не мешкає і для чого не вільно їй навіть сюди приходити. — Коли є такий приказ його достойності — відповів другий голос — то мушу до того пристосуватися. Але я завсіди повторюю своє, що це нечувана лютість. І ви певно так само думаете, дорога пані Мільон. Вчора вечором при вечері оповідали нам Яків і Тимко, що в життю не бачили ще такого гарного, второпногого, милого хлопчика. Сидів собі при столі напроти його достойності, мов би обідав з найліпшим своїм приятелем, із найчутливішим дідуньком. Коли на голос дзвінка обое з Яковом ввійшли ми до бібліотеки, лорд Фонтлерой спав на килимі. На приказ його достойности перенесли ми його сюди. Яків ніс його на руках. Ах, шкода, що ви його не бачили, виглядав, як янголятко. Головку притулив до грудей Якова, золоте волосячко розсипалося довкола. Спало біднятко так спокійно, що ми не могли надивитися на нього. Його достойність має також вправні очі, зараз пізнався на малім лорді і глядів на нього так, як ніколи не дивиться. Я це зараз спостерегла. А до Якова сказав тихенько: уважно, щоб не збудився.

Тим часом Седрик потягнувся на ліжку, відтак сів і цікаво розглядався довкруги. В кімнаті побачив дві жінки. Кімната була велика, весела, вибита ясним кретоном у барвні квіти. Огонь горів в комінку, соняшні проміння заглядали крізь вікна, на яких стояли вазонки зелених, пинучих плющів. Обі жінки підійшли до ліжечка; в одній пізнав Седрик господиню замку, пані Мільон, друга була трохи молодша; на її милім, усміхненім лиці малювалася доброта і прихильність.

— Добрий день, мілорде — сказала пані Мільон, — як спалося?

Седрік протер очі і всміхнувся.

— Добрий день, — відповів — зовсім не знаю, як я сюди дістався.

— У сні принесли вашу достойність до спальні. Ото Гертруда, що має бути на услуги вашої достойності.

Малий лорд подав руку Гертруді, вітаючи її рівно ввічливо, як учора графа.

— Дуже дякую, що ви такі добрі і хочете займатися мною.

— Вона зветься Гертруда, мілорде, і так її прошу називати — сказала господиня. — Вона привикла до того.

— Пані, чи панна Гертруда? — питав малий лорд.

— Ані одно, ані друге, Гертруда без ніяких додатків — відізвалася сама Гертруда. — Зі мною не потрібно ніяких короводів. Най Господь благословить вашу достойність. А тепер може будемо вставати? Я вберу вашу достойність, а відтак подам снідання.

— Але ж я віддавна вже сам убираюся — сказав Седрік. — Любунця цього мене навчила. Любунця, це моя мама — додав — у нас була лише одна служниця дома, Катерина, а роботи багато: варити, прятати, прати і вона не мала на це часу, щоб мене вбирати. І я також сам милюся, часом лише розіллю трошки води, то вже треба витерти.

Гертруда й господиня споглянули на себе всміхаючись.

— То добре — сказала пані Мільон — ваша достойність скаже Гертруді, що має робити, вона до того пристосується.

— З найбільшою приємністю виповню кожний приказ вашої достойності — додала весело Гертруда. — Прошу лише закликати, наколи б мілорд потребував мене при уборанню.

— Дякую — сказав малий лорд — не раз трудно мені дати собі раду з гудзиками і тоді мушу просити помочі.

Під час убирання заприязнився Седрик з Гертрудою і пізнав історію її життя. Оповіла йому, що її чоловік служив при війську і впав на війні; син був моряком, відбував далекі подорожі, бачив морських розбійників, людоїдів, турків і китайців. Привіз матері з тої подорожі гарні коралі й черепахи й вона обіцяла показати ті дива Седрикові. Сказала також, що її нароком спровадили сюди аж із другого кінця Англії, щоб малий лорд мав старанну опіку, бо вона здавна займалася дітьми в багатьох домах. Заки сюди приїхала, була при одній чудовій панночці. — Вона є мабуть своєю чарою вашої достойності — говорила — зветься міс Ізабеля Боган. Може сюди приїде коли.

— Дійсно? — закликав Седрик — як же би я був радий! Ніколи не знав я близче малих панночок, лише бачив здалека. Я хотів би, щоб приїхала сюди.

Коли Седрик убрався і помолився, завела його Гертруда до другої кімнати на снідання. Була це також велика й гарна кімната. Крізь відчинені двері видно було ще третю, а Гертруда сказала малому лордові, що всі ті три кімнати виключно були для нього призначенні. І знову прийшло йому на думку, як і попереднього вечора, коли сидів з дідом в їdalні, що дім цей такий великий, а мешканців так мало.

— Чи це не дивно, — говорив у задумі — я такий ще малий і маю мешкати в таких великих трьох кімнатах, у такім величавім замку. Як це дивно!

— О то лише спочатку так здається — сказала жінка з усміхом. — Небавом ваша достойність привикне до цього, тут всюди так гарно.

— О, дуже гарно, це правда — сказав малий лорд і зідхнув стиха. — Шкода лише, що Любунця не мешкає тут зі мною. Ми завсіди разом снідали. Я вкладав їй цукру до горнятка і подавав сметанки. Ах, як це було мило...

— Ваша достойність буде щоденно її відвідувати — перервала Гертруда — а тут на замку є стільки гарних речей оглядати. Які тут є коники!

— Коники? — закричав весело Седрик. — Пан Гобз

мав коня до розвоження товарів, був досить гарний, я дуже його любив.

— В замковій стайні певно є кращий. Але мілорд не бачив ще, що є в тамтій кімнаті.

— А що ж там є?

— О, незвичайно цікаві речі, але я нічого не скажу; ваша достойність піде туди по сніданні і побачить.

І всміхнулася так загадочно, що Седрик скоро докінчив снідання, зіскочив з крісла, а беручи її за руку, сказав:

— Ну, то ходім подивитися.

Мовчки переступили поріг, хлопчик кинув оком довкола, станув на середині кімнати, обі руки вложив до кишеньок, не промовив ані слова, лише почервонів цілий, а в блискучих його очах відмалювалося зачудовання і захоплення. Бо й дійсно, для девятилітньої дитини був це вид чаруючий. Кімната мала ясні веселі тапети в ріжнобарвні пташки і квіти, при стінах стояли полички, а на них порозкладані були чудові книжки з образками і багато гарних забавок, особливо в роді наукових, як: загадки географічні, зоологічні, стереоскопи, пуделка з фарбами, барвні аркуші до виклеювання домів, млинів, машин і подібних предметів. Седрик не раз бачив такі речі за виставою склепів у Нью Йорку, але ніколи таких дорогих забавок не мав.

— Що це є? Чиє це все? — спитав по хвилині мовчанки.

— Ці всі забавки, книжечки, образки належать до вашої достойності. Мілорд може кожну з цих речей брати до рук, бавитися нею, оглядати.

— Чи дійсно ці прегарні речі мої, мої власні? — І Седрик зачав скакати по кімнаті та плескати в долоні з великої втіхи. Коли успокоївся трохи, звернув на Гертруду очі, мов зірки блислячі, і сказав:

— О, вже знаю, що це значить; то дідуньо дарував мені все це; чи так?

— Так — сказала Гертруда — його достойність граф казав ці гарні речі спровадити з Лондону і тут поукладати,

щоб мілорд мав чим бавитися. Граф нічого не буде жалувати, щоб лише мілорд був веселий, не тужив, не зіхував.

О, що ж це була за радість! Вже саме оглядання тих чудес забрало кілька годин, а кожний предмет був такий цікавий, дивний, незвичайний, що Седрик не міг відірватися від нього, хоч і інші хотів оглядати. А вже найбільше захоплювала його думка, що були нароком спроваджені з Лондону і тут на цих поличках поукладані, щоб він мав чим бавитися, як приїде з Нью Йорку.

— Гертрудо! — закликав зворушену. — Чи є де на світі такий другий дідуньо, такий добрий, велиcodушний, як цей мій дідуньо коханий?

Дивний вираз прибрало лице Гертруди. Не знала ще графа, бо недавно прибула на замок, але від слуг стільки наслухалася про нього. Ніхто однак не називав його добрым, ані великодушним, навпаки всі осуджували його.

— На службі по ріжних дворах з'їв я зуби — говорив камердинер Тома — знав злих і добрих панів, але такого злісника, такого невиносимого сваруна не бачив іще. Коли б не те, що ліпше від інших платить, то й' пес не втримавбися в нього.

Той самий Тома підслухав був раз і повторив перед Гертрудою розмову, яку мав граф із паном Гевішемом, заки цей виїхав до Америки.

— Ба! — говорив граф — таке маленя девять літ. Накупиться йому забавок, ігор, то скоро забуде про матір.

Ця доброта і великодушність, що так захоплювала невинного Седрика, мала лише це одно на цілі. Але пізнавши внука, спостеріг граф, що це не легкодушна дитина, тому не вірив уже в успіх своїх плянів. Думав над тим до пізної ночі і спав неспокійно. Цілий ранок провів у бібліотеці, хмарний, посоловілий. Коло півдня казав закликасти Седрика. Хлопчик мигом збіг зі сходів і в веселих підскоках упав до бібліотеки.

— Так уже чекаю й чекаю, може закличе мене дідуньо — промовив підходячи до графа весь промінний від радості і втіхи — бо так пильно мені подякувати дідуньо-ві за стільки чудових дарунків. О, дідуню, дякую, з цілого

серця дякую вам. Я ще в життю не мав такої втіхи, цілий ранок оглядав я ці гарні речі.

— Отже подобалися тобі забавки? Ти задоволений?
— спитав граф.

— О, ще й як! — закликав хлопчик із захопленням. — Що то за чудеса! Особливо є там одна забавка, подібна до шахів; по кратках пересуваються пеньки білі й чорні а точки виграні значаться ігорними значками. Я хотів грати з Гертрудою, але вона не могла цього добре зрозуміти, а може я не добре пояснив. Дідуньо певно вміє грати в шахи.

— Вмію — відповів граф.

— То й цю ігру зрозумів би дідуньо напевно. Я її знаю, один з хлопців, моїх товаришів у Нью Йорку, мав таку саму і приносив до міського парку. То така мила й цікава ігра! Може принести й показати дідуневі? А може оба заграємо? Дідуньо розважиться трохи і забуде про біль у нозі. Чи дуже болить?

— Ой болить, болить!

— Коли так дуже болить, то не знаю, чи дідуньо буде мати охоту до гри — сказав хлопчик, а в голосі звучало щире співчуття. — Я рад би знати, чи це вас забавить, чи знудить?

— Побачимо — забурмотів старець. — Принеси цю гру.

Оглядання забавок і дитячих ігор у товаристві малого хлопчика, було дійсно новим і незвичайним зайняттям для достойного графа; але якраз ця новість подобалася йому. Щось мов усміх заграв на його устах, коли Седрік розрадуваний, оживлений, повернув з пуделком у руках.

— Чи можна цей столик присунути до фотелю? — спитав.

— Задзвони на Тому — сказав граф — і скажи йому присунути.

— О, чи варто кликати його для такої дрібниці? Я сам присуну. Цей столик не тяжкий.

І знов легкий усміх явився на устах графа, не зводив

очей з хлопчика, зайнятого приготуванням до гри. Седрик присунув столик до фотелю графа, розложив кратковане пуделко і порозставляв пеньки.

— Це дуже цікаве — говорив. — Дідуню, ви можете взяти для себе чорні пеньки, а я візьму білі. Один зачинає і пересуває з одної кратки на другу, отак, видите, а другий перешкоджує, загороджує дорогу, отак. Хто перший дійде до кінця, той виграв. Я зачинаю.

І так гуторячи, поясняючи правила, малий лорд розпочав гру, а граф дав себе втягнути до неї надобре. Хлопчик сміявся, плескав у долоні, клька разів удалося йому зручно пересунути пеньок, тішився також усміхами противника, а ця щира його веселість уміла навіть розхмарити трохи грізне чоло графа.

XV.

Коли б хто перед тижнем був сказав графові, що він, що досі ніколи ласкаво ні до кого не відізвався, забуде на гостець і злобу, граючи в пеньки білі й чорні з девятирічним хлопцем, був би такого пророка назвав безумним. А одначе грав найліпше і то з правдивим завзяттям, коли Тома звістив гостя.

Гостем тим був поважний, на чорно убраний мужчина, ректор місцевої парафії (те саме, що в нас парох). Це, що побачив, входячи до бібліотеки, було для нього таке дивне, що став мов укопаний при порозі і аж по хвилині поступив дальше.

Зі всіх обовязків, які ректор Мордент сповняв у парафії, найтяжчим був обовязок приходити до графа та благати його ласки для нуждарів, що потребували помочі гордого й самолюбного магната. В розлогих добрах англійських панів рільне господарство ведене так: Винаймається землю незаможнім селянам, що її управляють і платять визначений чинш відповідно до умови. Крім землі винаймається їм також і помешкання. Сам властитель не потребує ні про що думати, звичайно веде бездільне життя в пишній палаті, полює в гарнім парку, виїздить до сто-

лиці, подорожує, лишаючи в добрах управителя. Поміж тими піднаємцями є часто люди дуже вбогі, що працюють на малім куснику землі, живуть у нужденних хатах, а їх залежність від властителя така велика, що нагадує кріпактво.

Граф Дорінкорт був безмежно багатий, а при тім нахабний і скупий, не мав милосердя над біdnішими своїми піднаємцями, не зважав на ніякі їх утрати, неврожаї, навіть не допускав найменшої відволоки в сплаті чиншу. Хто не заплатив на час, того викидали з мешкання, а його речі продавали на прилюднім торзі. І тоді звичайно ректор вставлявся за тими бідаками, старався пояснити причини, що довели їх до неточності в сплаті, просив о полегшу для них.

Графа це гнівало й нетерпеливило незмірно, особливо тоді, коли більше докучала йому нога. Він звичайно відповідав тоді ректорові, що занадто багато має власного болю, тому про чужий не хоче вже чути. Наколи був здоровіший і ліпше успосіблений, приймав ректора трохи ченіше, не раз і сповняв його просьбу, але завсіди давав йому пізнати, що робить це лише виключно тому, щоб позбутися його товариства. При тім мусів ще ректор наслухатися немилих докорів, що легко робити добродійства з чужої кишені, тому відходив він від графа звичайно пригноблений, зажурений і лише християнська любов та посвята додавала йому відваги до нової просьби.

Цього дня з великою тривогою входив ректор Мордент у пороги замку, а мав до того багато причин. І так довідався, що граф від кількох днів дуже терпів на гостець, тому був у найгіршім гуморі та кричав на всіх. Цю вістку рознесла Іванна, одна з замкової прислуги, якої сестра мала на селі крамницю. Ця крамарка, на імя міс Діблет, мала славу, говірливої і славної сплетнярки. Що лише зачула від сестри, зараз повторяла з додатком мельничці та різничці, а від різнички діставалася новина, вже найчудніше перекрученя, до господині ректора.

Ректор довідався вже також, але іншою дорогою, що пан Гевішем привіз з Америки графського внука разом з

матірю. А було в свіжій памяті людей, як граф лютився, коли син його капітан Ерель, оженився з американкою. Всі знали, як ненавидів американку і все, що звідти походило. Ректор припускатиме, що приїзд американки та її сина, напевно занедбаного, простакуватого хлопця, мусив до крайності озлобити графа.

Граф і не догадувався, як добре читали в його думках його слуги. Вони з його лиця відчитували почування і внутрішні зворушення, а з кількох підслуханих слів висновували думки, які доповнювали своїми власними здогадами. Гордий пан виносився над ними,уважав їх за нужденну юрбу, за інший рід людей; як же був би обурився, коли б зізнав, як вони зважають на всі його справи та розмовляють про них. Чи то раз говорив його камердинер Тома до кредитного, кухаря, візника, або покоївки Іванни:

— Старий воркотун є тепер у такім настрою, що ліпше не приступати до нього. Буде ще гірше, коли приїде той малий, синок капітана і якоїсь американки. Журиться старий страшно, що такий хлопець без виховання, міський уличник, має стати наслідником роду.

Тому то ректор Мордент, що вже чув про приїзд хлопчика, повний неспокою й тривоги йшов через замкове подвір'я, повторюючи собі в душі, що слуга Божий повинен терпеливо зносити всякі спротиви й упокорення. Не числив отже на добре прийняття, але важна справа спонукувала його до нинішньої візити. Йшов однаке з таким почуттям, мов би мав кинутися в пащу льва. Тож представмо собі його счудовання, коли станувши в дверях бібліотеки, що їх Тома відчинив перед ним, почув несподівано срібний сміх дитини і дзвінкий голосочек, що кликав весело:

— А що, два пеньки, два пеньки забираю дідуневі, а два перше, то разом чотири. А що?!

Граф сидів у фотелі з хворою ногою, як звичайно, опертою на подушці, а коло нього ясноволосий хлопчик, розрадуваний, сміявся і кликав раз-у-раз:

— Два пеньки! На другий раз дідуньо відграється. а нині я виграв!

Граф підніс очі на гостя, коли почув оповіщення. Пан Мордент завважав зараз з новим счудованням, що граф не був так грізний, як звичайно, вираз лиця був зовсім відмінний, приятливий майже.

— А, це отець ректор, добрий день — і простягнув руку до гостя; а голос його був немов мягкий, лагідний. — Щож ви на це скажете, ректоре? Видите, яке найшов я собі зайняття!

І поклавши руку на рамя Седрика, мов блискавка гордости засніла в його очах. Видно було, що радий був представляти такого наслідника:

— Це молодий лорд Фонтлерой, ректоре — а звертаючися до Седрика, додав: — Отець Мордент, ректор нашої парафії.

Хлопчик глянув на новоприбулого, на його священичу ношу, намагався прийняти поставу повну пошани і сказав, подаючи йому руку:

— Дуже мені приємно піznати вас, отче ректоре — бо чув одного разу, як пан Гобз подібно вітав нового покупця, якому хотів показати велику ввічливість.

Хвилину задержав ректор ту малу руку дитини у своїй руці, залюбки вдивляючись у малого лорда. І його потягнув цей дивний чар, яким наш хлопчик усіх полонив. Але ректор не звертав уваги на красу обличчя, лише на доброту, простодушність, щирість, що їх вичитав в очах дитини, і ці то чесноти робили нашого хлопчика таким мілим та єднали йому людські серця.

— Мені також мило піznати тебе, мілорде Фонтлерой — сказав отець Мордент. — Довгу й тяжку мав ти подорож; хвалити Бога, що прибув щасливо.

— О, це правда, що подорож була довга — відповів Седрик, але не була прикра для мене. Я не був сам. Любунця була зі мною; з мамусею то їхав би я і на кінець світу. А по правді мило подорожувати на такім великім, гарнім кораблі.

— Ну, сідайте, отче ректоре, — запрошувають граф.

Ректор сів, ще раз поглянув на хлопчика, відтак звернув погляд на графа і сказав:

— Складаю вашій достойності мої сердечні бажання з нагоди прибуття внука.

Граф не любив звірятися перед ніким, сказав отже коротко:

— Він подібний до батька, коли б лише мав ліпшу долю! — а відтак поспішно додав: — Що то за справа приводить вас так скоро, що чувати, ректоре?

Прийняття було незвичайно приязнє; ректор набрав відваги і приступив до речі.

— Йде мені про цього Гугона, піднаємця з Загороди — сказав. — Бідняга довго й тяжко хорував, діти переходили шкарлятину, а тепер знов жінка його захворіла з перевтоми і лежить. Я знаю, що потроху він і сам собі винен. Не раз я йому це говорив, та він тупа голова. Але в цім році впало на нього стільки нещастя і недолі, що дійсно заслуговує на милосердя. Тим часом пан Нюїк, управлятель, заповів, щоб він забирається від першого, як до тої пори не заплатить. А чим же він заплатить, коли гроша в хаті нема? А як викинуть його з хворою жінкою, то що ж вони пічнуть, нещасливі? Діти також ще не зовсім здорові. Він просить лише проволоки, а за кілька місяців напевно заплатить.

— Ба, всі вони так говорять — буркнув граф, — а за кілька місяців буде та сама історія.

Седрік стояв при кріслі свого дідуня і слухав розмови незвичайно уважно. Особливо загадка про шкарлятину дуже його зацікавила. Знав, що це тяжка і небезпечна хвороба, тому сердечно співчував дітям того Гугона.

— Я охоче поручусь за нього — говорив ректор. — Гугон совісний, коли б лише вернувсь до сили, то запрацює і віддасть ці гроші. Він дуже любить свою родину і власне вчора говорив мені, що радо стане наймитом, зарібником, щоб їх лише не викидати з помешкання. Нехай ваша достойність зволить узяти під увагу, що жінка не може піднести з ліжка, а діти по шкарлятині страшно змізерніли. Лікар казав їм добре відживлятися, а тут і хліба в хаті нема.

Малий лорд підійшов наперед і сказав несподівано:

— Це зовсім так само, як з тим бідним Михайлом.

Граф порушився в фотелі, поглянув на хлопчика і сказав:

— А, я забув що й ти тут. Бо треба вам знати отчесні ректоре, що то великий філянтроп. Ну і що ж цей твій Михайло? — і вдивився в Седрика з тим загадочним усміхом, що появлявся вже кілька разів того дня на його лиці.

— Михайло, це чоловік Бригіди, — говорив Седрик.

— Він також хворував і не міг за помешкання заплатити та не мав за що купити вина і ліпшої поживи. Але дідунько дав мені на те гроши і Михайло та Бригіда були дуже щасливі.

— Ну, не знаю, що то з нього буде колись за дідич — сказав граф, звертаючись до ректора — бо вже тепер... Представте собі, я сказав Гевішемові, щоб дав йому гроші скільки лише забажає, а він нічого не взяв для себе, лише роздавав гроши жебракам.

— О ні, дідуню — вмішався малий лорд живо — це зовсім не були жебраки. Михайло є мулярем, справним ремісником, а Дик також працює, всі працюють.

— Ну так, так, перепрошу, справний ремісник, порядний хлопець, що чистить чоботи на улиці, шановна перекупка, всі порядні й шановані.

Хвилину тривала мовчанка, граф спід брів глядів на Седрика, нові думки снувалися по його голові, вагався ще, застановлявся, вкінці закликав:

— Ходи но сюди, хлопче!

Седрик підбіг до діда.

— Що ти зробив би — спитав граф — коли б ти був на моїм місці і прийшов до тебе ректор у цій справі; адже ти зрозумів, про щоходить?

Ректор Мордент затримав віддих у грудях і слухав, що з того вийде. Надто добре знову старого пана, щоб міг повірити, що серце його так скоро відмінилося і стало чуле. Це була фантазія панська, що могла легко справити багато добра або зла.

В цій хвилині подобалося йому зложити владу в ру-

ки дитини; від серця цієї дитини, від її второпноти все залежало.

— Ну, говори ж — повторив граф — що ти зробив би на моїм місці.

Седрик пестливо положив рученята на рамена діда, похилився до нього і сказав:

— Коли б я був великий, зрілий, коли б був на місці дідуня, то позволив би цьому Гугоноvi відложить сплату на кілька місяців . . . і . . . і ще дав би йому грошей на вино і на те все, чого потребує для хворої жінки й дітей. Але що ж я можу зробити? Я ще малий. Замовк на хвилину, відтак докінчив стиха, майже несміло: Дідуньо такий багатий, може це в одній хвилині зробити.

— Го, го, дивіться на нього, так зараз в одній хвилині! — повторяв це, однак без гніву, навіть з видимим задоволенням.

— Або ж дідуньо не має права розказати тому панові Нюйкові? Не знаю, хто то такий?

— Це мій управлятель, він відбирає чинші від державців; це його обовязок.

— Але коли б дідуньо написав до нього, то мусів би Гугона лишити в спокою. Я зараз принесу папір і чорнило, а дідуньо напишe, добре?

Граф мовчав хвилинку.

— А ти вмієш писати? — спитав вкінці.

— Умію, — відповів хлопчик — але ще не дуже добре.

— Не шкодить; забери це пуделко, а принеси папір, чорнило й перо.

Пан Мордент слухав цієї розмови з незвичайним зацікавленням. Не зводив очей з дитини, що радісно і скоро виповняла приказ діда. В одну мить усе було готове до писання, листок паперу лежав на столі, побіч стояв великий каламар і перо.

— Вже — сказав Седрик весело. — Нехай дідуньо пише.

— То ти будеш писати! — сказав граф.

— Я? — скрикнув хлопчик і почервонів цілий — алеж

пан Нюїк не послухає мене. А також... також... я не раз роблю похибки, коли мені ніхто не поправить писання.

— Не шкодить. — Гюго певно не візьме тобі за зле твоїх похибок. Сідай і замачай перо.

— Що ж я маю писати?

— Напиши коротко: Звільнити Гугона від чиншу на півроку — і підпиши: Фонтлерой. Це вистарчить.

Хлопчик сів при столику і зачав писати. Не йшло йому складно, але видно було, що намагається писати старанно, бо писав поволи, уважно; вкінці подав картку графові усміхаючись заклопотано. І на лиці графа показався усміх.

— Гюго буде задоволений з твого письма — сказав, подаючи листа ректорові. Цей прочитав:

Ласкавий Пане! Прошу звільнити Гугона від
чиншу на півроку, буду дуже вдячний.

Прошу прийняти слова поважання
Седрик Фонтлерой.

— Боюся, що там є багато похибок — сказав хлопчик. Прошу дідуня поправити.

Граф узяв перо до руки, перечеркнув хибно написані слова, написав на горі правильною правописю, відтак сказав до Седрика:

— Можеш узяти інший листок паперу і переписати, коли маєш охоту.

Хлопчик узявся в цю мить за діло і по хвилині був готовий лист до пана Нюїка, написаний уже поправно. Седрик подав його ректорові. Цей старанно сховав його до кишень і вийшов з замку з утіхою й надією, що за впливом цієї дитини настануть ліпші часи для бідних доколичних мешканців. Молодий наслідник зачинав свою діяльність на новім становищі ділом милосердя.

Седрик ввічливо відпровадив ректора до дверей кімнати, відтак вернувсь до діда і спітав:

— Чи не міг би я тепер піти до Любунці? Вона там певно чекає на мене.

Граф мовчав хвилину і не відповідаючи на питання хлопця, сказав:

— Задзвони на Тому, він заведе тебе до стайні, а побачиш там щось цікаве.

— Може вже завтра піду до стайні — відповів хлопчик, легко зарумянившись. Волю зараз таки піти до Любунці; вона там від ранку чекає на мене.

— Ну, то добре — забурмотів граф, стягаючи брови.

— Задзвони й кажи запрягти коні до повоза. Я хотів, щоб ти вперед побачив свого коника.

— Коника? — скрікнув Седрик — моого коника?

— Так, я казав приготувати для тебе малого „гуцулика”, щоб ти міг учитися їзди. Чи хочеш, щоб привели його сюди під вікно?

Хлопчик почервонів цілий з радості, та повторяв невпинно:

— Коник, мій власний „гуцулик”, ніколи я не надіявся цього. О, якже Любунця втішиться!

— Чи хочеш, щоб його сюди привели? — повторив граф.

Хлопчик зідхнув глибоко і сказав:

— О, рад би я побачити того коника, рад дуже, мусить бути чудовий, але нині нема вже часу, Любунця чекає.

— Чому мусиш якраз нині їхати до матері? Завтра пойдеш.

— О, ні! — закликав Седрик. — Вона там певно цілий ранок думала про мене, а я тут думав про неї, а то вже так пізно.

— Добре вже, добре — сказав сухо граф. — Задзвони й кажи запрягати.

В четверть години пізніше їхали вже оба в гарнім, відкритім повозі. Пара сивих конів несла їх крізь тінисті алеї парку. Граф мовчав, але хлопчикові ані на хвилинку не замикалися уста; говорив про свого коника, питав, як виглядає, яке має ім'я, що найліпше любить їсти, скільки має літ і в котрій годині буде можна його завтра побачити?

— Алеж то Любунця втішиться — говорив. — Вона буде дуже вдячна дідуневі, що такий добрий для мене.

Вона знає, як я завсіди любив коника, але не надіялася, що буду мати свого власного. В Нью Йорку був один хлопчик із Пятої Алєї, що їздив кожного дня на гарнім куцику. Ми з Любунцею ходили туди нароком, щоб побачити його.

Хлопчина сперся на подушки повоза, хвилину вдивлявся в суворе лицезгія графа, відтак почав наново:

— Який дідуньо добрий, ах який добрий! Певно на цілім світі нема лішого чоловіка. Дідуньо так багато добра робить і безнастанно думає над тим, як би зробити приємність іншим. Любунця не раз говорила мені: Не треба лише про себе думати, але найперше належить памятати про інших. Дідуньо якраз так поступає.

Достойний граф був так счудований тою підхлібною думкою про свою особу, що не знав, що відповісти і задумався глибоко. Ці невинні слова дитини, що в своїй благородній простоті брала його самолюбні поступки за доброту і великолідність, робили на нього дивне враження. А малий лорд і дальше глядів на нього своїми ясними великими очима, в яких блестіло захоплення.

— Стільки осіб дідуньо ущасливив! — говорив дальше: Михайло, Бригіда, їх діти, стара перекупка, Дик і пан Гобз, бо ж годинник, що його так урадував, був куплений за гроши дідуна. А тепер цей державець Гугон, його жінка й діти, а й отець ректор був такий втішений! Почислім, єкільки то осіб: Буде зо двадцять і кілька! Це багато, дуже багато! А я? Дідуньо безнастанно обсипає мене дарунками; стільки прегарних забавок, книжок, образків, а тепер іще цей коник! О, як то гарно, як гарно, так завсіди думати про щастя інших!

— То я так завсіди думаю про щастя інших? — повторив граф.

— А вжеж — сказав хлопчик, а по хвилині мов би вагаючись, додав: Є однак люди, що мають дивне поняття про графів, і так між іншими й пан Гобз, але мушу до нього написати, що дуже помиляється.

— А яке ж то він має поняття про графів? — спитав граф.

— Пан Гобз думав... але він не знат, судив лише по часописах і думав... лише нехай дідуньо не бере того до серця... він думав, що всі графи і великі пани це негідники. Але пан Гобз не був би це говорив, наколи б був знат дідуня. Мушу якнайскорше до нього написати, щоб пізнав свою помилку.

— І що ж ти йому напишеш?

— Напишу — скрикнув Седрик із захопленням — що нема на світі лішого, благороднішого, ані більше вели-кодушного чоловіка, як граф, мій дідуньо і що всіми си-лами буду старатися наслідувати його!

— Наслідувати мене! — повторив граф дивним голо-сом і зір його з загадочним поглядом спочив на гарнім, зарумяненім личку сидячого побіч нього хлопчика. Та ско-ро відвернув очі в іншу сторону, блеск перестраху пробіг по його суворім лиці, а очі в задумі гляділи на дерево пар-ку, озолочені проміннями сонця.

— О так — говорив малий лорд — я рад наслідувати дідуня, і — додав смирно — буду старатися про це всіма силами.

Під час того повіз скоро мчав алеями парку в тіні величавих, розлогих берестів і кленів. Перед очима Сед-рика виринали знов гарні полянки, порослі папороттю і квітисті луки; легкий вітрець порушив травичку й сині дзвіночки і шумів у листях дерев-велетнів. І знов переїзды-ли крізь темну гущавину і відкриті місця, облиті веселим промінням сонця; знов олені й серни підносили голови та споглядали на проїжджих, а крілики ховалися в корчі. Від часу до часу було чути голоси куропатв і перепелиць, пташки щебетали на деревах; цілий парк видався хлопчи-кові ще гарніший, ніж вчора; серце його було повне ра-дості й любові до діда.

Але з іншими думками глядів старий граф на цей краєвид. Невмоляма пам'ять представляла йому його дов-ге життя, життя без цілі, життя бездільне й порожнє. При-гадав собі свої молоді літа; мав здоровя, силу, багатство, мав усі добра земські, а обертає їх лише на задоволення своїх забаганок, ніколи не думав про близкіх і їх потре-

би, ніколи нічого доброго не робив. І надійшла старість, а він найшовся самітний й опущений посеред своїх багатств. Коло себе бачив людей, що боялися його й ненавиділи в душі, бачив деколи й підхлібників, що ласилися і корилися для своєї користі, але щирого приятеля він не мав ані одного. Ніхто його не пожалував би, наколи б умер. Споглядав на цей величавий парк, що був лише малою частиною його величезних дібр, обчислював їх у душі, і мимохіть подумав, що споміж усіх людей, що жили в його добрах, ані один, навіть найнужденіший не ставляв би дітям своїм за взір ненависного магната. Всі скарби й багатства не могли вплинути на це, щоб хто назавв його добрим, благородним і великудушним, як то в несвідомості своїй і дитячий простодушності зробив його внук.

Гіркі це були думки, навіть для самолюбного старця, що дожив сімдесяти літ, не дбаючи про світ і людей, щоб лише міг собі догодити, а прихильності людської не потребував до цього. Вперше в життю дізnav прикрого почування, зрозумів, що не заслуговує на подив унука, не заслуговував, щоб цей внук і його наслідник ступав його слідами і жив по його приміру.

Седрик завважив, що граф хмарний і мовчить, думав, що нога більше його болить, перестав отже гуторити, щоб не нудити дідуня і став мовчки приглядатися живописній околиці. Повіз вкінці переїхав браму парку, помчав зеленою лукою і станув перед штахетами, що окружали віллу. Ледве льокай відчинив дверці, вже Седрик вискочив з повоза. Граф збудився з задуми.

— Що це? — спитав і немов задрижав. —

— Чи то вже вілла?

— Так — сказав Седрик, подаючи йому паличку — другою рукою нехай дідуньо опреться на мені.

— Алеж я не думаю висідати — буркнув граф.

— Як то? Дідуньо не вступить до Любунці? — спитав здивований хлопчик.

— Твоя Любунця вибачить — сказав сухо граф. — Йди і скажи їй, що ти навіть свого коника не хотів бачити, так спішно тобі було до неї.

— Яка шкода — говорив засмучений хлопчик. — Любунці буде прикро, що не побачить нині дідуня.

— Не думаю — пробурмотів граф і додав: — Повіз приїде по тебе вечером.

На знак графа Тома замкнув дверці повоза і скочив на козел. Седрик був якийсь неспокійний і збентежений, але по хвилині пустився миттю через подвір'я, граф повів за ним очима. Малі ніжки помчали мов стріли так само, як коли пан Гевішем був свідком перегонів молодіжі в Нью Йорку. Власник тих малих ніжок не хотів видно стратити ані хвилини, так спішився.

Заки повіз відіхав, граф кинув оком на двері дому, що нараз відчинилися. Якраз, коли хлопчик підбігав до ґанку, в дверях дому з'явилася принадна, струнка постать молодої жінки і поспішила напроти нього. Обоє здавалося летіли на крилах і хлопчик кинувся на шию матері, вона обняла його і тутила до себе, вкриваючи поцілунками гарне його личко.

XVI.

Давно вже церква у Дорінкорті не мала так багато побожних, як у першу неділю по приїзді малого наслідника. Ректор Мордент не мав звичайно стільки слухачів на своїх проповідях, але він зінав, що й цим разом не задля його красномовности прийшли всі вони, навіть люди з сусідних парафій. Цікавість привела сюди тих опалених сонцем селян, їх жінок і дітей. Жінки прибралися в найгарніші святочні убрани, в чепці з пестрими стяжками й краткові хустки. Коло них дітвора, не менше святочно одягнена. Місцевий лікар сидів у своїй лавці з жінкою й чотирма доньками. Аптекар з родиною, власник корінного склепу, кравчина й модниця, всі знатніші особи ще перед Богослуженням зайняли свої місця. Юрба нижчого ряду виповнила церкву по береги.

Бож протягом тижня дивні дива оповідали в околиці про малого лорда. Міс Діблет, крамарка, мала в тім часі незвичайний збут. Щохвилини входив хтось і купував та-

сємки за два сотики або голки за сотика, а при тім питав, що діється в замку; її близький звязок з замком через сестру загально були відомі, ніхто не міг мати так точних і свіжих вістей про замкові справи, як міс Діблет.

І ніхто не завівся у своїх надіях: міс Діблет знала точно про все, почавши від приготовань, що їх робили перед прибуттям наслідника, аж до того, що діялося з ним тепер в кожній порі. Розповідала, які були тапети й меблі в кімнатах його достойності, які спровадили забавки з Лондону, як виглядав „гуцулик”, уїжджений машталіром для малого лорда, який був гарний візочок, до якого мали запрягти інші коні*), прибрані в срібну упряж, щоб малий лорд навчився правити повозом. Машталір і малий льокай, призначенні на його услуги, були її добрими знайомими. Міс Діблет розповідала також, що малий лорд очарував усіх в замку, бо був добрій, мілій, розумний хлопчик; що граф немилосердно розлучив його з матірю, що викликало загальне обурення; що вся прислуза з найбільшим співчуттям повітали хлопчика при вході до замку, та з якою тривогою вели його до бібліотеки, бо кожний дріжав на саму гадку стрічі цього хлопчика з грізним дідом. В цім місці міс Діблет переривала звичайно оповідання, а водячи очима по присутніх, торочила дальнє піднесеним голосом:

— Але цей хлопчик, видите, мої панство, відважний; сам Тома мені казав це. Війшов до бібліотеки так сміло, мов би був зі своїм дідом у найсердечніших відносинах. А графа здивувало це і мусів слухати милого щебету невинної дитини, а навіть розпогодив трохи лице. Тома знає старого бурмила наскрізь, отже каже, що граф мусить бути у душі дуже задоволений з такого внука, бо то має бути дитина і гарна й добре збудована і розумна, як рідко.

Близькаю рознеслася по околиці також справа державця Гугона. Ректор Мордент розповів своїм під час обіду про свій побут у замку. Служниця повторила це в кухні, а звідти вістка рознеслася дальше; в день ярмарку, як

*) Маленькі коники

лише Гугон появився на торзі, обступили його знайомі й незнайомі, засипаючи питаннями, а він кожному показував цей лист з підписом малого лорда, лист, що був для нього найціннішим документом.

Протягом кількох днів сільські господині ні про що інше не говорили, як лише про ті важні події. Цікавість жінок перейшла і на чоловіків, тому й не диво, що в найближчу неділю юрба людей спішила до церкви, щоб побачити героя тих чудних оповідань. Вкінці малий лорд був особою незвичайно важною для тутешніх мешканців. Та ж то він мав стати колись паном і власником тих розлогих сіл, від нього буде залежати їх доля й доля їх родин. Уже нині був він для них будучим графом Дорінкортом.

Старий граф опускав деколи Богослуження недільне, але нині задумав поїхати до церкви. Милувався думкою, що всі погляди будуть звернені на його лавку, коли засяде в ній в товаристві свого нового наслідника. Його гордість була задоволена. Лорд Фонтлерой приносив йому честь, він міг ним похвалитися.

Всі побожні не помістилися того дня в церкві, в базніці було глітно, решта стояли на цвінтарі, що розстягався довкола храму, люди стояли аж ген, на сусідній луці: Тут розмовляли з великим оживленням; аж в останній хвилині, вже перед самим початком Богослуження, великий неспокій огорнув усіх: чи граф прийде, чи не прийде? — питав один другого. Втім якась стара жінка півголосом шепнула до сусідів:

— Це мусить бути мати. Бідна молода пані! Яка гарна, який солодкий вираз обличчя!

Очі всіх звернулися на стежку, якою наближалася молода жінка в жалобі. День був гарячий, жінка відкинула назад довгу крепову воальку, відкриваючи принадне лицє й ясні мягкі кучері, що вкладалися довкола чола під капелюшником.

Не звертала вона уваги на цих людей, думала про Седрика, тішилася, що його за хвилину побачить у церкві. Пригадувала собі, як то вчора тішився, коли приїхав

до неї на своїм гарнім конику. Так просто тримався в сіdlі, такий був гордий і щасливий! Хоч як була зайнита своїми думками, завважила таки пані Ерель, як всі люди, зібрани перед церквою, вдивлялися в неї, пізнала, що її поява викликала в них велике зацікавлення.

Наперед жінки, побіч яких переходила, почали з пошаною поздоровляти її, одна за другою повторюючи привіт, що його уживають селяни в Англії.

— Нехай Бог благословить вас, міледі!! Мужчини здіймали шапки й капелюхи, похиляючи перед нею голови з такою почестю, мов би була королевою. Спершу здивували її і збентежили ці почести. Скорі однак догадалася, що відносяться вони до матері малого лорда наслідника. Спаленіла легко, і з мілим усміхом поздоровляла їх, повторюючи півголосом:

— Дякую.

Для особи, що ціле життя перевела в Америці, в краю цілковитої рівності, ці покірні привіти були новими і несподіваними. Тому в першій хвилині пані Ерель чулася тим збентежена. Але в простих словах тих людей чути було прихильність і сердечність і це зворушувало її, бож предметом цих почувань був її синок.

Люди розступалися перед нею, ввійшла отже до церкви і нашла місце, а тим часом перед церквою повстав великий рух. Сповнилися бажання згромадженого люду і величавий повіз графа, сиві коні та золотиста ліберія слуг, хоч були вправді всім добре знані, нині однак викликали незвичайне враження.

— Ідуть, ідуть! — загомоніло серед юрби, і очі всіх звернулися на дорогу, де показався парадний повіз графа. Повіз зупинився вкінці перед церквою. Тома відчинив дверці, а з повоза вискочив хлопчик, убраний як звичайно, у чорний, оксамитний одяг.

— Капітан! Викапаний капітан! — шепотіли ті, що памятали батька Седрика.

Седрик зовсім не догадувався, що є предметом загальnoї уваги, стояв при дверцях повозу й чекав на графа, що

висідав поволі при помочі камердинера. Хлопчик з видимим співчуттям слідив кожний рух графа, а коли цей висів, присунувся до нього близенько і подав йому рамя з такою певністю себе, з таким усміхом дитячого довіря глядів в його очі, що здивовання охопило людей. Грізний граф, що був загальним пострахом, видно не був ним для внука, не будив у нім почуття несмілості.

— Сильніше! сильніше — говорив малий лорд — нехай дідуньо добре опреться на мені. Ах, як вони всі сердечно вітають дідуня, — додав, коли побачив, як ця громада людей кланялася з пошаною і прихильністю. Всі усміхалися на вид милого личка дитини.

— Здійми капелюх, хлопче — сказав граф. — Вони тебе вітають, вклонися.

— Мене? — здивувався Седрик і спаленівши цілий, жваво зняв капелюшок.

Ясні кучері розсипалися на його чоло й виски, він ішов звільна, ведучи уважно й обережно діда, всміхався на всі сторони.

— Нехай Бог благословить вашу достойність! Рости здоровий і щасливий! — почувся голос старої жінки, що перша була привітала його матір. За нею повторяли інші:

— Нехай Бог благословить вашу достойність.

— Дякую паням, дуже дякую — відповідав Седрик і ввійшов з дідуњом до церкви, поважно засів коло нього в парадній лавці, вистеленій килимами, подушками й положив перед собою молитовник. Кинувши оком довкола, з великою радістю побачив свою мамусю, що сиділа по другій стороні в такім місці, що могли себе бачити. Вона незамітно привітала його, він усміхнувся і спокійно відтак молився по книжечці.

Седрик дуже любив музику, не раз співав з матірю ріжні пісеньки, а в церкві, як співали гимни, все співав разом з хором побожних. І тепер, як лише розпочався спів, озвався його мілий і солодкий голосочок, як пташка, що співає на хвалу Божу. Підніс у гору свої великі виразисті очі, зложив побожно руки і співав із чуттям, із захопленням, подібний до янгола з образу італійських мистців.

Соняшні проміння, що крізь вікна продиралися до нутра храму, окружали золотистим сяйвом гарне личко, ясні ку-чері і творили мов ореол довкола голови дитини. Мати дивилась на нього з чуттям несказаної любові, уста її шептали молитву за щастя для коханого синка, а особливо благала Господа, щоб це багатство, що так несподівано йому припало, не змінило на зле його душі.

— О, мій Седруню — говорила якраз учора до нього при прощанню — хотіла б я бути якнайскорше старою і досвідченою, щоб давати тобі добрі поради. Нині лише тільки можу тобі сказати: сину, будь добрим, любязним, щирим. Думай більше про близніх, як про себе. Хто любить близніх, ніколи не зробить їм кривди, противно, наскільки може старається творити добро. Чоловік, що займає високе становище, як це й тебе колись чекає, має нараду робити багато добра; не забудь про те ніколи, мій синку дорогий, а будеш щасливий.

Седрик, вернувшись до замку, повторив дідові ці материні слова.

— А я сказав Любунці — додав, — що завсіди буду старатися наслідувати дідуня, то буду певно добрий і щасливий.

— І що ж вона сказала на це? — спитав граф з деяким неспокоєм.

— Сказала, що добре говорю і що добрий примір треба завсіди наслідувати.

Граф пригадав собі тепер ті слова, і з-під пурпурової опони в золотистих тороках, раз-у-раз споглядав на миле, лагідне обличчя молодої жінки, що була жінкою його сина; відтак звертав зір на личко дитини, що сиділа побіч нього й оба ці обличчя так були подібні до себе. Ріжні почування снувалися тепер у душі графа. Було в них багато гіркого, але й інші, солодші почування починали будитися.

По Богослуженню зібралися знову багато людей перед церквою, щоб приглянутися виходячому графові та його внукові. Оба підходили вже до повоза, коли з юрби висунувся чоловік, середніх літ, і поволі, вагаючись при-

ступив до них. На мізернім, блідім обличчі видно було сліди хвороби.

— Ага, Гугон — сказав старий граф.

Седрик, почувши це назвисько, скоро обернувся і за-
кликав:

— Ах, то пан Гугон!

— Певно хоче близче поглянути на будучого дідича,
— говорив граф глумливо.

— Ваша достойність простить — сказав чоловік зворо-
рушенням голосом — я хотів би подякувати мому молодому добродієві. Лорд Фонтлерой був так добрий, що вставився за мною.

Державець певно не уявляв собі, що тим добродієм, котрого він і його родина так благословили, був такий малий хлопчик; і дивне зворушення огорнуло його, коли стрінув цей дитячий погляд, повний простодушності. Малий лорд пригадав йому його власні діти й не догадувався навіть свого значіння в світі.

— Безмежно вдячний я вашій достойності і найпо-
корніше дякую — промовив.

— О, нема за що! Я ж лише листа написав — сказав Седрик — а дідуньо диктував. Він такий добрий, мій дідуньо. Як мається ваша жінка?

Гугон не чув ще ніколи, щоб хто називав графа добрим і в першій хвилині був немов збентежений.

— Жінка моя мається значно ліпше — сказав вкінці.
— Від часу, як успокоїлася, зачала приходити до здоров'я. Дуже була пригноблена тими всіми клопотами. Тепер завдяки ласці вашої достойності вже не журиться.

— Дуже тішуся, — говорив хлопчик, — що діти щасливо пережили шкарлятину. Це така страшна хвороба! Отець ректор розказував нам про це. А треба вам знати, — додав наближаючись і знижуючи голос — мій дідуньо не може слухати без зворушення про хворі діти, бо він стравтив усі свої й тепер лише мене одного має на світі. Мій татусько був його рідним сином.

Гугон стояв, як на шпильках. Хлопчик говорив вправді

півголосом, але не так тихо, щоб граф не міг чути. Бідний державець уявляв собі, якого враження мусів зазнавати у душі гордий магнат, тоді, коли внук так сміло приписував йому співчуття для дітей якихсь нуждарів, що хорували на шкарлятину. І дійсно, граф слухав тільки і ні одно слово не увійшло йому з промови дитини. Очі його, мов жаркий огонь блискали з-під корчастих брів.

— Ну і що ж, Гугоне — відозвався вкінці з дивним усміхом — ви всі досі мали про мене цілком інше поняття. Аж лорд Фонтлерой пізнався на мені. Хто хоче добре пізнати мою вартість, нехай звернеться до моого внука. Ну сідай, хлопче.

XVII.

Седрик жваво скочив до повоза і знов їхали зеленою лукою та зближалися до брами парку, а все ще цей загадочний усміх не переставав грати на обличчі графа. Цей усміх появлявся і в дальших днях на його лиці і розяснював його усуваючи звичайний вираз хмарної, гіркої знеохоти. Товариство малого лорда мало дивно добродійний вплив на старого графа. Самота, гостець, опущення незвичайно вже тяжили йому, коли ця дитина приступала до замку. О, бо немила це річ сидіти самому від ранку до вечора, хоч би і в найпараднішій кімнаті з болючою ногою, опертою на подушці; і не бачити коло себе нікого прихильного. Граф знов це добре, що слуги, на яких кричав і вередував безнастanco, не могли мати прихильності до нього. А й гості, що приходили деколи, то не робили цього з приязні, лише з огляду на його багатство і значіння в краю, що граф і відчував добре.

Доки був здоровіший, сильніший, подорожував по світі, шукаючи розривок і забави. Але коли літа й хвороба прикували його до фотелю, замкнувся у своїй бібліотеці з книжками й часописами. Однакче читання навкучилося і тоді відчував „тягар життя”. Дні воліклися без кінця, безсонні ночі були ще довші, огірчення заливало душу і він ставав чимраз прикріший для свого окруження.

Седрик подобався йому наперед вродою. Як би не був так гарний і добре збудований, то дідо був би може й не звернув уваги на прикмети душі й серця цієї небудененої дитини, був би знеохотився відразу до нього і тримав здалека від себе. Але підбивала його вроджена принада внука, а старанне виховання, що появлялося в кожнім його слові чи русі, доповняли решта. Чим більше пізнавав хлопчика, тим більше вражала його ця второпність, понятливість, злучена з простодушністю й дитинною несвідомістю всього, що відносилося його нового становища в світі. Це підхліблляло гордости графа, бо уявляв собі, що ці незвичайні прикмети є доказом високого роду і шляхетної крові. І не здаючи собі справи з цього, що діялося в його душі, граф почав привязуватися до цієї дитини, яка оказувала йому стільки сердечного співчуття. І це не задля милосердя над Гугоном віддав тоді долю його в руки внука, лише мила була йому думка, що цей внук позискає завчасу загальну любов. І для цієї самої причини поїхав з ним до церкви. Знав, яке враження зробить поява гарного хлопчика з ясними кучерями й очах повних лагідного чару; не сумнівався, що кожний, лише глянувши на нього, подумає: „Це викапаний батько!” А памятає добре, як то давно про наймолодшого сина говорили, коли показався разом з іншими: „Цей один виглядає на пана”. Граф Дорінкорт був гордий і хотів якраз задоволити свої гордощі, коли представив зібраним у церкві свого гарного внука.

Кілька днів перед тим відбулася перша проба їзди на буланім конику. Граф забув навіть про гостець, так був захоплений відвагою Седрика. Хотів бути при першій лекції і на його приказ малий льокайчук Вількінс привів коника з близкуючою шерстю перед вікно бібліотеки. Граф не раз, бачив, як діти, що їх перший раз посадили на коня, кричали, дерлися під небеса зі страху й не легко їх було втихомирити, тому був цікавий, як буде заховуватися його внук при цій нагоді.

Недовго тривала його непевність. Седрик сміло при-

ступив до коника, хоч цей досить живо крутив головкою і гребав ніжкою, відтак з веселим окликом, при помочі Вількінса скочив в сідло. Льокай узяв коня за уздечку і перепровадив його кілька разів сюди й туди перед вікнами.

— А то малий смільчак! — оповідав відтак Вількінс Томі — так пишно сидів у сіdlі, що й старий не потрапив би краще. — Чи я добре тримався, Вількінс? питав — бо я бачив у цирку їздців; вони завсіди так чудово, просто тримаються. — А я на це. — Ваша достойність так простино сидить, як стріла. — Він розсміявся і повторяв раз-у-раз: — Як стріла! Буду триматися, як стріла. Пильний, Вількінсе, і як лише згорблюся, скажи зараз, я знов випростуюся мов стріла.

Але така їзда на коні, що його провадив льокай, навчилася Седрикові.

— Чи не міг би я сам поїхати трохи? — відізвався з просьбою, поглядаючи на діда, що сидів при вікні й не спускав його з очей. — Той хлопчик з Пятої Алєї сам їздив і далеко скоршe, чвалом, то так гарно!

— Го, го, ти думаєш, що то так легко їхати чвалом! — сказав граф.

— Я рад би спробувати.

Граф моргнув на Вількінса. Той подав Седрикові уздечку, сам скочив на свого коня і на знак графа оба коні пустилися легкою рисею. І тоді переконався хлопчик, що це не була так легка річ, як він думав.

— Ах... ах ах...! як то трясе! — кликав, чи й тебе так... тря-се, Вількінсе?

— Це лише таk зразу, мілорде — заспокоював Вількінс; — треба призвичайтися. Нехай ваша достойність піднесеться трошки в стреманах.

— Під... підношуся і... ні... чого не помагає.

Підносиився дійсно, але не досить справно, тому підскакував на сіdlі й опадав раз-у-раз, що справляло не надто міле враження. Личко йому горіло, прів і ловив віddих, але сидів просто й не затримав коника. Граф устав,

вихилився за вікно й глядів за ним, аж поки оба їздці не зникли серед дерев алеї. Коли по кількох мінатах вернули, Седрик їхав напереді, лице мав розпалене, уста затиснені, але не стратив фантазії і їхав дальше, випереджаючи Вількінса.

— Стій — закликав граф — де ж то твій капелюх?

Вількінс діткнувся правою рукою свого капелюха і відповів у заступстві самого лорда:

— Впав на скруті алеї. Його достойність не хотів затримуватися й капелюх лишився на землі.

— Як на перший раз — сказав граф з відтінком тріумфу до машталіра, лорд Фонтлерой не зле пописався, не боїться коня.

— О зовсім не боїться, — відповів Вількінс, — мені здається, що лорд Фонтлерой нічого не боїться. Я вже не одного малого панича вчив їздити на коні, але такого смільчака як його достойність, ніколи ще не бачив.

— Може спічнеш тепер? — сказав граф до Седрика.

— Мусиш бути втомлений.

— Я трохи втомився — сказав хлопчик, — бо то страшно трясе. Я не знат, що то так трясе, але вже відпочив і поїду по капелюх.

Коли хотів би хто вчити Седрика, як має поступати, щоб подобатися графові, не міг би обдумати ліпшого способу над це, що хлопчик робив сам із себе, йдучи за спонукою вродженої своеї вдачі. Коли малий їздець, завернувши коника; пустився їхати по капелюх, на зморщенім лиці графа пролетів румянець, а в очах заясніла така радість, якої не надіявся вже дізнати в життю. Стояв непорушно з поглядом зверненим у сторону, де зникла ясна головка хлопчика й нетерпеливо очікував його повороту. По хвилині тупіт кінських копит оповістив їздців. Седрик і тепер їхав напереді з палаючим лицем, розвіяними кучерями, пустив чвалом коника. Вількінс тримав у руці капелюх.

— А що — кликав малий лорд задиханий, задержуючися перед вікном — я їхав і чвалом і рисею. Не так ще

добре, як той хлопчик з Пятої Алєї, але я їхав перший раз, на другий раз буде ліпше.

Від того дня почавши, майже щодня сідлав Вількінс коника Седрикові, який відбував щораз дальші прогулки по околиці рисею й чвалом, мчав по алеях парку та по близьких луках. Діти державців вибігали на дорогу і придивлялися гарному, малому їздцеві, а цей вітав їх приятним усміхом і повів капелюшком на всі сторони, може не по графськи, але з незрівнаною грацією.

XVII.

З кожним днем кріпала приязнь між дідом і внуком, який щораз більше упевнявся в своїм погляді про совершеність старого пана, бачив у нім завсіди найчеснішого, найблагороднішого чоловіка на землі. А граф зі своєї сторони намагався відгадувати бажання малого лорда і безнастанно обсирав його так щедрими дарами, що цей з одного счудовання й захвату переходив у новий. Така виховна метода була би досить небезпечна для інших дітей того віку, але для Седрика не мала злих наслідків, бо над Седриком чувала безнастанно піклуюча мати. З нею проводив хлопчик кожного дня кілька годин, звірявся перед нею, слухав її рад, а вертаючи до замку, ховав до серця матерні слова, що там засівали добре зерно й хоронили від злого.

Одна лише обставина каламутила щастя Седрика і часто займала його ум, хоч не признавався в тім навіть перед матірю. Хлопчик був надто розумний й уважний, щоб не запримітити, як старанно уникав дідо стрічі з його мамусею і це боліло його. Не раз відвозив його дідо до брами вілли, але ніколи туди не загостив; позоляв йому розмовляти з матірю, як виходили з церкви, навіть супровожали її додому, але ніколи не прилучився до них. Та все, кожного дня на виразний приказ графа висилалося з замку до вілли коші пищних квітів й овочів і всі потреби молодої жінки були заспокоювані щедро, а навіть виставно. Бо це понижувало б гордоці графа, коли б

його невістка, мати лорда наслідника, не мала відповідних до свого становища вигод і достатків.

В кілька тижнів по тій першій появі в церкві, Седрик вибирався до матері і здивувався коли перед ганком замість великого відкритого повозу, яким звичайно їздив з дідом, побачив малу, чудову каритку, запряжену в одного пишного білого коня.

— Це дарунок для матері від тебе, хлопче — сказав граф, що випровадив його на ганок; — вона не повинна ходити пішки, повозик придастесь їй. Візник Віль буде до її приказів, але памятай, що це ти даєш матері цей дарунок.

Радість малого лорда годі описати; безладними дрівочними словами дякував дідові. Під час їзди ріжні думки займали його ум; чому цей дідо такий велико-душний для його матері, не хотів до неї зблизитися? Загадка не до розвязання.

Пані Ерель зривала рожі в огороді, коли повозик заїхав перед ганок. Седрик вискочив, а біжучи до неї, кликав розрадуваний:

— Любунцю! Чи ти знаєш, цей повозик, цей коник, то для тебе! Він сказав, що це я тобі дарую, що це від мене такий пишний дарунок! Будеш могти їздити всюди, куди захочеш.

Був такий щасливий, що мати не мала серця псувати його радості, хоч було їй немило приймати подарунки з рук чоловіка, що показував їй таку нехіть. Але не хотіла передчасно відкривати очі дитині, мусіла отже улягти просьбі Седрика і всіла з ним до повозику, забираючи зірвані рожі з собою і так обіхала ціле село. А під час того хлопчик виславляв добробуту, благородність і інші чесноти діда, якого кожне діло, кожне слово вмів представити в такім свіtlі, що мати, слухаючи його, не могла опанувати свого зворушення. Голубила свою дитину солодко й тішилася, що в невинності своїй не достерігало злого і потрапило здобути сухе серце самолюбного старигана, що досі не любив нікого й якого також ніхто не любив.

XIX.

Одного дня переїздив Седрик коло школи, якраз в хвилині, коли діти з неї виходили. Спостеріг між ними малого каліку, Івася Гартля й уперся, щоб зсісти з коня, посадити його на своїм місці і відвезти додому.

— Не дав себе ніяк переконати — оповідав пізніше Вількінс у стайні цю пригоду. — Я хотів Івася посадити на свого коня, але мілорд сказав, що мій кінь завеликий, що Івасеві буде далеко вигідніше на конику. Не було ради, я мусів уволити його волю, посадив Івася на куцика, а мілорд ішов пішки; руки вложив у кишені, шапочку заложив на бакер і розмовляв з Івасем, посвистуючи весело. Коли ми так заїхали перед дім матері хлопчика, вона вибігла здивована та зачала кланятися аж до землі. А мілорд здійняв перед нею шапочку, мов перед якою великою дамою і говорив:

— Я відвіз вам, пані, сина, бо бачу, що йому тяжко ходити на палиці. Попрошу дідуня, щоб казав йому зробити порядні кулі, тоді буде йому вигідніше. — Можете уявити собі, що діялося з бідною жінкою; зовсім забула язика в роті.

Вількінс мав обовязок здавати графові справу з усього, що діялося під час прогульок кінних із малим лордом; згадав отже і про цю пригоду, але досить осторожно, бо боявся гніву графа. Ale навпаки цей зачав сміятися, прикликав Седрика і казав собі все подрібно оповісти, а через увесь той час не сходив усміх з його лица.

В кілька днів пізніше перед дім удовиці Гартля заїхав повіз графа. З нього висів лорд Фонтлерой, тримаючи на раменах мовби стрільбу дві легкі й міцні кулі, зроблені порядно.

— Дідуньо казав вам кланятися — сказав до жінки, що вибігла привітати його — й присилає для вашого сина ці дві кулі. Дуже нам буде приємно, і мені, й дідуневі, коли вони бідному хлопцеві принесуть яку полегшу.

А вернувшись до повозу, в якім чекав на нього граф, сказав щиро:

— Я сказав тій жінці, що дідуньо велів кланятися їй, бо дідуньо мусів про те забути, правда?

Достойний граф розсміявся знову, а Седрик узяв це яко підтвердження своєго здогаду. В кілька днів по цій прогульці малий лорд написав довгого листа до свого старого приятеля, пана Гобза. Заніс бруліон графові з прошальною, щоб прочитав і поправив похибки.

— Не вмію ще поправно писати — говорив — а не хочу посылати листа з похибками. Дідуньо буде ласкавий поправити, я відтак перепишу начисто і буду спокійний.

Граф дійсно найшов кілька похибок правописних і кілька граматичних висловів; поправлений лист звучав:

Дорогий Пане! Я обіцяв написати вам про моого дідуня. Є це найліпший зі всіх графів на світі. І ви дуже помилялися, думаючи, що графи злі й негідні і неслушно звали ви їх тиранами. Дідуньо зовсім не тиран. О, що я дав би за те, щоб ви могли пізнати його й стати його приятелем. Бідний дідуньо має гостець, нога дуже його болить, але він такий терпеливий! З кожним днем більше його люблю, і кожний мусів би полюбити такого, доброго чоловіка що лише над тим думає, як би комусь зробити приемництво. А який учений і розумний! Все знає і все вміє пояснити, про що лише спітнати. Дарував мені коника, а мамі чудовий повозик. Маю тут кімнати повні пишних книжок і забавок. Замок є величезний, можна би в нім заблудити. Вількінс оповідав мені (Вількінс це мій машталір), що тут є вязниці у старих пивницях! Парк також прекрасний. Дерева старі, величаві, по гущавинах повно оленів, серн, кріликів і ріжких звірят. Дідуньо безмірно багатий, але зовсім не гордовитий, як то ви собі думали, що кожний граф мусить бути гордий, надутий і неприступний. Дуже люблю їздити з дідунем по сумежних селах. — Нарід тут такий ввічливий, усі кланяються, жінки вітають словами: „Нехай Господь благословить”, а це так мило, бо чоловік почувається немов поміж самими приятелями і добрими знайомими. Вже вмію їздити верхом; спершу трясло невиносимо, але я вже привик до цього. Є тут бідний державець. Йе мав він чим сплатити чиншу, тому дідуньо звільнив його від сплати, а пані Мільон, господиня, носить йому сама мясо й вино для його хворої жінки й дітей. Я так хотів би з вами побачитися і про все поговорити! Дуже мені також жаль, що Любунця не мешкає разом з нами, але що робити, коли це не може бути. Прошу мені якнайскорше відписати.

Щирий приятель

Седрик Фонтлерой.

Р. S. Пивниці, про які згадую, стоять порожні; дідуньо не замикав там ніколи нікого; прошу не боятися. Він такий добрий, всі його так люблять!

— Чи все ще тужиш за матірю? — спитав граф, скінчивши читати листа.

— О, тужно мені за нею, тужно — відповів хлопчик; — безнастанно думаю про неї! — Тут присунувся до графа, а кладучи довірливо руку на його коліні, спитав несподівано: — А дідуньо не думає деколи про Любунцю?

— Адже я її зовсім не знаю! — забурмотав сухо граф.

— Я це знаю — говорив малий лорд — і це якраз дивує мене. Вона казала мені приректи, що не буду дідуня ні про що питати... Отже вже нічого більше не скажу, але... думати про це мушу і це справляє мені таку приkrість. Не хочу ломити даного слова, не питаю ні про що. Мамуся каже, що інакше не може бути. Кожного вечора, заки положуся спати, стаю при вікні й дивлюся: Там ген за деревами блимає світло. Це вона його запалює і ставляє в те місце, щоб мені пригадати, що вона пам'ятає про мене, а навіть, хоч це так далеко, знаю, що вона там говорити, немов чую це.

— Що ж вона говорить? — спитав граф.

— Вона каже: Спи спокійно, любий синку. Нехай Бог чуває над тобою і стереже тебе цієї ночі. — Бо вона все так говорила, як ми ще разом мешкали. А знов рано, на добрий день, обіймала мене і повторяла те саме з малою зміною: „Вставай, любий синку! Нехай Бог стереже тебе увесь день. — Отже бачите, дідуню, тому нічого злого мене не стрічає ні вдень, ні вночі.

— Певно, певно — забурмотів граф і замовк. Стягнув грізно брови і так хмарно й довго і бістро вдивлявся в хлопчика, що той мав велику охоту спитатися про що дідуньо так думає?

XX.

Граф Дорінкорт застановлявся тепер часто над такими справами, що раніше навіть і на думку не приходили йому, а всі ті думки мали звязь з унуком. Наймогутнішим почуванням його душі були гордощі, а якраз ці гордощі Седрик задоволяв вповні. Життя набрало для графа нового чару, хвалився тепер цим унуком, так достойним високого становища, яке займав. Це був дійсний тріумф для нього, який досі мусів соромитися представників свого роду, своїх власних синів. Малий лорд Фонтлерой винагороджував йому давнішу журбу, приносив потіху і серце наповняв надією.

Думав про будучність, снував чудові мрії й не раз у глибині його душі будився жаль, що змарнував довге життя, що не вмів бути пожиточним і своїми вчинками не заслужив собі на таку високу думку, яку мав про нього легковірний внучок. І дивно прикрою дізnavав почування на згадку, що подумав би цей внук про нього, коли б знав всю правду, коли б знав, що цей возвеличений ним дідо знаний був загально як самолюб, злісник, що не зєднав собі нічиеї прихильності, навпаки, що всі не-навиділи його. І чув старий граф, що тяжко діткнула би його втрата пошани і привязання цієї дитини і вже на саму згадку про це дрож проймала його від стіп до голови. Забув про гостець, про біль у нозі й лікар дивуючись, слідив за корисною зміною в стані здоровя пацієнта. Це певно в цім мало причину, що менше був зайнятий своєю хворобою і не так скучав.

Одного дня діти з поблизу кого села з великим здивуванням побачили побіч Седрика, що їхав на своїм коником, величавого їздця, якого віддавна не бачив ніхто на коні. Був це граф Дорінкорт у власній особі на пишнім шпаку, тримався ще не зле, і задоволення ясніло з кожної риси обличчя. Коли Седрик вибрався того дня на свою звичайну кінну прогульку, сказав з відтінком смутку:

— Так люблю їздити верхом, а так мені прикро ли-

шати дідуня самого в тім великім, пустім замку. Шкода, що дідуньо не їздить зі мною.

І вмить закипіло на замку і в стайнях, з уст до уст здивованої прислуги летів приказ графа, не чутий від чотирьох літ:

— Осідлати Селіма!

І від тоді майже кожного дня сіdlали Селіма, а дооколичні мешканці бачили старого графа на сивім, великім

Бачили графа на сивім коні поміч малого коника,
на якім парадував Седрик.

коні побіч малого коника, що на нім парадував Седрик. Під час тих прогульок по полях і зелених лугах мали наші їздці досить часу на довірочну розмову. І граф довідався тоді багато цікавих речей про Любунцю і її спосіб життя. Седрик щебетав невтомно, граф звичайно мовчав, слухаючи уважно і пильно, вдивляючись в оживлене личко внука. Деколи заохочував його спробувати "галъопа" і хлопчик пускався жваво, відважно, випростований у сідлі мов струна, а граф глядів за ним промінними очима, повний радості й гордости. Малий їздець вертав, повіваючи капелюшком з пером, видаючи оклики тріумфу. І тоді то оба, дідо і внук, справді були з себе задоволені.

Граф, як це вже було сказано, слухав радо оповідань Седрика про матір і зачинав чимраз докладніше пізнавати цю свою невістку, про яку досі не хотів нічого й чути. І так довідався, що молода жінка не жила бездільно в своїй самоті, лише вміла стати пожиточною. Її знали та любили бідні й хворі, бо де лише нужда й хвороба завітала, там певно незабавом з'являвся гарний повозик перед домом, а молода пані в жалобі несла терплячим потіху й поміч.

— О, як усі благословлять її — говорив Седрик. — Діти здалека всміхаються до неї. Вона знає їх усіх по імені, збирає старші дівчатка в себе, учить шиття й інших робіт. Любунця говорить, що тепер багата, нічого не потребує, отже може помагати біднішим, та що це для неї найбільше щастя.

Гордовитий граф Дорінкорт, глянувши на матір Седрика в церкві, з приємністю завважив, що мала принадну поставу, грацю, що виглядала на паню і навіть на кожнім дворі була б на своїм місці. Тепер знов мило було йому чути, що й поведення її було гідне високого становища, яке тут займала як мати наслідника. Любили її і благословили бідні, як звикли вже благословити великі, милосердні пані, і це подобалось гордому графові, бо інші прикмети не значили в нього нічого.

Але побіч цих прихильних почувань усе ще відзвівалася в його душі нехіть до цієї жінки, завидував їй любові

дитини, якої невинне й чутливе серце бажав виключно загорнути для себе. Та він знов, що привязання Седрика до матері було таке, що неможливо було звести з нею боротьбу в його серці, — і це саме гнівало графа. Одного разу під час їзди верхом зупинилися на горбку, звідки відкривався вид на довколичні села й поля.

— Чи ти знаєш — сказав граф, показуючи на той краєвид, — що все те, що бачиш, ця земля, ці ліси й села, належать до мене?

— Все? — кликнув хлопчик. — То величезний маєток для одної особи.

— Мої добра — говорив граф — розтягаються ще дальше, займають простори землі, що їх звідси бачити не можна, не счислив би ти сіл, піль і лісів. А чи ти знаєш — додав з притиском, — що це все буде колись до тебе належати?

— До мене? — скрикнув хлопчик мов би з страхом.

— Так, до тебе.

— Коли ж це буде, дідуню?

— По моїй смерті — сказав старий.

— О дякую. Не хочу тих достатків. Волію, щоб дідуньо жив і не вмирав ніколи.

— Ба, все ти довше поживеш від мене. Вкінці як лищ доростеш, зможеш і за мого життя уживати майна, що тобі припаде!

Задумався хлопчик. Довго приглядався околиці, освітленій тепер проміннями заходячого сонця. Чудово виглядали розлогі поля, вкриті збіжжям, квітисті луки, ліси, що темніли на обрію, а близче знов величавий парк з тінистими алеями, стрункий замок на горі з вежами та баштами. Седрик дививсь, дививсь, а в кінці зідхнув і промовив:

— Я пригадав собі, що говорила Любунця.

— Що ж такого? — спитав граф.

— Казала, що не легка це річ бути багатим, бо хто має багато грошей, забуває часто на бідних близжніх, стає самолюбом, а то дуже зле. Я зараз нагадав дідуня, що та-кий добрий, хоч такий багатий, і завсіди думає про бли-

жніх. Вона сказала, що на жаль не всі так поступають і що багато є злих багачів, самолюбних і це власне дуже сумне, бо хто має багатство, може зробити багато добра і багато близніх ущасливiti. Тому грішить тяжко той, хто того не робить. І тому я так задумався, бо як колись стану паном цих посіlostей, буду мати велиki обовязки супроти близніх.

— То добре, хлопче, що так думаєш — забурмотів граф — коли б словняв ти їх тільки ліпше від мене. А тепер вертаймо додому.

Іхали мовчки. Граф чувся дивно зворушений, хоч не здавав собі добре справи з того, що це було. Не розумів, за що так полюбив цю дитину, чому так прагнув його прив'язання. А почування це опанувало його цілковито, мало для нього невимовний чар, тим більше, що ніколи нікого не любив.

— Старий безумець з мене — говорив собі в душі — задурився я в хлопцеві, бо нічого ліпшого не маю до роботи.

Граф не розумів, а може не хотів призвати, що тим могутним чаром, що його потягав до внука, були прикмети душі хлопчини. Прикмет таких сам не посідав, не дав про них, а тепер вони захопили його в цій дитині непереможною силою.

XXI.

Було це в тиждень по цій прогульці. Седрик вернувся вечором від матері і ввійшов до бібліотеки з незвичайною повагою, мовчазний і сумний. Сів на кріслі з високими погреччями, в тім самім, що сидів того памятного вечора, коли вперше сюди увійшов, і впялив очі в вигаслий попіл на комінку. Граф завважив цей дивний настрій внука, але не задавав ніяких питань, чекав аж сам відозветься.

— Чи цей пан Нюїк знає про все що діється в добрах дідуня? — перервав мовчанку малий лорд.

— Бодай повинен знати — відповів граф. — Чи маєш що йому закинути?

І дивна річ. Цей магнат, що ніколи нікому не дозволяв мішатися до своїх маєткових справ, не лише не гнівався, але якраз радий був, коли унук позволяв собі на це. Тішився незвичайно, що в тій дитинній головці будилися так вчасно поважні думки. Таку мав слабість для хлопчика, що готов був від нині ділити з ним владу дідича й пана.

— Є тут одно місце — говорив Седрик дальше, а личко його захмарилося ще більше — на самім кінці села. Любунця бачила, бо вона буває там часто. Ціла улиця має domi цілковито зруйновані, осілі в землю, вогкі, а такі низенькі й тісні, що віддихати важко, бо воздуха бракує. Мешкають там нещасливі, бідні люди, що з голоду майже гинуть. Завсіди хорують на фебру, ревматизм, діти вмирають з нужди. Ах, страшно подумати, що там діється. Дощ ллє крізь діраві дахи, долівка зогнила, на стінах росте гриб. Любунця була там нині в одної жінки і так пла-кала, оповідаючи мені про це!

І сльози великі, мов брил'янти заблистили в очах малого лорда, — обтер їх скоренько, зіскочив з високого крісла, став при фотелі графа і своїм звичаєм положив руку на його коліні.

— Я сказав Любунці — говорив усміхаючись крізь сльози — що дідуньо певно про все те не знає. Пан Нюйк не сказав, що там діється, але я скажу все і дідуньо поступить так само, як перше з Гугоном.

Граф мав спущені очі, глядів на малу руку, оперту на його коліні. Нюйк не забув сказати йому про страшну руїну цієї частини села, званої „Заулком”. Говорив йому, що треба domi цілковито перебудувати, бо вода протікає крізь дахи, вогкі стіни грозять заваленням, мешканці живуть в найстрашнійшій нужді, а хвороби пають там постійно. І ректор Мордент не раз промовляв в імені тих нещасливих, яркими барвами малював образ їх страшного положення, однак не вдалося йому зворушити камяно-го серця магната. Граф на всі ті звідомлення відповідав, що як кому невигідно, то може виноситися; але куди ж могли винести ті нуждарі, хіба на кладовище? В цій

хвилині однак, граф дивлячися на малу руку внука і уявляючи собі жалісний вираз його лица, що похилялося над ним у неспокійнім очікуванні,чувся майже засоромлений. Цей „Заулок” перший раз затяжів на його совіті перед цією дитиною.

— І що ти хочеш властиво від мене? — спитав вкінці — чи маю будувати нові domi?

— Так, дідуњу, конечно, інакше й бути не може. Любунця казала, що ті старі треба звалити, а побудувати нові — говорив малий лорд із великою рішучістю, а голос його дрижав зворушенням і очі були повні сліз — а найліпше буде, як дідуњо сам туди піде і все огляне. Ті бідні люди такі будуть щасливі, що їх нужда незадовго скінчиться, так будуть благословити вас.

Граф встав, положив руку на рамені внука і засміявся своїм загадочним сміхом.

— Ходім перейтися по терасі — сказав — поговоримо про те, треба подумати.

Іще кілька разів засміявся під час проходу по городовій терасі, але не гнівався, навпаки, дуже ласково споглядав на внука.

Розкажім тепер цілу справу від початку. Пані Ерель звиджуvala по черзі всі закутини розлогих сіл графа, що так живописно з города представлялися. Але які ж сумні речі нашла там! Бо є багато речей, що зблизька не видаються так гарні, як здалека. В селі, що межувало з замком і звалося також Дорінкорт, панувала найстрашніша нужда. Нужда потягла за собою недбалість і лінівство; багато з тих бідаків бачучи, що найтяжчою працею можуть ледве оплатити напів розвалену, вогку ліплянку, переставали працювати і не старалися вже про полегшу своєї долі. Інші знов наслідком хвороби тратили сили до праці, а всі потребували моральної і матеріальної помочі. Ректор Мордент оповідав пані Ерель, як поступенно погіршався стан речей, аж вкінці дійшло до того, що вже й годі було порадити лихові. Один був лише вихід, що міг вплинути на цих людей: надія на ліпшу будущість. Наколи б їм

хто міг дати таку надію на кращу долю для них, може б тоді відзискали охоту до праці? Граф лише міг це зробити; вже сама відбудова їх мешкання привернула б здоровя нещасливим, що в тій вогкості вели життя.

Коли пані Ерель перший раз заглянула до „Заулка”, її серце стиснулося на вид нужди, яка там панувала, особливо жаль їй було тих дітей блідих, зголоднілих, опущених від матерей наслідком хвороби або недбалства. І згадала на свого сина, веселого, румяного, що мешкав у величавім замку серед розкошій й багатства і в серці доброї матері зродилася гарна і благородна думка: ужити посередництва якраз того синка, щоб принести нещасним поміч і полегшу. З оповідання Седрика знала, як дідо любить його, як у всім йому догоджає; може з того могло б вийти і для інших що добре.

— Спробую — сказала раз до ректора — граф не відмовляє йому нічого, а Седрик второпній і можна спуститися на нього; потрапить промовити відповідним способом. Моїм обовязком є впливати на дитину, щоб на добро вживала своєї влади над дідом.

І не помилилися, повіривши второпноти Седрика. Не давала йому ніяких вказівок, не вчила, як має говорити з дідом, лише подробно розповіла йому, що бачила в „Заулку” і якого прикрого дізнала там вражіння. Зовсім спустилася на нього. Завсіди поступала з ним так від наймолодшого віку, отверто, широко, без ніяких піdstупів, ані крутістvа, а тим вщепила в нього цю непорочність думок, цю правість характеру, що ціхували кожне слово, кожне діло хлопчика.

Ректор не був такий певний доброго успіху, як мати Седрика, а однак все сталося так, як це вона предбачила. Граф вислухав прохання внука і сповнив його бажання. А ціла тайна цього впливу була віра дитини, що бачила в своїм дідуневі справедливого, людяного, благородного чоловіка. А граф не бажав собі, щоб внук відкрив правду, щоб переконався, що той, кого величав, не заслугував на це. Це захоплення, це привязання невинної істоти було

для нього роскішною новинкою, і не хотів би позбутися її. Хлопчик бачив у нім добродія людськости, уосібнення чесноти, великудущності, чи ж мав йому на це відповісти:

— Я старий самолюб і не обходить мене зовсім нужда мешканців „Заулка” і подібних їм обідранців?

Навпаки, зачинав думати, що мило йому буде деколи яке добре діло зробити, хоч би лише для того, щоб внукові зробити приємність. Мав досить усього, міг собі й на таку забаганку позволити. І глузуючи сам з себе, прикликав управителя Нюїка й поручив йому звалити нужденні хатки „Заулка”, а виставити в їх місце нові, порядні мешкання.

— Фонтлерой бажає цього — сказав при кінці, — великий це кошт, але він думає, що перебудова цих домів піднесе вартість посіlosti. Можете сказати державцям, що це його думка.

І глянув на малого лорда, що лежав на килимі перед комінком, побіч Дугеля. Не виглядав він на такого, що обчислює в своїй головці кошти накладу і піднесення вартості своїх дідичних дібр. Великий пес був майже невідступним товаришем Седрика, ходив за ним поважною ходою по замкових кімнатах, по городі, а коли виїздив, біг за коником, або за повозом.

XXII.

Вістка про перебудову „Заулка” вмить рознеслася по сусідніх селах і дійшла до містечка. Спершу ніхто не хотів цьому вірити, було це щось так неправдоподібно. Всі ж загально знали графа, що протягом довгого життя не робив нічого для поправи долі своїх бідних державців, а віднова теперішня не могла принести зисків у короткім часі, і виглядало це на діло милосердя, щось таке суперечне з натурою графа. Тому й не диво, що багато осіб не вірило тим поголоскам.

Але коли до „Заулка” прибула численна громада робітників і коли зачали розбирати нужденні хати, мусів кожний повірити дійсності. А що Нюїк повторив слова

графа, що це була думка лорда наслідника, пізнали, звідки походить це нове добродійство і в серцях бідаків, що мали з нього користати, збудилася глибока вдячність для Седрика й його матері. Наш хлопчик не мало здивувався б, наколи б знав з яким захопленням говорили про нього бідні державці, скільки благословленъ спливало на його головку. Але йому щось подібного й на думку було б не прийшло; зробивши своє, вірив твердо, що все те було ділом великолюдності діда.

Його життя плило спокійно і щасливо. Бавився в парку, гонив за кріликами, відпочивав у тіні розлогих дерев, або на килимі в бібліотеці, їздив верхом і повозом. Систематичну науку мав зачати по скінченню десятъох літ, а тепер його умове образовання полягало головно на читанню й оповіданню того, що прочитав дідові або матері. Писав довгі письма до своїх давніх приятелів, до Дика й пана Гобза, діставав від них відповіді і тішився ними дуже. Коли лише зявився в якім селі, всі мешканці здіймали капелюхи і з милим усміхом вітали його; але він завсіди був переконаний, що вони так вітають графа, що супроваджав його і говорив до нього:

— Як тут усі дідуња люблять! Як вони тішаться, скоро лише дідуња побачать. Сподіваюся, що й мене будуть так любити, це мусить бути дуже мило.

І гордився в душі чимало, що був внуком чоловіка, так загально шанованого. Коли розпочали будову домів на „Заулку”, граф з унуком часто їздив туди й оглядав роботу. Особливо Седрик приглядався всьому з великим захопленням.

Звичайно зсадав з коня, підходив до робітників знайомився з ними, розпитував цікаво про ріжні подробиці будови, порівнював спосіб їх роботи з тим, що бачив в Америці, робив і свої замітки та спостереження, які опісля повторяв дідові.

— Я завсіди любив докладно знати, як кожна річ робиться — говорив — бо це добре розумітися на всім.

По відїзді хлопчика робітники розмовляли про ньо-

го, повторяли кожне його слово, ніколи однак не жартували з його заміток; усі любили його, вітали радісно, любили слухати його дзвінкого голосу, та бачити перед собою гарного хлопчика з руками в кишенях, що розмовляв із такою повагою і второпністю.

— Такої дитини нема другої на світі — говорив один до другого — бо то й розумне й сміле, без ніякої гордості.

А коли вечором вернули додому, оповідали жінкам і дітям про малого лорда, жінки повторяли це знайомим і тим способом стався Седрик предметом розмови дооколичних мешканців; повстало про нього багато поговірок, більше або менше правдивих, але на одно всі годилися: що таки найшовся хтось, що зумів зворушити неприступне, тверде серце графа.

Ніхто однак не уявляв собі, як дуже запанувало це нове почуття в серці графа. З кожним днем більше привязувався він до одинокої істоти, що йому вірила, гарячо любив унука і не тайвся з тим ні перед іншими. Бажав тепер довше жити й діждатися хвилини, коли Седрик виросте на гарного, вдалого молодця, заховуючи всі ті прикмети, що вже тепер з'єднували йому серця всіх. І не раз вечором, коли поглядав на хлопчика, що як звичайно лежав на килимі перед комінком і зачитувався в якісь грубій книжці, оживлялося бліде лице графа, а в його очах запалювалися дивні блески.

— Ця дитина могла б підбити світ — говорив у душі.

Не звірявся зі своїми почуваннями перед ніким, але всі дома бачили, що не міг обійтися без унука. Бажав би безнастанно мати його при собі, розяснявся на його вид; коли хлопчик сидів напроти нього при столі на високім кріслі, коли в бібліотеці проходжувався або лежав на килимі, коли їздили разом, тоді граф був задоволений і давна морщина зникла з лиця.

— Чи дідуньо пам'ятає нашу розмову при столі першого дня по моїм приїзді? — спитав раз Седрик, відриваючи зір від книжки. — Я говорив, що певно будемо оба жити

в згоді в цім великім домі. І правда, що трудно хиба жити в ліпшій згоді?

— Правда — відповів граф — дуже нам обом добре. Але ходи но до мене.

Седрик схопився з місця і станув при фотелі діда.

— Чи не бракує тобі чого? Чи нічого не бажаєш? — питав граф, вдивляючись у хлопчика. — Темні очі дитини звернулися на нього з виразом просьби і неспокою.

— О, я бажав би — лише одної речі.

— І чого ж то?

— Щоб Любунця тут була:

Граф зморщив брови.

— Адже бачишся з нею кожного дня! — сказав — чи то не досить?

— Перше я мав її завсіди побіч себе. Вечором обіймала мене на добранич, а рано вітала на добрий день. Ми могли з собою розмовляти, скільки лише хотіли, не потребували чекати на означену годину.

Очі діда і внука стрілися, обидва мовчали хвилину. Вкінці промовив граф, ще грізніше стягаючи сиві брови.

— Чи ж ніколи не забудеш про матір?

— Ніколи! — скрикнув хлопчик — як і вона ніколи не забуде про мене. Тепер я і про дідуня не забув би, а наколи б ми мусіли розлучитися, то дуже тужив би.

— На мою честь — скрикнув граф, ласково споглядаючи на внука — вірю тобі, хлопче.

Дивна ця заздрість чимраз більше лучила графа. Любив унука й бажав виключно посідати його серце, а любов дитини до матері дразнила його і гнівала. Але рівночасно відчував це, що тут кінчилася його влада, що ніщо не могло змінити, ані спокусити цієї невинної душі, цього правдивого серця.

Незабавом однак наступили нові й важні події, що могутньо вплинули на зміну відносин графа до невістки, ці події наступили нагло і несподівано, перериваючи спокійне життя мешканців замку й аж вони вилічили графа з його грішного засліплення.

XXIII.

Одного дня небавом по скінченні робіт у „Заулку” відбувся на замку Дорінкорт великий, гостинний обід. Віддавна вже не було тут ніяких, прийнятъ, але тепер прибула в гостину на замок одинока сестра графа леді Льорідель зі своїм чоловіком. Ця подія викликала в цілім селі велике враження, дзвінок при дверях крамику міс Діблет не втихав від рана до вечора. Бо й було чому дивуватися: Леді Льорідель від часу, як вийшла заміж, це є від тридцять кількох літ, не приїздила до брата. Була це старша пані, високої постави, з волоссям білим, мов молоко, обличчя румяне помимо старшого віку. Рівно добра, як гарна. Леді Льорідель не похваляла ніколи поступовання брата, а що була сміла і правдомовна, не раз зовсім отверто говорила йому. З того вийшли непорозуміння, а сестра бачуши, що не переконає брата, зірвала з ним усі звязки і не бачилася протягом довгих літ.

Від чужих зачувала, що діялося в домі брата, а це не заохочувало її до навязання пірваних звязків. Про двох старших синів графа, доходили до неї якнайгірші вісти; а вона знала, що причиною того було недбалство батька, який думав лише про себе, а про дітей зовсім не дбав.

Одного разу прибув на замок Льорідель вісімнадцятилітній молодець і представився як Седрик Ерель, наймолодший син графа Дорінкорт. Він перебував, якраз у сусістві і не хотів оминути місцевість Костуні, про яку так багато розказувала йому покійна мати. Леді Льорідель була незвичайно зворушена цією делікатною вважливістю гарного молодця, задержала його в себе через тиждень, гостила його з найбільшою радістю, оказувала найщиріше привязання. Цей братанич подобався їй не лише з милого вигляду, але головно тому, що був добрий і благородний. При прощанню просила його, щоб не забував за неї і відвідував частіше. Але до того не прийшло, бо граф висварив сина, що без його дозволу був у тітки і заборонив відвідувати її. Та леді Льорідель не забула ніколи того милого, сердечного хлопця, а хоч не похваляла його

женячки з американкою, бо також думала, що оженився з особою без виховання, не менше однак за зле взяла братові, що вирікся сина і заборонив йому вертати на батьківщину. Відтак довідалася про смерть капітана Ереля і його старших братів, а тепер дійшла до неї вістка про приїзд з Америки малого хлопчика на якого переходив титул лорда Фонтлерой.

— Коли мій брат спровадив цю дитину на те, щоб її так зле виховати, як свої діти — говорила до чоловіка — то невелику прислугу зробив йому. Хиба, що має розсудну і енергійну матір, яка буде над ним чувати.

Але коли знов довідалася, що граф розлучив Седрика з матірю, обурення її не мало границь.

— О того вже забагато — говорила, — щоб дитину в такім віці забирати матері і замикати з таким чоловіком, як мій братчик. Або буде знущатися над дитиною, або зіпсую її нерозсудним поведінням. Мала б я велику охоту написати до нього, коли б знала, що це на що придається.

— Ні на що не придається, моя дорога — відповів її чоловік, лорд Льорідель.

— То більше, як певно, знаю надто добре графа, моого достойного брата, щоб я не розуміла, що на це нема ради. Але це дійсно обурююче.

І в інших сусідних замках говорили про малого лорда. Бо від часу, як прибув унук з Америки, всіх займали вісти про це, що діялося в добрах графа, й розходилися вони швидко з-під низьких стріх державців до мешкань довколічних магнатів. Всюди розповідали про красу хлопчика, про його добре серце і про великий вплив, який мав на графа. Пані жалували молодої матері, яку розлучено з її одинокою дитиною, а панове, що так добре знали нелюдяне поступовання графа з народом, клалися від сміху, коли чули про захоплення малого лорда у чеснотах і доброті діда. Сер Вілліям, один з багатьох доколічних власників, стрінув раз старого графа, як їхав кінно в товаристві внука. Зупинився привітав сусіда, бажаючи йому поліпшення здоров'я; зовсім не видно було по нім недужого на гостець.

— Пишно виглядав, а з якою гордістю представляв мені внука — говорив сер Вілліям, розповідаючи про цю стрічу — і не дивно, бо в життю не бачив я гарнішого хлопця. Сидів на конику просто, мов стріла, а так сміло, наче старий їздець.

Леді Льорідель слухала того всього з чимраз більшою цікавістю. Довідалася також про справу Гугона, про кулявого хлопця, про перебудову домів у „Заулку” і багато інших подробиць з життя малого лорда й набрала великої охоти побачити цю дитину, про яку такі чудеса оповідали. І якраз коли роздумували над тим, як би це зробити, дісталася на своє велике здивування лист від достойного брата, де дуже сердечно запрошує її з чоловіком до себе.

— Алеж це дійсно нечувана річ! — закликала; говорить, що ця дитина чудеса творить; починаю вже й сама в те вірити. Мій брат просто залюблений у тій дитині; як жа жуть, тішиться нею і гордиться, певно хоче й перед нами похвалитися своїм любимцем.

Прийняла запрошення і поїхала з чоловіком до Дорін-корт. Приїхали до замку перед вечором. Прислуга завела їх зараз до призначених для них кімнат. Леді Льорідель перебралася на обід і зійшла до сальону. Граф вийшов їй на стрічу, а при нім йшов добре знаний нам хлопчик у чорнім, оксамитнім строю, з великим кружевним ковніром. Коли гарний хлопчик звернув свої темні великі очі на гостю, леді не могла стримати оклику захоплення й радости.

— Отже це він, Едварде? — сказала до брата, стискаючи йому руку на привітання; — то цей хлопчик, про якого так багато розповідають?

— Так, Констанціє — відповів граф повний вдоволення — це лорд Фонтлерой — а звертаючись до Седрика, додав: — Це твоя тета, привітайся.

— Як маєтесь, тето? — сказав хлопчик, простягаючи до поважної пані руку зі звичайним йому принадним усміхом.

Леді Льорідель затримала хвилинку цю руку дитини в

своїх долонях, споглядаючи сердечно в її очі, вкінці обняла хлопчика й ніжно поцілуvalа.

— Називай мене тетою Костунею, хлопчику мій мілій! — сказала. — Я дуже любила твого батька, а ти зовсім до нього подібний.

— Справді? — скрикнув Седрік радісно. — Я так тішуся, коли мені хто скаже, що я подібний до тата, бо його всі любили, а вже найбільше Любунця. Дякую... теті Костуні — останні слова вимовив поволі, немов із ваганням.

Леді Льорідель не могла ним натішитися; пестила й цілуvalа його, то незабавом заприязнилися обоє.

— Не уявляла я собі — сказала пізніше до брата, коли найшлися самі в кімнаті, — що це такий мілій й розумний хлопчик. Сердечно тішуся цим Едварде, не міг ти знайти достойнішого наслідника.

— Так, дійсно, — відповів граф, — хлопець заслуговує на це високе становище. І мусиш знати, живемо з собою в якнайліпших відносинах; він уважає мене за філянтропа і добродія людськости. Що ж ти на це? А мушу тобі щиро призватися, Констанціє, мушу визнати перед тобою, що чую до нього слабість.

— А що ж на це його мати й яке вона має про тебе поняття? — спитала леді Льорідель зі звичайною у неї отвертістю.

— Не питаю її про це — відповів сухо граф.

— Отже мушу тобі отверто сказати, Едварде, що не похваляю твого поступування. Що до мене, то завтра відвідаю бідну пустинницю і постараюся зискати її пріязнь. Я чула багато доброго про цю молоду жінку й я переконана, що їй якраз завдячує дитина свої гарні прікмети. Аж до нас дійшли вісти, що твої бідні державці величають її.

— Більше ще величають цього хлопчика — відповів граф, показуючи Седріка, що баувився з Дугалем на другім кінці сальону. — Що до його матері можеш з нею пріязнитися, нічого не маю проти того. Гарна з неї жіночкиа й я рад, що її краса перейшла на дитину. Я навіть вдя-

чний тобі, що хочеш відвідати її, але від мене не вимагай, щоб я приймав її у себе, бо на це ніколи не дам згоди.

Леді Льорідель переповіла відтак ту розмову чоловікові і додала накінець:

— Хоч не хоче її бачити і нерадо говорить про неї, здається мені однаково, що не має такої ненависті до невістки, як вдає і вмовляє в себе. Дійсно велику зміну бачу в своїм достойнім браті. Дивні це речі, дивні, але це ясне, що лише привязання до цієї дитини, яка такий вплив має на нього, доконало цю чудову переміну. А чиуважав ти, як цей хлопчик любить його, з якою чутливістю тулиться до нього і кладе рученята йому на коліна Ніколи жаден з його синів не міг так зблизитися до сурового батька, ані поглянути йому в очі.

Другого дня леді Льорідель відвідала матір Седрика, а за поворотом сказала до графа:

— Не маєш поняття, Едварде, що це за мила жінка, скільки має принади в погляді, в мові. Не лише свою вроду передала на дитину, але передала їй свою душу й серце і дуже зле робиш, що позбавляєш Седрика такої опіки. Її місце тут на замку. Тимчасом запрошу її до себе.

— Думаєш, що вона пойде, розстанеться з дитиною?

— Заберу її дитину разом з нею — сказала сміючися леді Льорідель, але добре знала, що і граф не розстанеться з унуком нізащо в світі. Кожного дня пізнавала докладніше, як глибоко привязався граф до цього хлопчика і як хлопчик взаємно полюбив діда, та бачив у нім у своїй невинності саму досконалість.

XXIV.

Граф заповів сестрі, що хоче в її честь видати великий обід та запросити на нього всіх дооколичних панів з їх родинами. Леді Льорідель не далася підійти цим словам брата; вона знала аж надто добре, що він хоче зібрати своїх достойних сусідів не в її честь, тільки щоб їм

представити внука. Граф рад був похвалитися ним перед світом, та показати, що підхлібні поголоски, які кружляли про нього, не дорівнювали ще дійсності.

— По стільки упокоренях, яких дізnav з причини обох старших синів — говорила леді Констанція до мужа — немалій це тріумф для нього впровадити в світ такого наслідника.

Граф порозсила запрошення на всі сторони. Всі прийняли їх охочо, кожний рад був пізнати малого лорда, хоч деякі сумнівалися, чи покажеться гостям. У магнатських домах нема звичаю впроваджувати дітей до сальону під час великих прийняття. Граф знав це, але на цей раз рішив відступити від звичаю і розмовляючи з сестрою про це, закінчив словами:

— Звичайно діти бувають глупі й нестерпні, трудно отже вводити їх між люди. Але цей хлопець неподібний до інших дітей, він не дошкулить нікому, на запити відповідає второписно, а непитаний уміє мовчати. Може проте зістати в сальоні при гостях.

Надійшов день прошеного обіду. Седрик вийшов до гостей, а хоч умів мовчати, мусів майже безпереривно розмовляти, бо не позволяли йому мовчати. Пані саджали його побіч себе, пестили, обсипували запитами, панове побуджували до жартів, а хоч хлопчик найчастіше і не догадувався, чому так сміялися, коли він говорив поважно, це його й тішило. Вечором яснів цілий замок від світла, всюди повно було квітів, панове були веселі, пані пристроїлися в ясні ріжнобарвні блискучі сукні, і Седрик захоплений був тим новим для себе видом. Особливо одна молода пані видалася йому така чудово гарна, мов царівна з казки. Мала білу довгу сукню і перли на ший. Хлопчик не міг відвести очей від неї. Це звернуло її увагу і вона спітала мило всміхаючись:

Лорд Фонтлерой так дивно приглядається мені, чому це?

— Бо ви такі прегарні — відповів Седрик, підходячи до неї.

Панове знов почали сміятися, а на личку молодої пані виступив румянець. Простягла руку до хлопчика, посадила побіч себе, а він говорив дальше:

— О, ви прегарні, і певно на цілім світі нема гарнішої, крім одної лише Любунці, моєї матусі. Але це трудно, Любунця в моїх очах гарніша від найгарніших.

— І такою мусить бути дійсно — сказала зворушенна гарна пані; вона називалася панна Вівіян і була донощкою одного з сусідів графа. По цім розпочалася дуже оживлена розмова, до якої прилучилося кілька пань і панів. — Седрик навіть не завважив, що всі виключно були ним заняті; задавали йому ріжні питання, а він розповідав про Нью Йорк, про приятелів, яких там лишив, про республіку американську й народне свято. Пан Гобз і Дик не сподівались певно, що іх імена будуть згадувані в крузі так знаменитих англійських магнатів. Коли розповідав про своє прощання з Диком на кораблі, вийняв з кишені чернову, шовкову хусточку і показав панні Вівіян.

— Нині вложив я її до кишені — сказав — бо нині такий святочний день. Як же радів би Дик, коли б знов, що на великім, гостиннім обіді я мав його дарунок при собі.

Ця червона хустина не виглядала елегантно, але Седрик у такий спосіб оповів її історію і представив значіння цієї памятки, що ніхто не мав охоти глузувати, всі слухали з захопленням і співчуттям. Хоч малий лорд розмовляв з оживленням, коли його до цього заохочували, нікому однак не наприкрився, як це слушно сказав старий граф. Переходив з місця на місце, прислухувався розмові старших, але не мішався до неї, лише коли хто заговорив до нього. Деколи перелетний усміх являвся на обличчях старших панів, що то здавна знали добре графа, а тепер бачили, як хлопчик горнувся до нього з тим довірям любячої і любленної взаїмно дитини, як спирається на фотель старого, та клав йому руку на рамена, або на колінах. Граф спостерігав ці усміхи і сам усміхався. Йому було мило, що сердечні почування внука для нього так

неподібні до тих, що їх загально будив, звернули увагу гостей.

Пан Гевішем був також прощений на обід до замку, але години минали, вже подали до столу, а його все ще не було. Втім було щось незвичайне, бо на кожний поклик графа все точно являвся старий правник. Уже вставали від стола, коли ввійшов до їdalyni і видно було, що мимо спізненої пори йшов швидко, обтирав піт з чола, незвичайне зворушення малювалося на його сухім поморщенім обличчі.

— Я не міг прийти на означену годину задля дуже важної причини — шепнув графові стиха — зайдла дивна, предивна подія.

І мусіло це бути дійсно щось важне заразом, бо правник не спізнявся ніколи і не зворушувався так легко. А тепер від часу до часу поглядав на малого лорда з виразом смутку і неспокою, кілька разів здернував зідхання. Пан Гевішем був завсіди в найсердечніших відносинах з Седриком, а тепер навіть не всміхнувся до нього, не заговорив, якісь дивні і прикрі думки опанували його.

В цій хвилині забув правник про цілий світ, думав лише про цю одну, важну, дивну вістку, яку нині ще мав звістити графові. Знав, що цим завдасть йому тяжкий удар, бо ця вістка заповідала собою великі зміни, обертала в нівець всі надії, всі пляни графа, руйнувала цілу будучість малого лорда. Пан Гевішем був правником і правник холодно дивився на справи, а однак серце його стискалося, коли дивився очима по тім світлім товаристві, по тих величавих залях, та з черги переносив зір то на графа, що сидів у фотелі, то на всміхненого хлопчика при його боці. О, який страшний удар мав їм завдати!

Бачив усе те мов крізь сон, був майже непритомний і кілька разів стрінув счудований зір графа, який завважив його дивну поведінку. Малий лорд Фонтлерой приступив до столика, при якім сиділа міс Вівіян і переглядав з нею картини.

— Дякую вам — сказав хлопчик, коли вже оглянули все, — що ви такі добрі для мене. Ніколи в життю не був я ще на такім великом обіді і забавлявся я дуже добре.

Забавився добре, то правда, але ще ніколи в життю не сидів так довго вечором і чувся дуже утомлений. Змагався ще відкрити очі, прислухався розмові гарної панночки з іншими панями і жартом молодих панів, але сон огортає його чимраз більше, очі замикалися поволі, головка опадала раз-у-раз на подушку канапи, на якій сидів побіч міс Вівіян. Та дарма змагався, здався вкінці, стулив повіки, притулився до подушки і чув мов крізь сон, як хтось поцілував його в чоло, а мілій голос шептав:

Малий лорд Фонтлерой засипляє; добранич, мілорде, спи спокійно.

Намагався відповісти:

— Добранич вам, пані — дуже тішуся, що ви добрі такі...

І вже не памятував, що діялося в сальоні, все зникло з очей, заснув глибоко і збудився аж другого дня. А за-бава весела протягала ще довго на замку, аж вкінці гості розіхалися одні по других.

XXV.

Як лише останній гість вийшов з сальону, пан Гевішем устав з крісла і приступив до канапи. Кілька хвилин дивився на милу постать дитини, що лежала недбало в глибокім сні. Одна ніжка звисала, головка спочивала на атласовій подушці, підперта правою рукою. Ясні кучері, розсипані довкола, чудово відбивали від румяного лиця. Правдивий модель для маляра. Пан Гевішем глядів на цю гарну картину і потирав бороду; на його обличчі видно було пригноблення.

Ну, що ж там, Гевішем — озвався граф — що сталося? Бо бачу, що щось з腋шло. Чи можу знати, що?

Старий правник відвернувся, тер дальнє бороду, що було в нього знаком неспокою.

— Недобрі маю вісти — сказав вкінці — дуже злі, мілорде; найгірші, які можуть бути і прикро мені дуже, що мушу переказувати їх.

Граф прочував уже щось недобре з вигляду правника і наперед був роздратований, усе нетерпеливило його.

— Чого ж так дивишся на цього хлопця, Гевішеме? — закликав гнівно. — Цілий вечір споглядаєш на нього так дивно. — Що то має значити? Дійсно, ти виглядаєш нині на вістуна злих новин. Але що ж ці новини можуть мати спільногого з лордом наслідником?

— Не думаю надуживати терпеливості вашої достойності — сказав пан Гевішем; — мої вісти дотикаються якраз лорда наслідника; а коли вони правдиві, то це не лорд наслідник спить тут перед нами, лише синок капітана Ереля, що не має ніякого права до цього титулу, ані наслідства. Бо правдивим лордом Фонтлерой був би син пана Бевіса, старшого брата капітана, а другого з ряду сина вашої достойності. Я бачив його в Лондоні, де живе з матір'ю в гостинниці.

Граф вхопився за поруччя фотелю обома руками, смертельна блідість покрила його лиць, на висках виступили набренілі, сиві жили, в очах пробивався страх.

— Що кажеш, Гевішеме? — закликав змінечним голосом; — це безглаздя, божевілля, це негідна видумка!

— На жаль — сказав правник — не видумка це, але дійсна правда. Молода жінка прийшла сьогодні рано до моєї канцелярії. Сказала, що син вашої достойності, Бевіс, оженився з нею перед шести роками в Лондоні, показала метрику вінчання. По році пожиття розійшлися; син її має нині пять літ. І ця жінка також американка, але низького походження, без ніякого виховання. Каже, що недавно лише довідалася про смерть найстаршого сина та про титул, що переходить на її дитину. Радилася вже іншого правника, а до мене прийшла і грозила процесом.

В цій хвилині малий лорд, що спав на канапі, порушився легко і звернув личко в сторону, де сидів граф. На цім дитячім, румянім, свіжім личку малювався такий гли-

бокий спокій, така несвідомість світових справ, що серце графа перейняв тим більший біль на згадку про процес, що міг кинути пляму на цю невинну дитину, посуджуючи його в обмані і намірові загарбати чуже добро. І гіркий усміх майнув по його обличчі, коли так дивився на сплячу дитину.

— Я не повірив би так легко в цю історію, наколи б не було звязане з нею ім'я моого сина Бевіса. Все було в нього можливе, він був завсіди безчесним мерзотником. І ця жінка, як кажете, є проста, без ніякого виховання?

— Без виховання і без благородності. Говорить про цю справу, як про добру грошеву спекуляцію. Є досить гарна в своїм роді, але не дуже вірю, чи вміє підписатися.

Правник замовк і здигнув плечми з видимим несмаком на саму згадку про цю жінку. Тимчасом на чолі графа чимраз більше набрякали жили, здавалося, що тут тут потріскають, а краплі поту спливали з чола; обтер їх хусткою. Вираз огорчення чимраз більше викривляв його лице.

— А я не хотів бачити тамтої, матери цієї дитини! — скрикнув вказуючи на Седрика. Я не прийняв її додому, не признав за невістку. Тамта вміє підписатися... О, як тяжко я покараний!

Схопився з фотелю і неспокійно ходив по кімнаті. З уст вирвалися йому невиразні слова. Був він немов старе дерево в лісі, що ним буря потрясає, так страшний гнів метав ним, відбираючи майже притомність. Але завважив пан Гевішем, що при всій скаженості, що опанувала його, здержував її вибухи, щоб не збудити сплячого хлопчика.

Щораз нові питання ставляв правникові, хотів знати кожну подробицю про цю жінку, про докази, які мала, а рівночасно безупинно ходив по кімнаті, як хижий звір в клітці. Вкінці спинився побіч канапи, на якій спав Седрик.

— Наколи б мені був хто сказав, що я привяжуся до дитини — говорив півголосом, повний здергуваного зрушенні — ніколи б я не був повірив йому. Я ж цього хлопця люблю і він мене любить. Люди бояться мене, а

він від самого початку зблизився до мене без найменшого страху. Державці ненавидять мене, а його вже нині люблять. Він достойніший цього становища, як я, приніс би честь старому родові.

Схилився і довшу хвилину приглядався сплячій дитині. Сиві брови його були зморщені, але лице мало вже лагідний вираз. Осторожно відгорнув волосся з чола Седрика, мов би хотів ліпше приглянутися йому, вкінці відійшов і потягнув за дзвінок. Війшов слуга.

— Віднесіть мілорда до ліжка — сказав мягким, зворушенним голосом.

XXVI.

По відїзді Седрика з Нью Йорку, знаний нам корінний купець, чесний пан Гобз, переконавшися, що цілий великий Атлантийський океан відділює його від малого приятеля, почувався нараз дивно осамотненим.

Пан Гобз не був світовим чоловіком, не мав відповідного виховання, а навіть, коли вже маємо сказати правду, він не мав ніякої освіти. Від найранішої молодості, доробляючися хліба в торговлі, не ходив до школи, нічого не читав, крім дневників, не відзначався ані дотепом, ані ніякими іншими прикметами, вів самітне життя, не мав приятелів, близких знайомих і ніяких розривок.

Припадково пізнався пан Гобз з Седриком, і привязався до нього цілим серцем, бо кожний, хто лише пізнав цю дитину, мусів полюбити її. Пан Гобз не відзначався біглістю в рахунках і часто натрудився чимало, заки дав без помилки всі числа у своїх рахункових книгах. Седрик мав до всього великі здібності, а рахунки незвичайно любив і не раз помогав купцеві в його скучних додаваннях. А що любив при тім розмову про політику, тому слухав цікаво, як купець розмовляв про президента, про справи краю, не перечив йому ніколи. Тому оба стали сердечними приятелями. І коли хлопчина несподівано відіїхав до Англії, щоб зайняти там високе становище лорда

наслідника, пан Гобз не міг собі дати ради без нього. В життю доброго чоловіка повстала велика порожнечा.

Не відразу відчув це так сильно. Спершу пан Гобз не здавав собі добрі справи з того, що сталося: не міг вірити, що Седрик виїхав і не верне. Це здавалося йому неможливим. Він уявляв собі, що коли не нині, то завтра скрипнуть двері і на порозі стане хлопчик у червоних панчішках і закличе весело:

— Як маєтесь, пане Гобз? А що нового в часописах?

Але дні минали й чарівна зява не показувалася; тому пан Гобз ставав чимраз сумніший. Навіть читання часописів не спроявляло йому такої приємності; не мав з ким розмовляти про те, що прочитав. Клав звичайно на колінах великий, надрукований аркуш і жалісно споглядав на високе крісло, де сідав Седрик. Це крісло носило на собі сліди малих ніжок і дивно болісне вражіння робило тепер. Під час політичних розмов, що велися при читанню часописів, мав будучий граф Дорінкорт звичай, спільній усім дітям, чи вони графські, чи інші, що в хвилинах найбільшого захоплення виявляв це захоплення ногами, а не маючи змоги дістати до землі, ударяв запятками в крісло. Оглянувши ті сліди, витягав купець з кишені гарний, золотий годинник, отворав коверту і відчитував кількаразово напис: На памятку своєму найліпшому приятелеві дарує лорд Фонтлерой.

Відтак замкнув годинник, вклав знов до кишені, встав і проходжувався поміж бочками цукру і мішками кави, дивився крізь вікно на улицю і сідав знов на давнім місці. Вечером замикав склеп, закурював люльку, виходив на прохід і йшов вздовж аж додому, на якім висіла табличка з написом: „До винайму”. Пан Гобз ставав перед тим додом, поглядав на табличку, хитав головою, випускав з люльки клуби диму, вкінці зідхнув, вертав тою самою дорогою до свого мешкання.

І це повторялося довший час по відїзді Седрика. Пан Гобз не видумував нічого нового, бо взагалі рідко повставали в його голові нові думки. Не любив задавати собі

того труду, волів триматися знаних доріг. Але по двох чи трьох тижняхчувся так пригноблений цією одноманітністю, що рішив шукати якоїсь розривки. І прийшов йому на гадку Дик. Не зневажав його особисто, але чув про нього багато від Седрика. Хлопець знатакож малого приятеля; чому ж би не познайомитися з ним і не поговорити про неприсутнього?

Довго думав над тим, багато викурив люльок, заки виконав цей намір. Така тяжка була для нього вже самота, що перестав вагатися і пішов шукати Дика. Коли не міг бачити Седрика, то бажав бодай розмовляти про нього. Чому мав би собі відмовляти цієї приємності? І одного дня, коли Дик чистив якраз чоботи якогось прохожого, махаючи щіткою з цілої сили, щоб надати їм гарного по-лиску, явився старий, лисий панісико, став на хіднику, та почав відчитувати напис на таблиці, уміщенні побіч приладів хлопця; напис звучав:

ДІК ТІПТОН

ремісник, що чистить взуття мужеське й дамське
найліпшим способом по уміркованих цінах.

Пан Гобз дивився на таблицю так довго, що Дик звернув на нього увагу, а упоравшися з тамтим гостем, звернувся до старого купця з ввічливим питанням:

— Чи може й вам можу служити?

Старий пан приступив жваво, бо пізнав, що це буде найліпший спосіб познайомитися з диком. Притакнув головою, сів на параднім кріслі під парасолею, а ногу поставив на малім стільчику. Ціле те величне урядження купив Дик за гроші, даровані йому Седриком. Пан Гобз оглянув усе уважно, в часі, коли хлопець звивався з щітками при його черевиках.

— Як бачу, то це урядження зовсім нове, недавно куплене — сказав купець, дотепно ведучи розмову на властиві шляхи. І пішло йому це гладко, бо хлопець відповів зараз:

— Все те новісеньке і коштувало чимало. Я не міг би був ніколи так гарно улаштуватися, наколи б не поміг мені мій великий приятель, один хлопчик, що виїхав до Англії. Це найліпший, найчесніший хлопчик у світі, нехай його Господь благословить.

— Лорд Фонтлерой, будучий граф Дорінкорт — говорив пан Гобз поволі, виразно вимовляючи кожне слово.

Дикові мало щітки з рук не випали, з великого здивування.

— Звідки ви, пане, це знаєте? — спитав; — чи може ви з ним знайомі?

— Я знаю його майже від дня народження — відповів купець — і ми жили в великій приязні.

А коли це говорив, опанувало його велике зворушення; обтер піт з чола, вийняв з кишені гарний, золотий годинник, отворив і показав напис Дикові.

— Назвав тут мене він сам своїм найліпшим приятелем і підписався: Лорд Фонтлерой. Цей годинник то памятка. Коли давав його мені, просив, щоб я не забув про нього. О, нехай не боїться цього! Не забув би я про нього і без цієї памятки. Таких приятелів не забувається.

— Прегарний хлопчик, правда? — говорив Дик, — а що за серце! В своїм життю не бачив я подібної дитини. Раз на улици випав йому мяч з руки і покотився між повози, а я підняв його. І він не забув мені цієї малої прислуги; скільки разів переходив сюди з матір'ю або служницею, завсіди привітав мене чे�мно: Добрий день, Дику; як маєшся, Дику. О, що це був за хлопчик! Душа радувалася, коли глянув на тебе, промовив.

— І з такої дитини зробили якогось там графа — сказав пан Гобз зідхаючи; — щоб то за купець був з нього. Створений був на купця.

І сумно похитав головою. Два нові знайомі переконалися, що такий цікавий предмет не міг бути вичерпаний під час одноразової розмови. Стало отже на тім, що Дик приайде завтра до склепу пана Гобза.

Дик був дуже задоволений з цього запрошення. Бідний хлопець ще в дитинстві стратив родичів, не мав дому, ані кутика. Якийсь час жив у свого брата, Бена. Цей опікувався ним дочасу, коли Дик на стільки підріс, що міг розносити часописи, бігати з посилками і таким способом заробляти на життя. Вже віддавна одержував себе власними силами. Хлопець працював пильно, а від часу, коли з ласки Седрика велося йому ліпше, і трохи більше заробляв, винайняв собі кутик на піддашу, куди ходив ночувати. Перед тим спав звичайно під голим небом. Зачинав уже навіть mrяти про те, щоб винайняти собі маленьку кімнатку, купити до неї скромну обстанову і так мати власне помешкання. Але здійснення цих mrій не було легке. Нинішне ненадійне запрошення наповнило радістю бідного хлопця. Піти в гостину до корінного купця, багача, що мав свій скlep, візок і коня, поводитися з ним мов рівний з рівним, було для Дика великою почестю і важною подією в його життю.

— Чи ти знаєш що про графів і графські замки? — спітав пан Гобз при прощанню; — хотів би я дещо близче про це дізнатися.

— Я читав у „Сотиковім Деннику” повість про графа — сказав хлопець — повість під заголовком: Злочин маґната і месть графині Май. Один із моїх знайомих позичив мені цей щоденник. Це досить цікава повість.

— Прошу тебе, купи цю повість на мій рахунок і принеси. Наколи найдеш ще що про графів, марграфів і інших маґната, то купи все, даю тобі гроші, завтра почислимось. Він (він, означало для обох Седрика) також не багато знов про це. І так приміром, що до цієї корони, чи вони, ці графи, носять її безнастанно на голові? Думаю, що ні, бо як же вбирали б капелюхи?

— І як же би спали з тими коронами? — додав Дик...

XXVII.

Такий був початок знайомства корінного купця з Диком. Коли другого дня хлопець прийшов до склепу, пан Гобз прийняв його незвичайно гостинно. Посадив хлопця на кріслі побіч бочівки з яблуками, сам сів по другій стороні, закурив люльку і постукав кілька разів рукою в бочівку, заохочуючи гостя, щоб ближче з нею познайомився.

— Не злі яблука — говорив; — покоштуй, — не жалуй собі.

Коли Дик, користаючи з запрошення, заїдав смачні яблука, пан Гобз листував принесену ним повість. Відтак слідувала довга розмова про англійську аристократію, вкінці показав Гобз Дикові сліди черевиків на кріслі і сказав зворушений:

— Це він своїми ніжками зробив. Годинами поглядаю на крісло. Мій Боже! І подумати, що він сидів тут так ще недавно, гриз орішки, заїдав яблучка, а тепер є лордом і мешкає десь у параднім замку. Це, що тут бачиш, мій хлопче, це сліди ніг лорда, будучого графа. Як подумаю про це...

Гостина Дика принесла добродушному купцеві полегшу й потіху. А гостина не обмежилася лише яблуками: пан Гобз завів гостя до малої кімнати за склепом і посадив при столику, заставленим ріжними ласощами: були там і сардинки і сир і вудженина й овочеві консерви. Купець відкоркував пляшку портеру, налив дві склянки і сказав:

— За його здоровя! Він там навчить їх, тих графів, марграфів і інших.

Від того часу пан Гобз сходився часто з Диком і не чувся таким самітним. Читали спільно „Сотиковий Денник”, особливо повість „Злочин магната і месть графині Май”, і цим способом познайомилися з обичаями англійської аристократії, що немало здивувалась би цими описами, наколи б вони дійшли до неї. Але це ще не задоволяло чесного купця. Він радій був найдокладніше пізна-

ти все, що відносилося до Седрика, краю, в якім жив і осіб, що з ними мав до діла. Одного дня вибрався аж на другий кінець міста до книгарні, бо постановив закупити більшу скількість книжок, не жалуючи грошей. Підійшов до склепового помічника і сказав:

— Прошу мені дати якусь книжку про графів.

— Про графів? — повторив здивований помічник; — не розумію, про що властиво вам йде?

— Як то про що? Хочу мати книжку про графів.

— Не знаю — сказав заклопотаний помічник — чи найдеться в нас подібна книжка.

— Не найдеться? — повторив зажурений пан Гобз; — шкода, то може про марграфів?

— Не маємо таких книжок.

Пан Гобз був у великім клопоті, стояв кілька хвилин мовчки, не хотів відходити з порожнimiми руками, спитав отже ще на всякий випадок:

— Ані про графинь?

— Нічого, нічого подібного не маємо — відповів помічник і зачав усміхатися.

— Дивна річ! — сказав пан Гобз і мав уже відходити, коли помічник, наче пригадав собі щось, затримав його і спитав, чи не купив би твору під заголовком: „Історія старих англійських родів”.

Пан Гобз згодився купити цю книжку, коли вже не міг дістати твору, присвяченого лише виключно графам. Помічник подав йому грубий том, який купець поніс під пахою додому.

Дик прийшов вечором і оба забралися до читання. Трапили на події з часів панування королевої Марії, що її звати „Кривавою”. Дик читав голосно, пан Гобз слухав з напруженою увагою. Життя цієї монархині, діла, що спричинили це її прізвище, робили на нім велике враження; вийняв люльку з зубів, сидів непорушно, кілька разів мусів обтирати піт з чола, так був обурений і огорчений

— Бачиш, — бачиш! — кликав — у тім краю нема ніякої безпеки. Наколи королева одним словом може такі

мерзоти поповнювати, то чоловік ані хвилини там не може бути безпечний. І він там не є безпечний, я те прочував. Що доброго може бути в краю, де такі жінки мають владу?

— Певно, певно — відповів Дик, неменше затривожений у першій хвилині, але бистріший від старого купця, швидко зорієнтувався. — Алеж то все діялося в Англії дуже давно і нині панує в Англії не королева Марія, вона вже давно вмерла, лише королева Вікторія.

— Це правда — повторив пан Гобз, обтираючи знов чоло — це правда і тепер нема в щоденниках, у вістях з Англії, ніколи загадки про тортури й руштовання та про всі ті злочини, яких повно в цій книжці. Все ж однаково небезпечно жити в краю, де... де навіть не обходять свята 4 липня.

Пан Гобз через кілька днів по тім читанню був неспокійний, а прикре враження затерлося аж тоді, коли надійшов довгий і сердечний лист від малого лорда. Рівночасно прийшов й другий адресований до Дика.

Легко уявити собі радість обох наших знайомих. Читали, перечитували листи по кілька разів, розважали ко жне слово Седрика, бо все, що дотикало його, не могло для них бути скучне. Відтак минуло кілька днів на обдуманню і пересланню відповіді. Радили над нею спільно і відчували ці відповіді не менше разів, що й письма Седрика.

Переписка не була легкою річчю для доброго Дика. Не мав ніякого образовання, умів тільки читати й писати і то лише стільки, скільки навчився у вечірній шкілці, до якої колись ходили разом із Беном. Але що був второпнний зроду, не забув цієї науки, навпаки завершив її читаючи щоденники, та пишучи крейдою або вуглям на мурах. Тому тяжко напрацювався, заки уложив відповідь на письмо Седрика. При цій нагоді оповів хлопець купцеві ріжні події зі свого життя, згадував також і про брата.

— Я вже був трохи старший, — говорив, — розносив газети, посилки, як мій брат оженився. Я в життю не бачив

такої злющої, як ця його жінка, Мінна. Це звірюка. Бувало, як впаде в злість, то мече всім, що їй лише під руку впаде, — все розбиває, товче, шарпає; а так зlostилася від ранку до вечора. Мала дитину, зовсім до себе подібну: верещало день і ніч. Ах! що ж то було за життя в того бідного Бена! Раз кинула та відьма полумиском в мене; я щасливо ухилився вчасно, а полумисок влучив в її сина. Лікар сказав, що з того лишиться йому знак під бородою на ціле життя. І це мати! А що вже мій бідний брат витерпів через неї! Все дорікала йому, що замало заробляє, а вона потребувала дуже багато грошей. Вкінці розійшлися. Брат перенісся на село, де найшов службу в якогось господаря, Мінна десь зникла з дитиною. Сусідка говорила нам, що якась англійська пані взяла її за няньку до дитини і вивезла з собою аж поза Атлантику. Відтоді не чули ми нічого про неї, ні Бено, ні я. Ця Мінна була на віть досить гарна. Бувало, як вистройтесь, а любила пишно одягатися, то на улиці всі зглядалися на неї. Мала гарні очі і чорне волосся, довге аж поза коліна. Сплітала його в грубу косу і обвивала кілька разів довкола голови. Затуманила бідного Бена цією красою, а він зробив велику дурницю, беручи за жінку таку язю.

— Ой велику дурницю — притакнув пан Гобз. — Я ніколи не мав охоти до женячки.

Дик діставав деколи вісти від старшого брата. Не велася йому, переходитив з місця на місце, аж найшов нарешті трохи ліпший заробіток у Каліфорнії, звідки недавно писав до Дика.

Одного вечора сиділи оба приятелі як звичайно в склепі корінного купця. Пан Гобз наложив люльку і постер якраз сірник, щоб її запалити коли несподіваний оклик вирвався з його грудей. При світлі сірника побачив листа, що лежав на ляді.

Листонош мусів положити його там незамітно Купець взяв листа до руки і оглянув.

— Це від нього — сказав; — це певно від нього. Вже не запалював люльки, відложив її на бік, розтяв но-

жем коверту листа, розложив його і читав голосно, що слідує:

„Любий пане! Спішу написати до Вас, бо зайдли тут такі ріжні речі, що і вас певно здивують. Це була похібка. Я не лорд і ніколи графом не буду. Найшлася одна пані, жінка моого стрия Бевіса, того, що вже не живе; ця пані має синка і то він повинен називатися лордом Фонтлерой, бо в Англії такий звичай, що син старшого брата зістає графом по смерті батька й діда. Мій дідунь, що є також дідунем цього хлопчика, не вмер ще, отже є все ще графом, але вмер стрій мій Бевіс, а хлопчик став його наслідником. Я вже не можу бути наслідником, бо татуньо був наймолодшим сином і знову буду називатися по просту Седрик Ерель, так зовсім, як у Нью Йорку.

Спершу думав я, що треба буде віддати цьому хлопчикові всі забавки й коника й візочок, але дідунь сказав, що ні, бо це моя власність. Дідунь дуже тим журився і що здається мені, що не любить цієї пані, матері малого хлопчика. Дідунь волів би, щоб я був графом. І мені трохи жаль цього графства. Давніше не мав я до нього охоти, але переконався, що можна бути графом, а при тім і добром. Я полюбив цей гарний замок і парк тутешніх людей; а до того я бачу, що будучи багатим, міг би багато добра зробити. Тепер уже не буду багатим, мій батько також не був, як наймолодший син, отже й я не буду.

Мушу тепер подумати про якусь працю, щоб Любунці нічого не бракувало. Я повинен для неї працювати. Може возьмуся до торговлі. Ця пані, мати того хлопчика, приїхала сюди вчора зі своїм синком. Дідунь і пан Гевішем вийшли до неї і не знаю, що такого йі сказали, бо дуже зачала кричати, а дідунь впав у гнів. Бідний дідунь дуже змінився і боється, щоб не захорував з журби. Пишу про це все до вас і до Дика, бо знаю, що це обходить і Вас і його.

Сердечний друг Седрик Ерель
(уже не лорд Фонтлерой).

Пан Гобз сперся на крісло, коверта з ножем впала на землю.

— А то новина! — закликав зміненим голосом. Що це діється! Сам не знаю.

І дійсно чесний купець сам не знав, що з ним діялося. Ці несподівані вісти так збентежили його, що не стало йому слів на означення вражінь і почувань, що ним ворушили. В голові його повстав заколот, був майже не-

притомний, мовчав і сидів непорушно з очима до землі, не схилився навіть по ніж, що лежав у його ніг.

— Ну і що ж — відізвався Дик, що скорше відзискав рівновагу — ну і що ж? І ліпше, що не буде тим якимсь графом. Думаю, що й ви, пане, є цієї думки.

— Тим ліпше... ліпше! — повторяв купець, бочися очевидячки з думками; — легко то казати; а я тобі говорю, що вони неслушно хотять його скривдити для того, бо він американець! Ці англійці досі не можуть забути нам нашої революції. Так, так; хотять скривдити його, обдерти, ніщо інше. Я те предвиджував, памятаєш, я говорив що він у тім краю не безпечний. Сам тепер бачиш, що сталося. Я заложився б, що там і правительство і вся аристократія були проти нього і ось вкінці видерли йому майно і титул, що йому по закону належиться. Бідна дитина!

Пан Гобз був незвичайно збентежений, Спочатку не міг погодитися з великою зміною, яка зайшла в життю Седрика; звільна однак привик до думки, що малий його приятель є лордом, а зістане графом. Попередні листи Седрика наповняли його гордістю, наче то він сам брав участь в його вивищенню і достойнствах. Вправді не зовсім і був ще змінив своє переконання про лордів і графів, але його завзяття значно зменшилося, а вкінці, сказавши правду, пан Гобз не здавав собі ніколи докладно справи зі своїх переконань. Іще одна річ грава тут важну роль, а це гроші. Вони так само приємні в Америці, як і в інших краях; а коли з багатством звязаний був титул, то одно й друге на погляд пана Гобза не заслугувало на погорду.

— Так, так, повторяв — хотять обдерти бідну дитину! Я це відразу зрозумів. Але родина повинна би стати в його обороні і не позволити скривдити його. А може ще не все страчене, може і майно і титул при нім зістануть. Не тратьмо надії!

Затримав Дика в склепі до пізна, безнастянно розмовляв з ним про ту важливу справу, відтак відпровадив

хлопця до рога улиці, а вертаючи, зупинився перед знаним нам домом, потягнув кілька разів дим з люльки і відчитав напис; „До винайму”. Пан Гобз спав дуже неспокійно тої ночі.

XXVIII.

В кілька днів по тім великім обіді на замку Дорінкорт, усі в Англії могли вичитати в часописях вісти про дивні події в родині графа. Ця цікава історія була описана дуже подрібно. Вже перед тим чули, що малий американець, спроваджений до Англії, де обняв становище лорда наслідника, був гарним, розумним хлопчиком, за яким усі пропадали, не виключаючи діда. Жалували молоду вдову, що її не прийняв гордий граф. А тут нараз виринула ця нова вістка про женечку Бевіса, що коротко лише перед смертю носив титул лорда Фонтлерой. Вдова по нім, також американка, зявилася несподівано на овіді і представила сина, як законного дідича титулу й майна. Ці важні й дивні події були тепер предметом розмов у столиці і на провінції.

Рівночасно розійшлася поголоска, що граф не хотів цієї зміни признати, що не довіряв удові старшого сина і справу мав рішати суд. Але цього, що діялося в найближчім сусідстві замку, в сумежних селах, того жадне перо описати не в силі. На торгах, по містечках збиралися гуртки людей і розважали права обох наслідників.

Нікого однак не обходила так ця справа, як державців. Їх жінки зі всіх усюдів зносили ріжні вісти, одна повторяла другій, що цей і той сказав, які надії, чи побоювання крила незнана будучність. Чули про гнів графа і про його постанову, що не допустить до спадщини сина жінки, яку зненавидів від першого погляду. Авжеж найліпші і найпевнійші вісти мала, як звичайно, міс Діблет, властителька склепу. Її близькі відносини з замком давали їй нагоду розсуджувати кожну подробицю і уможливлювали вивести на денне світло багато обставин, зовсім невідомих іншим, менше упривілейованим особам.

Тому не дивно, що в склепі завсіди було повно, розмова ані на хвилину не вгавала.

— Як що маю одверто висловити свій погляд, ласкає панство — говорила міс Діблет до покупців, зібраних у склепику, — то скажу, що це справедлива кара Божа для графа, що так негідно обійшовся з тою молодою вдовою, що їй видер дитину; тепер має за своє. Ця друга не подібна зовсім до тамтої. Хоч гордо поглядає чорними очима, не виглядає зовсім на паню. Тома каже, що стидався б в неї служити, хоч би й золотом обсипувала його. І хлопець до неї подібний, ані вмився до тамтого. А старий граф, хоч який він злісник, без серця, так привязався до внука, що попав у розпуку. Що з цього вийде, один Бог знає; я мало не зімліла, коли прибігла Ганнуся й зачала про те все розповідати.

В самім замку була ще більша метушня, ніж в околиці. В бібліотеці нараджувався граф безнастанно з паном Гевішем, а в стайнях ні про що інше не говорили; робота йшла недбало, конюхи й візники мали тепер що інше в голові. Вількінс був незвичайно пригноблений. Ходив іще старанийше коло малого конника і сідельце чистив пильно, але серце стискалося йому на думку, що те все буде може незабаром належати до кого іншого.

— Ні, ні — говорив жалісно до візника, такого здібного панича немає другого на світі. Чи ж то я мало вже вчив їх верхом їздити, але такого не бачив. Сидить на коні, немов приріс до нього, а добрий, а чесний; що то за серце! Ніколи не забуду, як посадив на коника каліку Івася. З таким паничем мило чоловікові їздити, бо то всі люди в цілій околиці пропадають за ним.

Серед цієї загальної метушні одна лише особа не показувала майже ніякого неспокою, а цією особою був малій лорд, що то незабаром мав утратити і титул лорда і становище наслідника. Коли довідався про те, спочатку було йому це прикро, але в серці не зродилося ніяке неблагородне почування. Сам граф розповів йому про все.

Хлопчик слухав уважно, положив обі руки на колінах діда, а личко його стало незвичайно поважне, навіть сумне. Коли граф скінчив, відізвався дрижачим по трохи голосом, зтиха зідхнувши:

— Так мені це дивне... таке дивне... не знаю... що думати!

Граф мовчки дивився на нього. Йому також було дивно, дізnavав незнаного почування; щось стискало йому серце, стискало болісно і чимраз більше на вид хмарки, що в цій хвилині покрила личко дитини, це личко при надне, досі завсіди так веселе й погідне.

— Чи ця пані забере зараз Любунці віллу й повозик, що дідуньо подарував їй? — спитав неспокійно Седрик.

— Ні, ні, — відповів граф із великою рішучістю — ніхто нічого не відбере їй.

— Аа! — закликав хлопчик, наче б великий тягар упав йому з душі. По хвилині піdnіс очі на дідуся, повні зворушення і замрачені сльозами:

— Чи той другий хлопчик буде тепер тут мешкати? — спитав дрижачим і стишеним голосом — і буде дідуневим хлопчиком?

— Сохрани Господи! — крикнув граф так сильно, що Седрик задрижав цілий.

— А я думав... я думав — і підскочив весело, обняв руками долоню старого і поглядаючи йому в очі, говорив даліше: — То я тут буду мешкати і буду дідуневим хлопчиком, а дідуньо буде мене так любити, як раніше, хоч я вже ані лорд, ані граф?

І личко його розясніло. Граф мірив його якийсь час зором від стіп до голови; брови його стягнулися, а очі незвичайно блестіли.

— Чи ти будеш моїм хлопчиком? — повторив, а голос його був так дивно змінений, зворушенний і дрижачий, що не було в нім ані сліду давної суворости, лише та сама рушичість лишилася. — Будь спокійний, будеш моїм хлопчиком, моєю найлюбішою дитиною і доки я живу, ніхто мені тебе не видере.

На ці слова графа лице Седрика покрилося живим румянцем і радість засніла на нім; вложив собі руки до кишені, що робив завсіди в хвилинах великого задоволення і закликав весело:

— Чи дійсно так? Дідуньо буде мене завсіди однаково любити? В такім разі не жаль мені цього графства. Бо я думав, що лише лорд Фонтлерой може бути дідуневим унуком і це тому так дивно якось мені було. Але ніхто не відбере Любунці дому й повозика, а я лишаюся дідуневим любим унуком, то що ж мені шкодить, що буду називатися Седрик Ерель, а не лорд Фонтлерой?

Граф пригорнув хлопчика до себе і сказав тим самим зворушеним голосом:

— Не видеруть тобі цього, що я всіми силами постараюсь заховати для тебе. Взагалі не вірю, щоб змогли тобі дещо видерти. Ти гідний цього становища, ти повинен на нім зістати... і дасть Бог, зістанеш. А коли я живу, ніщо не зміниться, ніщо!

Граф здавалося забував, що говорить до дитини, радше сам з собою говорив і рішав. Ніколи ще не відчував так глибоко, як дорогою була йому ця дитина. Його гордість була поборена, серце взяло верх над нею, вже не наслідника любив лише внука.

XXIX.

В кілька днів по першій своїй гостині на замку, прибула туди знову та жінка, що то казала титулувати себе леді Фонтлерой; прибула з синком. Але граф не прийняв її, лише переказав через Тому, що коли має до нього яке діло, нехай звернеться до пана Гевішема. Тома сповнив це поручення пана і відтак широко розговорився в челядній про цю паню. Він служив уже в неоднім магнатськім домі, знався на панях, бачив же їх так багато в життю, і запевняв усіх, що ця жінка ніяк не може бути панею.

— Ця з вілли, то зовсім що іншого — додав з великою повагою. — американка, чи не американка, я на тім

не визнаюся, але що то правдива пані, за те ручу. Я це відразу пізнав і кожний пізнає легко.

Жінка, якій Тома відмовляв титулу пані, відіхала з замку повна гніву й люті. Лице її хоч досить гарне, вказувало однак на низьке походження, а мова її ціла поведінка зраджували особу без ніякого виховання. Пан Гевішем пізнав незабавом, що не була вона так певна себе, як спершу здавалося. Вправді ставилася гордо, надробляла зухвалістю, але часто плуталася у своїх зізнаннях. Бувала неспокійна, збентежена, не надіялася певно стрінути стілько перешкод, думала, що все піде гладко як по маслі. Видно було часами мов би знеохочення, як би жалувала, що розпочала цю справу. Відтак зачинала знову кричати, грозити, наче хотіла винагородити цю хвилину сумніву.

— Це ясна річ — говорив раз пан Гевішем до матері Седрика — що ця жінка не оберталася ніколи в ліпшім товаристві, не має ніякого виховання, не вміє поводитися, мусіла перевести ціле життя серед простацтва. Дуже була пригноблена, як граф не прийняв її. Коли відтак прийшла до мене, була мов скажена з люті, але видно було в ній пригноблення. Я просив графа, щоб поїхав зо мною до гостинниці „під короною Дорінкорт”, куди заїхала, коли її випросили з замку. Як побачила його достойність у дверях, поблідла мов стіна і аж по хвилині прийшовши до себе, почала неприлично викрикувати і грозити.

І не дивно, що поява графа злякала її. Війшов він мовчки, не вітаючи її ані словом, з гордо піднесеною головою, і вплятив у неї очі з таким виразом байдужності й погорди, наче б оглядав яке злобне звір'я. Позволив її кричати, виговорювати, грозити, доки не втомилася, Відтак відізвався з великою рішучістю і повагою:

— Коли ви дійсно жінка моого сина, представте докази на те, а тоді будете мати право за собою і ваш син буде призначений за лорда наслідника. Суд рішить цю справу, а рішить певно справедливо. Наколи б справа випала на вашу користь, тоді дістанете для себе й дитини приличне удержання; але памятайте, що поки живу, нога ваша не

стане в замку. Досить, на жаль, буде там вашого панування по моїй смерті.

А наприкінці додав:

— Ну, гарну жінку вибрав собі мій син Бевіс, нема що казати.

І вийшов спокійно, як і ввійшов. Кілька днів пізніше, коли пані Ерель була занята роботою в своїй кімнаті, вбігла служниця, звіщаючи гостя; при тім Катерина була незвичайно зворушена і з очевидним неспокоєм дивилася на паню.

— Це граф, прошу пані — говорила тремтячим голосом, мов би це її саму ця честь стрінула, — це сам старий граф; є в сальоні.

Пані Ерель пішла швидко до сальону, де застала старшого мужчину величної гордої постави, що стояв на шкірі тхора перед комінком. Його пронизливі очі звернулися на молоду жінку і він спитав:

— Пані Ерель?

— Так — відповіла, з пошаною кланяючися графові.

— Я граф Дорінкорт.

Старий замовк на хвилину; зір його стрінув двоє очей звернених лагідно на нього. Ці великі, темні очі так були подібні до тамтих дитячих, що кожного дня так любязно дивились на нього, що дивного дізnav враження.

— Як та дитина подібна до матері! — сказав майже несвідомо.

— Так усі кажуть — відповіла молода жінка — але мені здається, що він більше подібний до батька.

Не помилялася леді Льорідель, коли казала, що мати Седрика має дивний чар у поведенці й мові; спостеріг це й граф. Її голос був звучний і мілій, поведінка скромна, але повна поваги. Зовсім не виглядала на збентежену з нагоди цих відвідин.

— Так — потвердив граф — хлопець також дуже подібний до моого сина; — тут потягнув сильно за сивий вус і сказав: — Чи догадується, пані, за чим я сюди прийшов?

— Пан Гевішем був у мене — відповіла — розпові-

дав про цю жінку, що упоминається про права для свого сина і...

— А я приходжу сказати вам, — перервав граф, — що про ці права буде рішати суд, і відкине їх, коли це буде можливе. Я буду боронити сина пані всіма силами, буду боротися з законами, з цілим світом.

— В імені моого сина мушу занести просьбу до вашої достойності — перервала з черги пані Ерель; — я не була б рада, коли б дещо дісталося йому неслухно, хоч би закон можна обійти, наколи це мало б статися коштом справедливости.

— На жаль, закона не можна обійти; ця мерзка жінка знає добре про це.

— Ця жінка любить свою дитину, як і я люблю Седрика — сказала знов молода жінка — і коли вона дійсно є жінкою старшого брата, то її син має право до наслідства, а мій не має.

Пані Ерель говорила своїм звичайним, спокійним, солідним голосом. Приявність графа зовсім не бентежила її, дивилась йому в очі так сміло, як тоді Седрик при першій стрічі. А цей пан, що протягом цілого життя всіх гнобив і ширив довкола пострах і тривогу, зазнав тепер милого враження, стрінувши когось, хто сміло, без страху дивився на нього, а навіть відважився в його присутності висловлювати свої переконання.

— Гарна будучність відкривалася перед моїм сином — говорила дальше легко почервонівші — і я тішуся тим дуже; однак бажаю передовсім, щоб син мій йшов слідами батька, був добрій, чесний і справедливий.

— Щоб не наслідував діда, чи так? — спитав граф глумливим голосом.

— Досі не мала я приємности особисто пізнати його діда — відповіла пані Ерель спокійно; — знаю лише, що був добрій для моєї дитини і знаю також... — тут застурдалася хвилинку і піднесла зір на графа — і знаю, що Седрик любить свого дідуна.

— А чи був би мене любив — спитав граф з легким

тремтінням у голосі, — наколи б знов, чому його мати не допущена до замку?

— Здається, що ні — щиро відповіла пані Ерель — і тому не допустила я до цього, щоб знов про це.

— А однак мало є жінок, що зуміли б мовчати в такім разі — сказав граф живо. Встав з крісла і ходив величими кроками по кімнаті, шарпаючи нервово сивий вус.

— Так, він мене любить — говорив мов сам до себе, — любить мене і я його люблю. Ніколи я не любив нікого, а його полюбив так сильно; я сам не припускав, щоб міг так до кого привязатися. Відразу, з першого дня взяв мене за серце. Я був немічний старець, втомлений довгим життям, а він погодив мене з ним, дав мені ціль життя. Я горджуся цим хлопцем і мене наповняла щастям думка, що він зайде колись високе становище в краю, бо гідний того.

Спинився перед панею Ерель, що також встала.

— Я нещасливий! — сказав — я дуже нещасливий.

І видно було по нім, щочувся нещасливий. Не міг запанувати над собою, не мав сили стримати дрижання голосу та неспокійні рухи. Заломив руки, в понурих очах блестіли слізози.

— Нещастя привело мене до вас, пані — говорив дальше; — скажу отверто, я ненавидів вас, завидував вам любові цієї дитини. Останні події змінили це вороже наставлення. Коли дивлюся на вороже нужденне сотворіння, що нібито має бути жінкою Бевіса, дізнаю великої полегші й потіхи на думку, що маю другу невістку. Я був божевільний і негарно поступив з вами. Але є одна нитка, що вяже нас з собою: Ви любите Седрика, а Седрик, є всім для мене. Я приходжу, щоб з огляду на нього простили ви мені і співчули зі мною.

Все те говорив швидко, мов би хотів скинути тягар з душі; голос його не був сердечний, але звучав у нім такий глибокий біль, що молода жінка щиро була зворушена. Присунула фотель, а дотикаючи з легка рамени графа, сказала:

— Сідайте, мілорде, — сідайте і спічніть. Всі ці події занадто зворушили вас й можуть зле вплинути на ваше здоров'я.

Коли сів, вона принесла подушку і похиляючись граціозно, підсунула йому під ноги. Ця старанність жіночих рук була також новиною для нього. Але клопоти стали найліпшою школою для гордого графа. Наколи б не був такий пригноблений і нещасливий, може б і дальнє триав у своїй ненависті до невістки, але в цім страшнім стані душі її лагідність і співчуття принесли йому велику розраду. Тамтака жінка, що подавалася за його невістку, переймала його такою відразою, що кожна інша видалась би йому чарівною. А пані Ерель не лише відзначалася красою, але й правдивим образованням ума й серця. В цілій її поставі видніла благородність. Під впливом її лагідних слів граф успокоївся і його біль утихомирився.

— На кожний випадок — сказав уже спокійніше, — будучність Седрика буде запевнена. Маю своє власне майно, що в цілості перейде на нього.

Встав і розглядаючись довкола, додав:

— Як ця хата гарно тепер виглядає. Ви урядили все з таким смаком! Чи позволите мені сюди деколи зайти?

— Завсіди рада буду вашій достойності. — Відпривадила гостя з пошаною аж на ганок. Як Тома, посадивши графа до повозу, скочив на кізла й сів побіч візника, оба поглянули собі в очі; не говорили нічого, бо з великого здивування бракувало їм слів: Серед стільки незвичайних подій, ця несподівана приязнь графа для невістки, була одною з неменше цікавих.

XXX.

Як уже було сказано, ці незвичайні події, які торкали одну з найбільш знатних англійських родин і які мав достаточно рішати суд, не могли лишитися тайною для публики. Щоденники розголосили їх незабавом по цілім краю. З англійських часописів перешла ця історія до

американських, де збудила тим більше зацікавлення, тим більше, що оба будучі лорди наслідники походили з Америки. Кружляли найріжніші здогади, кожний часопис представляв річ інакше, подаючи зовсім відмінні подробиці, а коли б був хто хотів справу пізнати докладно, мусів би хіба все читати, порівнювати і доходити правдоподібності подаваних вісток. Пан Гобз стільки про те начитався, що вкінці все помішалося в його голові і нічого вже не розумів.

Один часопис подавав, що Седрик був немовлятком у колисці; в другій виступав молодий лорд Фонтлерой, як кандидат Оксфордського університету, що скінчив уже всі курси і відзначився написанням знаменитої грецької поеми. Інший доносив, що був заручений з донькою князя, ще в іншім знов було вже по шлюбі. Ані один часопис не писав правди, ні один не знов гарного девятирічного хлопчика з темними, великими очима, ясним волоссям і звинними ніжками.

Не менше розписувалися і про другого лорда, що першому заперечував права до наслідства. Про його матір писали раз, що була циганкою, то знов еспанкою, акторкою, танцюристкою. Взагалі не мала вона симпатій в публіки; всі часописи згідно доносили, що неприлично і нахабною поведінкою образила старого графа Дорінкорта, який зненавидів її і старається всякими способами збутися і її самої й її сина. А що папери й документи, які представляла, були недокладні, отже виявився процес, що буде напевно довгий і цікавий, як догадувалися щоденники.

Пан Гобз читав усі ті вісти одні по других, аж поки не повстав з них в його умі якийсь хаос, заколот, вир, аж у голові шуміло. Вечером приходив Дік і оба розмовляли, радилися без кінця, повторяючи все те саме, робили ріжні замітки і спостереження так, що їх розмови тягнулися пізно в ніч. Аж з цих часописних описів пізнали оба, яке високе становище займав граф Дорінкорт, як великанські мав добра й доходи, в якім величавім замку мешкав. Вправді Седрик згадував про це в своїх листах, але не

так докладно і тому не зробило це на них такого враження. Пан Гобз не потребував тепер студіювати осібних творів, щоб довідатися, що це граф, чи англійський магнат. Чим довше про те говорили, тим більше жалували, що всі ті багатства, почести, достойнства висувалися з рук їх малого приятеля.

— Адже це неможливе — говорив одного дня купець щоб не можна тут нічого порадити. Сам не знаю як, але треба би щось радити; не годиться опускати приятелів у потребі, чи вони графи, чи ні.

На великий жаль, ні пан Гобз, ні Дик не могли нічого видумати, дармо сушили собі голови; мусіли отже обмежитися на писанню до Седрика листів, повних сердечного співчуття і приязні. Оба відповідно до прийнятого в них звичаю, взаємно відчитували собі ці листи. От що писав Дик:

„Дорогий Пане Седрику! І я і пан Гобз отримали вісти, що нас дуже зажурили. Ми оба повторяемо: Не треба опускати рук, але боронити своєї власності до останку. На світі є багато злих людей, що кривдять неслушно інших. При цій нагоді доношу, що все згадую добродійство, яке ти для мене, пане Седрику, зробив. Мій інтерес іде тепер дуже добре і я не боюся конкуренції. Коли це наслідство дійсно пропаде, то може знов побачимося в Нью Йорку”.

Вірний приятель Дик.

Письмо купця звучало:

„Дорогий Пане Седрику!

Вправді пан Гобз не називав досі хлопчика „паном”, але тепер, коли здобув сяку таку увагу про ріжницю станів через несподіване вивищення малого приятеля, сказав собі, що не випадало так нарівні трактувати хлопця, який мало що не став графом і носив якийсь час титул лорда. Писав отже:

„Дорогий Пане Седрику! Листа твого я одержав і бачу, що зле діється. На мою думку в цій справі є якесь обманство і треба бути осторожним. Дві речі хочу тобі сказати. Перше: Звернися до правника і всіми силами борони своєї власності. Друге: Наколи б речі взяли злий оборот і наколи б ти мав утратити і лордівство і графство, вертай тоді до Америки і будь доброї думки.

Маєш тут у коріннім склепі доброго приятеля, що прийме тебе до спілки, як лише доростеш, а тимчасом найдеш разом із матірю в його хаті мешкання й опіку.

Щирий приятель Сіляс Гобз”.

XXXI.

Другого дня зазнав один із щоденних гостей Дика немалого здивування. Був це молодий адвокат, що зачинав лише свою карієру. Мав він багато відваги й охоти до праці, незвичайні здібності, але при всім тім не велося йому, мало хто заглядав до нього і він заробляв дуже мало. Канцелярія молодого адвоката стояла недалеко площі, на якій Дик розложив свій варстат і він кожного дня приводив до порядку черевики пана Герісена, як було ім'я адвоката. Вправді руки хлопця — при помочи добрих щіток і знаменитого чорнила — надавали цим черевикам блеску, що закривав деякі недостачі, спричинені довгим ношенням. А правник мав завсіди для Дика якесь ввічливе слівце, чи веселий жарт.

Цього ранку сідаючи на крісло під парасолею і опираючи ногу на стільчик, тримав у руці ілюстрований часопис і цікаво читав якусь статтю, а коли прочитав, подав газету Дикові, що якраз скінчив був роботу, і сказав до нього:

— Возьми це собі, мій любий, і прочитай. Добре забавишся і побачиш цікаві образки; одна представляє пішний магнатський замок в Англії, а друга — це фотографія гарної пані, невістки графа, власителя замку. Гарна жінка, нема що казати, хоч не виглядає на велику пані; риси лица прості, без виразу, але волосся прегарне. Довідаєшся при тім, мій приятелю Дику, що діється в магнатських сферах Англії, хоч не думаю, щоб дуже займали тебе справи таких знаменитих осіб, як граф Дорінкорт, або леді Фонтлерой; та прочитай собі таки. — Але що тобі сталося, що це?

Здивування правника спричинив несподіваний оклик Дику, що поглянувши на поданий йому часопис, поба-

чив на перший стороні портрет жінки з надписом: „Леді Фонтлерой, мати одного з претендентів до наслідства. Була це жінка молода, досить гарна, мала великі, чорні очі, густе волосся, сплетене в довгу косу, уложену довкола голови.

— Ну, ну! — закликав Дик, отямивши — знаю я добре цю велику паню, ще ліпше знаю, як пана.

Адвокат засміявся.

— А при якій же то нагоді поробив ти такі знайомства? — спитав; — чи на двірських прийняттях у Лондоні, чи в Парижі під час весняних перегонів?

Дик не відповів нічого на ці насмішки, а може й не чув їх, так був захоплений своїми думками; поскладав щітки та інші прибори до шуфляди, де звичайно ховав їх на ніч, але видно було, що має якусь важну справу до полагодження й мусить зараз відійти.

— Ой, знаю я цю пташку, знаю, як свою кишеню. Побачимо, що пан Гобз на це скаже — муркотів хлопець і поскладавши все впорядку, мигом пустився до корінного склепу, лишаючи молодого правника здивованого незмірно тою дивною поведінкою.

Дик прибіг до склепу. Пан Гобз здивувався також чимало, побачивши його в такій незвичайній порі. Хлопець ніколи не занедбував роботи під час дня, аж вечером відвідував старого приятеля. Зраня мав усе найбільше зайняття і треба було важкої причини, щоб покинути його. Купець засипав його питаннями, але хлопець не міг ані слова промовити; він біг так швидко і був так зворушений, що наразі відняло йому мову. Кинув лише часопис на бюрко, за яким сидів пан Гобз і дав йому знак, щоб оглянув його.

— Що ж це таке? — спитав купець. — Ага! це портрет тої другої — закликав відчитавши підпис! — мати претендента, розуміється другого, бо ж це не пані Ерель, мати Седрика. Ця їмость зовсім не подібна до неї, хоч також уродлива в своїм роді; так, так, гарна особа, але мусить то бути баба з пекла родом.

— Що це не мати Седрика, то певно — відізвався вкінці Дик, відзискавши мову і відітхнувши. — Пригляньтеся, пане, добре, це має бути велика пані, жінка лорда! Оце але лорд! Цим лордом є, як мені здається, мій братчик Бен. У мене добрі очі й я присягнув би, що це Мінна, моя люба братова. Мінна, жінка Бена, в цілій своїй величі.

— Чи це можливе? — скрикнув пан Гобз; скопився з крісла і знов упав на нього. Вийняв хустку з кишені й обтирав нею чоло та лисину, бо звичайно з великого зворушення прів. Втихомирився по хвилинці і говорив із великим оживленням:

— А що! Чи не згадав я відразу, що це обман, підступ, заговор на нього!... А то все для того, що він американець.

— Ну, ну, побачимо, чи вдасться штука — кликав Дик — чи я позволю на це! О, знаю її добре і не позволю їй ворохобити. Захотілося їмосці графської корони! До лиця була б їй, як тій безрозі в павиних перах! Тепер пригадую собі, що в однім часописі подавали, що цей будучий лорд Фонтлерой має під бородою близну мов від загоєної рани. Ото ж я знаю, звідки ця близна. І я розповідав вам уже, пане, як то раз у зlostі кинула Мінна в мене полумиском, а влучила у власного сина. Рана була страшна. Бен покликав лікаря, а цей сказав, що знак лишиться вже на ціле життя. Ну, прошу панства! І цей хлопець вийшов тепер на лорда! То пишне! Такий він лорд, як і я. Присягну, що це рідніський син Бена, а мій братанок. Іще вийду на стрия лордів і графів. І хто був би цього сподівався!

Дик був з природи второпнний, а що від дитинства мусів сам собі радити на світі, набув багато досвіду. Вмів над кожною справою добре застановитися, зрозуміти її значення. І наколи б малий лорд міг був того дня заглянути до склепу пана Гобза, пізнав би, яких щирих приятелів лишив у Нью Йорку. Години минали незамітно на довгих, оживлених нарадах, а вони обдумували пляни

і укладали спосіб поступування. Пан Гобз поділяв зовсім погляд Дика і хвалив його наміри.

Коли так розглянули цілу справу і розібрали всі подробиці, рішили оба приятелі розпочати зараз акцію і тому Дик вислав ще того самого дня до свого брата Бена письмо, до якого залучив витягти з часописи портрет з підписом: „Леді Фонтлерой”. Під час того пан Гобз писав до Седрика і до самого графа. Заки однак полагодили оба свою кореспонденцію, впала Дикові до голови нова думка.

— Я забув сказати — сказав до купця — що той пан, від якого я дістав часопис, є адвокатом. Він називається Герісен і має канцелярію зараз коло моого варсту. Може би він нам дав яку добру раду? Адвокати розуміються найліпше на таких справах; він порадив би нам, що маємо робити, щоб боронити Седрика від напасті.

Пан Гобз поглянув на Дика з захопленням і просто заявив, що мало знає людей таких спосібних і догадливих.

— Так, маєш слухність — сказав — треба порадитися того адвоката.

І не гаючи часу, віддав склеп під опіку сусіда, що виручав його деколи, а сам узяв загортку, капелюх і разом з Диком поспішив до канцелярії Герісена. Коли б цей адвокат не був початковичем і мав більше справ на голові, а менше свободного часу, може б ці незвичайні події, розказувані незвичайним способом, не зробили на нім великого враження і може буважав їх за маячення хворої уяви та не повірив їм, бо і в дійсності, все те не виглядало зовсім правдоподібно, особливо в устах звичайного купця й Дика. Але як сказано ще, молодий правник мав мало клієнтів, а багато часу, щоби вислухати цілу цю предовгу історію. Дика знов з якнайліпшої сторони, а цей умів потрафити до його переконання і збудити в нім прихильність для Седрика.

— А я зі своєї сторони впевняю вас — сказав пова-

жно пан Гобз по скінченню оповідання — що не стратите часу надармо. Обчисліте совісно, скільки годин присвятили на розмотання цієї запутанини, а я заплачу належиність. Мое ім'я: Сіляс Гобз, властитель корінного склепу на розі Блянкостріт.

Охоче візьмуся до цього — відповів молодий правник. — Ця справа, наколи б я міг її лише розяснити, може мати для мене превелике значіння, може вплинути на цілу мою будучність і здобути мені славу. На кожний випадок, не страчу нічого, коли постараюся вияснити, котрий з обох претендентів має дійсно право за собою. З часописів знаю, що повстали сумніви на точці віку цієї другої дитини; мати запуталася в зізнаннях і це збудило підозріння. Мусимо якнайскорше повідомити про це графа, або його адвоката, а також повідомити брата Дика.

Заки сонце зайшло, вислано два поручені листи в дві противні сторони світу. Один з них, адресований до пана Гевішема в Лондоні, дістався на почтовий пароплав, що плив до Європи, другий, що адресований був до Бена Тіptona, забрав залізничний поїзд, що їхав до Каліфорнії. І хоч оба приятелі цілий день були заняті лише малим лордом і його справою, неменше займалися ним і ввесьвечір у склепі пана Гобза, а розмова їх протяглася аж ген поза північ.

XXXII.

Дивна річ, як багато важних подій може наступити собі в короткім часі! Одна хвилина вистала, щоб змінити цілу будучність хлопчика, що досі скакав по бочівках і мішках у склепі пана Гобза, щоб перенести його зі скромного помешкання матері, з тихого передмістя Нью Йорку до одного з найвеличавіших замків старої Англії. Протягом цієї одної хвилини став він лордом, унуком можного графа, наслідником просторих дібр і великого майна, представником знаменитого роду. І знову друга хвилина могла позбавити малого лорда тих усіх багатств і достойнств,

зробити його вбогим сиротою без гроша, а навіть кинути на нього в очах багатьох людей підозріння обманьства. Тепер мала наступити третя, остання зміна в долі малого лорда. Сумніви розяснилися, упокорені напасники уступили, а він у тріумфі і славі лишався на становищі, яке хотіли йому видерти.

Але не попереджуймо подій. Коли справа перейшла на судову дорогу, показалося, що жінка, яка відогравала ролю леді Фонтлерой, не була настільки проворна, скільки зла й нахабна. Приперта до муру паном Гевішемом, почала так путатися у своїх зізнаннях, особливо при даті уроджені синка, що збудила підозріння старого, досвідченої правника. Коли це пізнала, впала у божевільний гнів і втратила решту холоднокровності й притомності. Старалася надробляти зухвалістю, обстоюючи запевнення, які кожного разу зміняла, плуталася чимраз більше у своїх вигадках.

Пан Гевішем стільки лише вирозумів з її зізнань, що коли й була жінкою Бевіса, то недовго жили з собою взгоді і розійшлися по короткім, бурливім пожиттю. Але найважнішої речі, це є дня уродин дитини, не можна було ніяк розяснити. Мати впевняла, що хлопчик має п'ять літ, а він виглядав на вісім або десять, і ще дивніше, — не могла собі пригадати, в котрій парохії був хрещений. Обіцювала вистаратися метрику, але завсіди відволікала, мала лише метрику шлюбу з перед шести літ. На підставі цього почав уже й сам пан Гевішем догадуватися, що ця жінка, коли виходила за сина графа, мала дитину з першого подружжя, а тепер хотіла підставить її як наслідника. Якраз тоді надійшли листи з Нью Йорку від купця до Седрика і до графа, а від молодого адвоката до нього. Легко уявити собі, яке враження викликали ці листи. Граф зовсім не образився, що якийсь там корінний купець посмів писати до нього, візвав безпривідно пана Гевішема з Лондону до себе, і замкнені в замковій бібліотеці нараджувалися довго оба над тим, як серед тих обставин належно поступати.

— Ці відомості — сказав пан Гевішем—стверджують мое підозріння що до віку дитини, про що згадував я вже вашій достойності. Я був преконаний, що хлопець значно старший і припускав інше, давнійше подружжя, а от тепер є на це докази. На мою думку треба безповоротно телеграфувати до Нью Йорку, щоб якнайскорше приїхали суди оба брати Тіptoni, щоб перед судом ствердили правду своїх зізнань. А тимчасом треба це тримати в найбільшій тайні, щоб бувша леді Фонтлерой нічого не догадувалася. Коли її чоловік і швагер стануть перед нею несподівано, стратить голову і відразу признається до всього. Ця жінка й так уже мішається і плутає, а що ж тоді буде!

Граф згодився на це і все пішло так, як предбачував правник. Щоб не будити підозріння жінки, пан Гевішем і тепер заходив до неї, задавав питання, хоч і не дуже зважав на її відповіді, відколи мав надію, що з іншого жерела добуде вірніші вісти. Але йому йшло лише про це, щоб її утримати в спокою, доки не приїдуть сподівані гости з Америки. Підступ вповні вдався, бо бувша леді Фонтлерой думаючи, що противна сторона переконалася її видумкам, ставала чимраз нахабніша і певніша себе.

А втім, коли одного ранку сиділа найспокійніша у своїй кімнаті в гостинниці „Під Короною графів Дорінкорт”, у найпараднішій кімнаті, яку звала сальоном і мріяла про будучу світлість, звістили їй пана Гевішема. Та яке було її здивовання й майже пораження, коли в товаристві правника побачила трьох інших гостей; були це граф Дорінкорт, знаний нам добре Дик Тіpton і його брат Бен, мужчина літ тридцяти, якого обличчя відбивало чесноти і рішучість.

Жінка скочилася з канапи, на якій сидячи прибирала звичайно поважну і святочну поставу, з її грудей вирвався крик тривоги і люті. Віддавна вже перестала думати про первого свого чоловіка й його брата. Широкий океан розділяв їх і ніколи не прийшло їй навіть до голови, щоб мала їх ще коли в життю побачити. Тому не диво, що при їх появлі stratiла голову і зрадилася голосним окликом.

Перший відізвався Дик:

Як маєшся, Мінно! Вже давно, як ми бачилися.

Мовчки і з очевидним смутком дивився його брат на жінку, з якою вязали його найприкріші спомини.

— Чи пізнаєте цю пані? — спитав пан Гевішем, що бистро приглядався їм.

— Так — відповів Бен Тіpton. — Я пізнав її, а їй вона певно також пізнала мене.

Сказавши це підійшов звільна до вікна і оглядав улису; хотів, здається, відвернути зір від особи, якої вид не справляв йому ніякої приємності. Сповнив обовязок, пізнав її, і не бачив потреби довше придивлятися їй. Жінка зрозуміла, що все стражене, її огорнула злість, уже не гамувалася, кидалася мов непритомна в безсильнім гніві і скажености, викидаючи з себе потоки зневажливих слів. Дик памятив добре такі напади, яких нераз був свідком в домі брата, що стояв тепер непорушно при вікні, не бажаючи ані бачити, ані слухати того, що діялося. Коли крик утихомирився, підійшов Бен до пана Гевішема і сказав спокійно й поважно:

— Можу присягнути перед Богом і перед кожним судом, що пізнав цю жінку, що вона була моєю жінкою, але не маючи змоги витримати з нею, розійшовся та зовсім стратив її з очей. Батько її є чесним чоловіком, живе ще, але зазнав багато журби через цю негідну доньку. Він також пізнав би її і ствердив би правду моїх слів.

По хвилині мовчанки відізвався до жінки; говорив, не дивлячися на неї.

— Що ти зробила з моєю дитиною? Де вона? Віддай мені моого сина, заберу його з собою, бо що ж би з ним сталося під опікою такої матері?

Заки ще скінчив, відчинилися двері сусідної кімнати і виглянула з них голова хлопчика, що певно підслухував там. Цей хлопчик не був ані гарний, ані принадний, але мав вираз обличчя добродушний і щирий, подібно як батько.

Бен підійшов до дверей, а взявши хлопчика за руку,

притягнув до себе. Повний зворушення говорив даліше:

— Присягну також, що це моя дитина, видерта мені виродною матірю. Юрцю — сказав до хлопця — я твій батько, забираю тебе з собою.

— О, то добре татусю — швидко закликав хлопчина втішеним і задоволеним голосом. — Видно не дуже міле було його життя при матері. Дитинство своє перевів у платної якоїсь жінки, матері майже не знав, бо зовсім про нього не дбала. Ледве перед кількома тижнями, коли в її голові зродився новий плян і мала надію при помочі дитини зробити добрий інтерес, взяла хлопця до себе, але й тепер не оказувала йому ніякого серця. Був він для неї лише способом, що вів до маєтку і світлого становища. Ріжні пригоди, яких дізнався, відограючи ролю лорда, вже надоїли бідному. Батько промовив сердечно до нього, тому радо готов був іти за ним.

— А я також можу засвідчити, що це син моого брата і Мінни — сказав тоді Дик, присупаючи до хлопця. — Не треба ліпшого доказу, як ця близна під бордою.

І вказав на білий значок у виді звіздочки, що виразно відбивав від румяного тіла під бордою.

— Чи тямиш, Мінно, — говорив насмішливо до братової — звідки взялася тут ця близна? це памятка твоєї материнської любові. Щоправда, то той полумисок, що його ти тоді кинула не для нього був призначений...

І голосно розсміявся.

— Ходім звідси, Юрцю, — сказав Бен, беручи хлопця за руку — не маємо тут що робити. Коли маєш який капелюх, то пошукай його і ходім.

Хлопчик побіг до сусідної кімнати, приніс капелюх, плащик і з цілим довірям подав руку батькові, якого лише що пізнав; з матірю навіть не попрощається.

— Наколи б я був іще коли до чого потрібний — сказав Бен до пана Гевішема — то знаєте, де мене шукати, буду до ваших услуг.

І вийшов з дитиною, не глянувши на розлючену жінку, що знов піднесла голос. З її уст падали зневажливі слова

і прокльони, в очах горіли блискавки лютого гніву. Граф вложив на ніс монокль і холоднокровно дивився на неї мов на дикого кота, або на яке інше злобне звір'я.

— Ну, досить уже того, моя пані—відізвався спокійно пан Гевішем, коли Бен з братом і синком вийшов з кімнати — заперестаньте цих криків і злости, це нінашо не придається. Як не хочете дістатися до вязниці за підступ і обман, раджу втихомиритися і замовкнути.

Голос старого правника був такий рішучий, що злобна жінка налякалася і втихла. Мов скажена вибігла до другої кімнати, лишаючи обох панів самих.

— Ну, тепер позбулися ми її вже на завсіди — сказав пан Гевішем, затираючи руки — й можемо бути спокійні; вона не відізветься більше.

І дійсно, ще того самого дня виїхала й більше про неї не чули.

XXXIII

Підвізши правника до його мешкання, сказав граф до Томи, що замикав дверці повозу:

— А тепер до вілли.

— До вілли! — повторив Тома візникові, сідаючи побіч нього на кіzlі, а тихше додав; — Але тепер побачиш дивні речі.

Повіз зупинився перед ганком вілли і Седрик був якраз у матері, обое сиділи в сальоні. Граф увійшов без заповідження, просто яснів з задоволення; здавалося, що відмолодів на 10 літ. Ішов випростуваний, з піднесеною головою, з очей падали блискавки, спинився на порозі і закликав:

— А, ѿ лорд Фонтлерой є тут?

Пані Ерель швидко підбігла до нього, румянець виступив на лиці, голос зраджував зворушення.

— А чи він лорд? — спитала. — Чи дійсно?

— Так — відповів граф — він лорд, одинокий мій унук і правний наслідник. Відтак положивши руку на рамя внука, піднесеним трохи голосом і рішучістю сказав до ньо-

го: — А тепер, хлопче, проси маму в своїм і моїм імені, щоб якнайскорше, не відкладаючи, перенеслася до нас на замок.

Седрик крикнув з радості. Ця вістка утішила його далеко більше, ніж певність, що лишається лордом. Кинувся матері на шию, кличучи:

— На замок! Любунця буде з нами жити на замку! О, Любунцю, перенесися якнайскорше, нині таки!

Пані Ерель глянула на графа. Лице його було поважне, але не було вже на нім слідів давної суворости, лише рішучість лишилася. Видно було, що зробив сильну постанову і від неї не відступить. Зрозумів в останніх часах, що найпевнішим способом запевнити собі на будущість привязання внука, було помиритися з його матірю. По цій розмові з перед кількох днів, переконався граф, що це помирення зовсім не буде приkre, навпаки, може принести йому потіху. Чекав лише на остаточне рішення в справі наслідства і довше не хотів відкладати цього ані на хвилину.

— А чи я не буду там кому на заваді? — спітала пані Ерель зі звичайним у неї мілим, солодким успіхом.

— Ні, ні, нікому, нікому — скоро відповів граф; — ми й так припізнилися значно, не тратьмо отже часу.

XXXIV.

Пан Гевішем бачився ще раз з Беном Тіptonом перед його вдїздом до Америки. Сказав йому, що граф щиро бажає віддячитися йому, й братові за таку велику прислугу, хотів також зробити щось для дитини. Правник питав отже Бена в імені графа, що міг би для нього зробити. Бен відповів, що був би найщасливіший, коли хто схотів би позичити йому певну суму грошей. Купив би тоді в Каліфорнії гарну посілість; там земля урожайна, пасовиська буйні і по кількох роках пильної праці міг би сплатити затягнений довг. Пан Гевішем в імені графа дав йому бажану суму грошей і просив, щоб прийняв це як дар та не звертав більше.

Бен з вдячністю прийняв дарунок, вернув до Каліфорнії, купив згадану посілість і так пощастило йому, що незабавом доробився значно майна. Юрцьо ріс здоровий, а вихований батьком старанно, привязався сердечно до нього, ревно помагав йому в праці і став потіхою батька. Не раз повторяв Бен, що ця дитина винагородила йому всі журби, яких у молодім віці зазнав. Дик не вернувся разом з братом до Америки. Граф обіцяв зайнятися ним, а що мав великі здібності й охоту до науки, дали йому спосіб до того і улегшили дорогу, а щасливий Дик забрався гарячково до науки.

Пан Гобз приїхав також до Англії разом з Диком і його братом. Ми не згадували про нього, бо не брав ніякої участі в справі, що так швидко і щасливо скінчилася. Добродушний купець пустився з Диком у дорогу і хоч ніхто не викликав його, але не міг оминути так доброї нагоди, щоб побачити свого малого приятеля, а подруге, коли розглядав сам перед собою причини, що спонукали його до цієї подорожі, говорив собі в душі:

— Остаточно не знати ще, як усе те скінчиться. Де процес, там рішення завсіди сумнівне. А наколи б граф не виграв справи, наколи б суди, — а хто вірив би в справедливість англійських судів? — наколи б отже суди признали наслідство і титул приблуді, тоді Седрик з матірю мусів би вернути до Америки. Хто ж відпровадив би їх тоді, опікувався ними в дорозі і по приїзді до Нью Йорку?...

Цього очевидно ніхто інший не міг зробити, як лише пан Гобз і думаючи про це, бідний купець сам не знов, чого бажав: Чи щоб Седрик лишився лордом і графом в Англії, чи щоб вертав з ним до Америки? Вибрався отже пан Гобз у дорогу, лишаючи склеп на опіці заступника. По щасливому закінченню справи хотів відіхнати разом із Беном, але лишився на гарячі просьби Седрика, що бажав конечно, щоб його старий приятель брав участь у святі, яке незадовго мало відбутися в замку в десяті річницю його уродин. На свято були запрошені всі державці, а також і достойні сусіди. Робили великі приго-

товлення, мав бути великий бенкет, танці, забави, а все те в парку, серед зелені і квітів. Вечором мала бути величава ілюмінація, ракети і найпишніші штучні огні.

— А мої уродини припадають 4 липня! — говорив Седрик півголосом до старого купця. — Правда, як це щасливо склалося! Ми оба будемо обходити нараз два свята.

Треба одначе признасти, що стріча пана Гобза з графом не випала так сердечно, як то собі Седрик уявляв. Граф не мав досі в життю близьких відносин з корінними купцями, а знов пан Гобз з графами. Стрічалися, коли це було неминуче, а розмови їх не були дуже цікаві. Треба також сказати, що ті багатства й пишні урядження графського замку впроваджували нашого чесного купця в рід запаморочення. Скільки разів переступав пороги замку, тратив зовсім звичайну певність себе, ступав несміло по пищих килимах, його переймало якесь дивне святочне почуття, коли разом з Седриком, оглядав пишні кімнати. Вже входова брама з великими, камяними левами переймала його здивуванням і пошаною, а ці почування змагалися на вид башт, веж, та стрільниць, що стирчали над дахом. Не менше чудували його травники, квітники, тераси, по яких ходили пави з барвистими хвостами, саджавки з лебедями, високі бючі водограї. Вкінці великих, парадні сходи і служба в ліберії, що стояла рядом у поставі повній пошани, скільки разів переходив туди з Седриком, а радше, скільки разів Седрик супроводжав його. Захоплення його росло, коли оглядав оранжерії, повні рідких рослин, стайні, де кожний кінь мав осібне мешкання, а при кожнім табличка подавала його генеальогію, вік, імя. Дальше збройня, де рядом стояли давні панцирі, шеломи й інші воєнні прибори, наче б чекали на лицарів, що мали в них убиратися. Але ніщо так не чудувало і не захоплювало добродушного купця, як галерея родинних портретів.

— Це щось, наче б музей, правда? — спитав, коли ввійшов туди з Седриком перший раз і побачив портрети

мужчин і жінок у старинних одягах; одні були в лицарській зброй, інші мали великі перуки й розкішні двірські строї жінки в одягах з оксамиту й парчі, в жемчугах і самоцвітах. — Я бачив подібний музей у Нью Йорку.

— Ні, не здається мені, щоб це було те саме, що музей — відповів Седрик з певним ваганням, бо сам не зінав, як це пояснити. — Мусить то бути щось інше. Дідуньо говорить, що то наші предки, наша родина.

— Родина? — скрикнув пан Гобз — то має бути одна родина, всі ті пано́ве й пані? Боже мій, як же могли всі вони виховатися.

І тут знов старався Седрик пояснити, скільки міг, що то не одно покоління, лише предки його роду. Тут нове счудування для нашого чесного купця! Він з власних предків ледве памятає батька, матері зовсім не знав, так само й діда, бо батько його прибув до Нью Йорку з далекої околиці, там лишив родину і ніколи пізніше не мав звязків із нею.

— Бо це так, прошу вас — говорив Седрик пояснюючи — це батько і мати дідуня, а це знов їх батько і мати, а то батько і мати тамтих і так далі аж до... тут підносив палець, надумувався — аж до... не можу пригадати собі, як він називався цей пра-пра-пра-дідуньо моого дідуня, знаю лише, що він прибув до Англії ще з Вільгельмом Завойовником дуже давно тому.

Коли не був певний, кликав до помочі паню Мільон, замкову господиню, вона знала напамять імена осіб, представлені на портретах, знала також імена малярів, що малювали ці портрети. Оповідала при тім історії тих панів і пань, історії повні незвичайних подій, як це буває в повістях або казках. Цим способом запізнався пан Гобз з особами, представленими на портретах замкової галереї, і так засмакував у тих малюнках, що найрадше завсіди з ними перебував би. А всі ті особи тому лише, що належали до роду Седрика, окружав їх в його очах ореол геройства і слави.

З гостинниці Під Графською Кореною, де мешкав, приходив не раз до замку на годинку для того лише, щоб поглянути на предків Седрика. І ніколи не було йому скучно в товаристві тих світлих лицарів і гарних пань, що так ласково споглядали на нього з золотих рам.

— А всі вони графи! — повторяв собі в душі — самі графи! І він буде графом, як і всі ті.

І дійшло до того, що пан Гобз не чув уже давної відрази до графів і їх способу життя. Хоч був чоловіком сильного характеру, то так близькі відносини з потомком графів і достойними його предками вплинули на зміну його поглядів. Стан душі чесного купця найліпше змалюємо, коли повторимо його слова, що раз мимоволі вирвалися йому:

— Наколи б доля хотіла, щоб я, Сіляс Гобз, уродився графом, ну, то я б погодився з судьбою — зі сторони так завзятого демократа був це немалий уступок.

XXXV.

О, який же гарний був день уродин малого лорда й усе тішило його! Цілий парк повний веселих гостей, святочно прибраних у ясні, ріжнобарвні одяги. Все те маяло серед зелені величавих дерев, поміж якими розставлені були шатра з ідою, щоб кожний міг відпочити і покріпитися, а з веж замку і шатер повівали прегарні барвні хоруговки. Чоловіки, жінки, діти, всі, що жили в околиці, спішли на замок, щоб натішатися видом малого лорда, якого вже мали втратити. З захопленням вітали його тепер як лорда наслідники, іх будучого пана і власника всіх дібр. А з ним разом не менше прихильно вітали його матір, ту молоду милосердну пані, що так багато добра робила і позискала загальну любов.

У тім дні загальної радості і втіхи й на старого графа звернулася частина загального одушевлення. В тих простих, щирих серцях почала і для нього будитися прихильність задля цієї дитини, що оказувала йому стільки привязання й любові, і задля молодої пані, якій граф віддавав тепер прилюдно справедливість, оказуючи їй поша-

ну і честь, належну невістці, матері дорогого внука. Ходили навіть слухи, що гордий граф полюбив уже ту невістку так само, як і хлопчика, тому всі цього дня були повні радості і надії на щасливу будучність, бо чи ж під впливом тих обох солодких істот міг би зістати давнім само любом, байдужим на нещастя й нужду?

О! що за сила гостей персувається алєями берестів, розсипається по квітистих луках та наметах! Усі сусідні панове прибули також з родинами, побажати графові щасливого закінчення справи й пізнати паню Ерель, про яку стільки доброго чули. Прибула й леді Льюорідель і міс Вівіян. Старенька пані відчуває щось в роді тріумфу, але не глузує з брата, а сердечно тішиться його зміною.

Як лише Седрик побачив панну Вівіян, підбіг і простягнув до неї обі руки. Вона обійняла його і сердечно цілуvala, як би молодшого, коханого братчика.

— О, мій дорогий, малий лорде — говорила — як же сердечно радію, що все так щасливо скінчилося. Ми вже лякалися... О, яке це щастя!

Обійшли обое цілий парк, бо Седрик хотів показати їй приготовання до ілюмінації. Представив їй також своїх приятелів із Нью Йорку, корінного купця й Дика, що їх уже знала з оповідання.

— Панно Вівіян — сказав хлопчик — це пан Гобз, мій найдавніший приятель, це мій другий приятель Дик. Я говорив уже їм, що ви така прегарна, і що побачать вас в день моїх уродин.

Панна Вівіян подала приязно руку, купцеві й Дикові, розмовляла з ними про їх подорож та Америку, й питала, чи Англія подобається їм. Седрик був щасливий, що гарна панна очаровує обох його приятелів, як і його самого чарувала.

— Дуже гарна й мила панночка, а яка ввічлива — говорив Дик до купця — я ніколи не бачив гарнішої і милішої в цілім Нью Йорку.

І довго водив очима за гарною панною, що тримала малого лорда за руку, переходила від громадки до громадки, розмовляла з селянами, приглядалася танцям.

В цілім парку панував веселий гамір. Грали в ріжні гри на муравниках або наметах, оркестри пригравали до танців; столи були повні ласощів, — усі були задоволені і щасливі, почавши від малого соленізанта.

Щасливий був і старий граф, який до цієї пори при всіх своїх багатствах не зазнав щастя. Може й саме тому був тепер більше, ніж коли небудь задоволений, бо почувався трохи ліпшим. Не був він ще такий добрий, як це уявляв собі Седрик, але вже привязався до когось і не раз охочо сповняв добрі вчинки, до яких спонуку піддавало йому чутливе серце дитини. Був це на кожний випадок, добрий початок. А треба додати, що від часу, як пані Ерель спровадилася до замку, граф полюбив її товариство. Слуги говорили правду: старий на своє велике здивування полюбив дійсно невістку. Любив споглядати на її лагідне лице і слухати її милого голосу. Коли сидів у бібліотеці в своїм великім фотелі, любив, щоб обоє були коло нього, і цікаво прислухувався їх розмові. Ці солодкі, сердечні вислови були для нього новиною; тепер розумів, чому ця дитина, вихована в скромнім американськім домику, заприязнена з корінним купцем і хлопцем, що чистив чоботи на улиці, чому ця дитина мала так благородні почування і таку гарну поведінку, що відразу потрафила найтися в найпараднішім сальоні серед знаменитого товариства і примінилася так легко до свого високого становища.

Легко це було зрозуміти. Цей хлопець мав завсіди при собі праве і любяче серце, завчасу перейнявся найблагороднішими почуваннями, бачив завсіди примір найліпшої матері і примір цей наслідував. Розкоші й багатства не попсували його, бо невинне його серце посідало скарби любові близніх, а думка була занята добром тих близніх. Ці багатства, що припали малому лордові так ненадійно, були для нього лише способом до творення добра.

Граф Дорінкорт, проходжувався по парку і не зводив очей з хлопчика, що увивався всюди весело, переходя-

див від громадки до громадки, вітав знайомих, пояснював це й те своїм американським приятелям, то знов вертав до матері й інших пань, зі всіми розмовляв, усміхався до всіх. Граф бачив те все, гладив вуса і повторяв собі в душі, що такий наслідник не лише йому, але й старому родові честь принесе.

У великім шатрі зібралися найстарші і найповажніші державці. По перекусці почала чарка довкола кружити, пили за ріжні здоровя по англійському звичаю. Наперед випили за здоровя графа з такою прихильністю, як ніколи ще досі, а відтак з черги внесли здоровя лорда наслідника.

Наколи б дехто з присутніх не був іще свідомий, з якими почуваннями відносилася довколишня людність до Седрика, пізнав би найліпше в цій хвилині:

— Нехай нам живе лорд Фонтлерой! — Цей оклик викликав таку бурю юноголіть та оплесків, повстав у цілім парку такий радісний гамір, такий галас, що заглушив музику. Всюди чути було лише це одно ім'я, повторюване тисячами голосів з одушевленням. Ці добродушні люди захрипли з крику, не зважали на присутність пань, ударяли чарками, підносили їх угору і щосили повторяли:

Нехай живе лорд Фонтлерой!

І очі всіх звернені були на гарного хлопчика, що стояв між матірю й дідом, промінний, щасливий, предмет усіх пошанувань та одушевлення.

— Нехай Бог благословить це любе дитя! — кликали жінки, — нехай росте на нашу потіху.

Седрик дякував, кланявся на всі сторони, а відтак говорив до матері:

— Як вони мене люблять! мусять мене дуже любити, правда? О, Любунцю, яке то щастя!

Граф положив руку на рамено дитини:

— Треба їм відповісти, хлопче — сказав, — подякую за ці многоліття їх оклики.

— Чи дійсно? — спитав збентежений Седрик; — що ж я їм скажу? — І підніс очі на матір і панну Вівіян, наче б просив їх помочі.

Пані Ерель усміхнулася й додала йому відваги, а панна Вівіяна шепнула також слівце заохоти.

Хлопчик виступив наперед і проговорив голосно, виразно, хоч спершу трохи несміло:

— Я дуже, дуже вдячний панству за стільки ввічливості і ... і ... надіюся, що всі бавляться добре в день моїх уродин, бо я бавлюся дуже добре; також дуже мені мило, що мене так усі люблять, бо й я також люблю всіх, усіх тут присутніх. Я рад би, щоб всі були щасливі, а й дідуньо цього бажає, бо він такий добрий і для мене і для кожного. Як я виросту, буду старатися йти його слідами і уща-сливлювати всіх довкола, так само, як і він.

І знову озвалися оглушаючі оклики, Седрік вернувся до діда, взяв йог за руки і пестливо пригорнувся до нього.

На тім і кінець повісті. Згадаємо лише ще, що сталося з корінним купцем. Чесний цей чоловік так був одушевлений всім, що бачив у замку, та жаль було йому розставатися з молодим приятелем, що з дня на день відкладав виїзд до Америки. Скінчилося на тім, що відступив свій склеп у Нью Йорку заступникові, а сам заложив подібний склеп у сусіднім місті. Інтерес його незабавом незвичайно розвинувся, бо всі багаті доми з цілої околиці, за приміром замку робили у нього закупи, одні другим поручали його. Коли Дік Тіpton, скінчивши науки, мав вертати до брата до Америки, і намовляв його, щоб разом іхав, старий купець похитав головою і сказав:

— Ні, ні, не можу з ним розстatisя.

Вкінці скажу тобі отверто, я вже привик до тутешнього краю. Америка має свої добрі сторони, це певно, але Англія стоїть вище.

І старий купець зістав в Англії.

Передплачуйте, Читайте і Поширюйте

”УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”

- “Український Голос” є найстаршим, видаваним українцями часописом у Канаді.
- “Український Голос” завсіди обороняє права українського народу.
- “Український Голос” вірно інформує про події у світі, а про українські зокрема.
- “Український Голос” піддержує всяку будуючу громадську роботу і думку.
- “Український Голос” є народним часописом і виходить не для зиску, а для услуг народові.

Т О М У

ВИ ПОВИННІ ЧИТАТИ, ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ
ТА ШИРИТИ “УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”
СЕРЕД УКРАЇНСЬКОГО ЗАГАЛУ!

Передплата в Канаді на один рік	\$4.00
До Зединених Держав	\$4.50
До інших країв	\$5.00

U K R A I N I A N V O I C E

210—216 Dufferin Ave.

P.O Box 3626, Sta.B. Winnipeg 4, Man.